

Universitat Rovira i Virgili · Campus Terres de l'Ebre

L'Ebre, un riu literari

*Selecció de textos i estudi introductori
de J. S. Cid Català*

[publicacions **urv**]

L'EBRE, UN RIU LITERARI

Diversos autors

Selecció de textos i estudi introductori
de J. S. Cid Català

Tortosa, 2017

URV | CAMPUS EXTENS
Antena Cultural
Tortosa

Col·lecció Campus Terres de l'Ebre, 4
Direcció: Núria Gil Duran

PUBLICACIONS DE LA UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
Av. Catalunya, 35 - 43002 Tarragona
Tel. 977 558 474 · publicacions@urv.cat
www.publicacions.urv.cat

1a edició: maig de 2017

ISBN (paper): 978-84-8424-595-7

ISBN (PDF): 978-84-8424-596-4

Dipòsit legal: T 603-2017

Il·lustració de coberta: Núria Àrias. *Planta de sal*, 2016.

© dels textos i les il·lustracions, els seus respectius autors

© 1971, Hereus de Josep Pla i Casadevall, del seu text

Cita el llibre.

Consulta el llibre a la nostra web.

Llibre sota una llicència Creative Commons BY-NC-SA.

➡ Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili és membre de la Unió de Editoriales Universitarias Españolas i de la Xarxa Vives, fet que garanteix la difusió i comercialització de les seves publicacions a nivell nacional i internacional.

Taula de continguts

Màgia i simbologia del riu	9
<i>Zoraida Burgos Matheu</i>	
Presentació del rector de la Universitat Rovira i Virgili	11
<i>Josep Anton Ferré Vidal</i>	
Presentació de l'alcalde de Tortosa	13
<i>Ferran Bel Accensi</i>	
Parlo d'un riu universitari	15
<i>Azael Fabregat Llangostera</i>	
Pròleg	17
<i>Núria Gil Duran</i>	
Introducció	19
<i>J. S. Cid Català</i>	
ANTOLOGIA	
Jesús Moncada, <i>Riada</i>	41
Artur Bladé Desumvila, <i>Visió de l'Ebre català</i>	47
Pilar Romera Aguilà, <i>Riu i memòria</i>	53
Carmel Biarnés, <i>Nedar de gosset</i>	57
Andreu Carranza, <i>La torre de Babel</i>	63
Sílvia Veà Vila, <i>El Barquer</i>	75
Joan Perucho, <i>Del monstre del Casentino al Gambutzí</i>	81

Josep Pla, <i>Guia de Catalunya. Per l'Ebre</i>	85
Francesca Aliern, <i>La Seso</i>	89
Joan Cid Mulet, <i>Cançó de l'Ebre</i>	97
<i>L'encanyissada</i>	99
Zoraida Burgos	
<i>Convivència d'aigües, el meu paisatge</i>	103
<i>El jo que no sóc a mi s'adreça</i>	104
<i>Era el riu i el corrent que feien sonar els còdols</i>	104
<i>Es dupliquen els arbres, ja grocs</i>	105
<i>Fotografia esgroguiçada de Borrell: Un viatge en llaüt al far de Buda vell</i>	107
Jesús Massip	
<i>El riu</i>	111
<i>Paisatge</i>	113
<i>Mare Nostrum</i>	114
Manuel Pérez- Bonfill, <i>Com un riu</i>	115
<i>Els amants</i>	121
Albert Roig	
<i>Cos de l'estiu</i>	123
<i>Tot aquí em pren, i és per bellesa de no dir</i>	124
<i>Riu</i>	125
Gerard Vergés, <i>De lírica fluvial</i>	127
<i>Parlo d'un riu mític i remorós</i>	135
Josep Igual, <i>L'home del pontó</i>	137
Sebastià Juan Arbó, <i>Terres de l'Ebre</i>	139
Manel Ollé, <i>Agnès dels Ginegalls</i>	149
Emili Rosales, <i>El somni d'un somni</i>	155

Llista d'il·lustracions

<i>Un riu ple de vida 1</i>	62
Joan Panisello	
<i>Illa de Sapiña</i>	84
Núria Àrias	
<i>Un riu ple de vida 2</i>	96
Joan Panisello	
<i>Pintura 40</i>	106
Miquel Paton	
<i>Pintura 114</i>	120
Miquel Paton	

Màgia i simbologia del riu

Zoraida Burgos Matheu

És divers, el paisatge d'aquestes terres. De les terres del riu. Territori de muntanya —cims netejats pel vent de dalt—, pedregós, duresa aspra de la terra, boscos de pins i mata baixa. Davallant cap al sud els cultius es transformen, imatge canviant, sorgeixen els grisos argentats i perennes d'oliveres mil·lenàries i, més enllà, es dibuixa l'arreglerada geometria de les vinyes, els seus colors, els verds esclatants de primavera i els ocres i els vermells de la tardor.

Descendint, com la vida, cap a la planura final, es deixen les hortes i els camps de tarongers per arribar al repòs dels arrossars, a la quadriculada extensió d'aigua, espill on es reflecteixen els núvols i els colors del capvespre, a l'espai que, més tard, esdevé d'un verd intens quan l'arròs creix i s'assaona.

I les dunes. Les formes arrodonides de les dunes, on no gosen les aus trencar el silenci, la quietud que intueix la proximitat del mar, «que es el morir».

El riu és el fil que engalza els paisatges, embasta els textos. El riu dels estrets, vivaç, jove encara; pausat i mandrós després, el riu dels meandres, de les illes o illetes que volen aturar-lo, i que, com la vida, no poden retenir-lo.

El riu que creua pobles, casalicis, ciutats, riu al qual ens atanssem tangencials, transversals, per transformar-lo en matèria literària, tot just rerefons de drames humans, centre d'inspiració, de reflexions i de bellesa, aglutinant d'absències, de memòries, origen modulador de paraules. El riu, que ha esdevingut una constant en la visió literària, poètica, de tots nosaltres.

Març del 2017

Presentació del rector de la Universitat Rovira i Virgili

Celebro la publicació d'aquest llibre, que recull textos literaris de diversos autors centrats en el riu Ebre. L'obra ha estat possible gràcies al fet que els autors, els seus hereus o les fundacions que els gestionen han cedit els drets de publicació de cadascun dels articles. A tots els en dono les gràcies.

Aquesta iniciativa és fruit de l'activitat cultural que es duu a terme des de l'Antena de Tortosa i, en el marc dels 25 anys de la Universitat Rovira i Virgili, esdevé un nou volum del segell Publicacions URV, col·lecció Campus Terres de l'Ebre. Cal lloar que, de nou, el Campus Terres de l'Ebre impulsi actuacions que, més enllà de les missions docent i de recerca habituals de la Universitat, l'apropen a la ciutadania.

D'altra banda, els eixos fluvials han estat al llarg de la història font de benestar, de progrés econòmic i social, i de dinamització de ciutats i territoris. Aquests són, precisament, els reptes socials que la URV vol afrontar en els propers anys per generar i transmetre coneixement i entrellaçar el seu àmbit territorial amb l'eix de coneixement mundial, ja que és a partir de la recerca d'excel·lència que la Universitat pot ajudar la societat.

Així, la publicació d'aquesta obra, *L'Ebre, un riu literari*, simbolitza aquest punt de trobada entre l'eix fluvial cabdal i un dels espais naturals més significatius de les nostres comarques, el riu Ebre, amb l'eix del coneixement que transita també a través del Campus Terres de l'Ebre de la URV, ubicat, a més, al costat del riu. La mirada que diversos autors ens n'han ofert al llarg de la història ens aporta una àmplia visió literària tant de la nostra cultura com de la nostra història, però alhora reflecteix el compromís de la Universitat Rovira i Virgili amb la seva societat i el seu territori.

Josep Anton Ferré Vidal
Rector de la Universitat Rovira i Virgili

Presentació de l'alcalde de Tortosa

Els rius constitueixen un dels elements que més sovint han inspirat artistes de diferents disciplines i condicions en les seves respectives creacions. Pintors, escriptors, poetes, músics. El riu com a metàfora del cicle de la vida, com a espectador de l'evolució humana, com a paisatge silent que convida a aturar-se una mica o potser del tot. Fruit d'aquest paper de notari del passat, alguns rius han estat testimoni de grans esdeveniments, alguns d'il·lustres, altres de curiosos, la majoria dramàtics.

El llibre que teniu a les mans constitueix una crònica artística, literària, periodística, amb els matisos que vulgheu, d'un riu que reuneix les condicions descrites. L'Ebre ha estat el camí d'entrada de reis i dignataris, via comercial de primera magnitud, porta de sortida de comunitats senceres, com la jueva, escenari de batalles sagnants, frontera de guerra i natura desfermada. Avui l'Ebre és un riu serè i pacífic, integrat en el seu paisatge natural i urbà, que encara sorprèn als mateixos ebrencs i ebrenques, que l'han vist passar pel costat durant segles i molt sovint no s'han aturat a mirar-lo. A la vegada, l'Ebre ha estat aquell element geogràfic que al llarg de la història ha configurat tot un territori així com la personalitat dels seus habitants.

Aquesta antologia de textos fluvials mostra, precisament, diferents mirades sobre l'Ebre. Alguns dels millors prosistes i poetes que ha do-

nat aquest país han glossat el nostre riu. No puc destacar ningú per sobre d'un altre perquè tots els textos seleccionats componen un paisatge molt ric en matisos. Vull felicitar el Dr. Josep-Sebastià Cid i Català per l'encert en la tria i per aquesta crònica que ens regala sobre el nostre riu Ebre. Vull agrair a la Universitat Rovira i Virgili (URV), impulsora de l'edició a través de la Comissió 25 anys URV, de la Col·lecció Publicacions Campus Terres de l'Ebre de la URV, dirigida per la Dra. Núria Gil, per contribuir amb aquesta antologia a un millor coneixement del nostre riu, de les nostres terres i de la nostra gent.

Ferran Bel i Accensi
Alcalde de Tortosa

Parlo d'un riu universitari

Fa goig poder prologar l'obra que tens a les mans, amic lector. I fa goig per moltes raons...

El Campus de les Terres de l'Ebre va ser creat fa poc més de deu anys i, entre les seves missions fonamentals, hi ha la de servir de punt de trobada i de vitalitzador cultural del territori. L'edició de llibres ha estat un dels components més importants d'aquesta tasca. L'antologia de textos literaris que ara us oferim és un dels exemples reeixits. Aquest és el quart llibre publicat sota el segell de Publicacions URV, col·lecció Campus Terres de l'Ebre, tot i que, a més se n'han publicat cinc més editats només pel Campus de les Terres de l'Ebre.

Fa ja pocs anys, l'Antena Cultural Tortosa de la URV, juntament amb el Campus de les Terres de l'Ebre, va organitzar una jornada titulada «Els escriptors llegeixen el riu», en què una bona part dels autors que ara completen aquesta antologia van llegir els seus escrits, versos o proses. A les acaballes d'aquell acte vam veure que era necessari completar la llista amb altres autors que no hi havien pogut participar i fer una publicació centrada en l'obra relacionada amb el riu Ebre. Llavors va arribar la coneguda crisi i no ha estat fins fa poc que hem pogut dur a terme aquell propòsit. I fa goig que, finalment, hàgim estat capaços de poder editar el llibre.

La llista d'escriptors que ens han permès incloure les seves creacions literàries relacionades amb el nostre riu, l'Ebre, és òbviament un gran motiu de goig. No esmentaré ara i aquí les persones que completen l'obra. Tu, amic lector, podràs valorar-ne la contribució i sabràs que és un privilegi haver-los pogut ajuntar en una obra coral. Per a mi és una gran satisfacció i un privilegi haver-ho aconseguit.

Finalment, i no per ser el darrer és menys important, és un goig veure com l'Antena del Coneixement de les Terres de l'Ebre s'ha involucrat a fer coses que van més enllà de les seves tasques basals. Sense la seva empenta aquesta obra no hauria arribat a port i s'hauria aturat en alguns dels molts esculls que s'han hagut de salvar.

Espero que en gaudeixis, amic lector.

Azael Fabregat Llangostera

Director del Campus de les Terres de l'Ebre

Pròleg

La Col·lecció Campus Terres de l'Ebre de la Universitat Rovira i Virgili presenta, de nou, una publicació gràcies al treball conjunt amb Publicacions URV.

Aquesta col·lecció que tinc el plaer de dirigir en el marc de la programació anual de l'Antena Cultural Tortosa de la URV, aporta obres que parlen del territori, recerques d'investigadors que estudien fets propis, fets identitaris, personatges o autors nostrats.

Fou l'any 2008, quan l'aleshores Aula d'Art vam organitzar l'acte literari «Els escriptors llegeixen al riu» que l'incipient Campus Terres de l'Ebre de la URV va celebrar al Tinellet del palau episcopal de Tortosa, amb la participació de Zoraida Burgos, Gerard Vergés, Manuel Pérez Bonfill, Andreu Carranza, Jordi Andreu Corbatón i Lluís Martín Santos que, amb els seus textos i relats, van oferir una sessió extraordinària.

Ara, havent celebrat els 10 anys de campus ebrenc i els 25 anys de la Universitat Rovira i Virgili, des de la direcció del Campus Terres de l'Ebre, i amb l'encàrrec de la publicació, s'ha volgut deixar constància dels autors que han parlat d'aquest eix vertebrador que és el riu, ample i cabalós. I és el professor Josep-Sebastià Cid qui ha tingut cura en excels criteri de la selecció de textos, contextualitzant de manera didàctica una antologia de fragments que cal tenir presents des de tots els àmbits. I de nou, és Zoraida Burgos qui ens introdueix, en efecte, a aquest riu

i a la seva simbologia, el riu que ens atrapa i una vegada més l'escriu i el llegim.

Quantes expressions tenim que belluguen el mot *riu*, un curs de riu cabalós que enriqueix la ribera i els fruits que en surten, aquest corrent natural que desemboca al mar. Expressions com «s'ha criat al riu», «riu amunt i riu avall», «ho va llençar al riu», «es va banyar al riu», «anar a pescar al riu»...; però, a més de les expressions comunes, la literatura —prosa i poesia— ens aclapara de referents. Són els autors que hi han estat propers, que l'han admirat, que l'han acaronat, els qui reverteixen aquest apropament mitjançant la seva estreta relació, els que han creat textos que cal recordar.

En aquest cas, *L'Ebre, un riu literari*, és una publicació que ha de servir per aglutinar els autors que s'hi han emmirallat, que s'han referit al riu com un gran protagonista, com ho poden ser tots els rius del món.

Els textos van il·lustrats amb obres dels artistes Núria Àrias, Miquel Paton i Joan Panisello, tres formes d'interpretar plàsticament la imatge del riu, el seu entorn proper, els seus colors, el paisatge cultural que conforma el nostre sentir, la nostra mirada.

Núria Gil Duran

Directora de la Col·lecció Campus Terres de l'Ebre

Introducció

Josep-Sebastià Cid Català

L'Ebre és ja de ple dret un riu literari i s'ha incorporat al que Claudio Guillén (2005) considera un tema de *longué durée*, el tema riquíssim de l'aigua, estudiat entre d'altres per Ernst Robert Curtius o Gaston Bachelard. La imatge dels rius en l'art, en la literatura, té una llarga tradició que ens remunta a l'Edèn o als idil·lis de Teòcrit i que ha anat creant uns espais de referència i unes obres literàries que perfilen l'imaginari de determinats rius, amb connotacions personals i col·lectives. Pensem en Mark Twain i el Mississipí, el Danubi de Magris, el riu Congo de Joseph Conrad, el suggeridor Evre de Julien Gracq, en Faulkner, en García Márquez, en Machado, en Lorca o el Hudson de Bruce Springsteen...; en els rius en la mirada occidental de la literatura i en altres literatures i en els nostres rius, els de la literatura catalana. En aquest marc de referències, especialment a partir de les darreres dècades del segle xx, els escriptors han recreat l'Ebre com a riu literari. Presentar-lo en les visions que diversos autors han anat configurant és el principal objectiu que guia el nostre treball.

L'antologia que hem elaborat és conscientment parcial, limitada. No hi són tots els autors que s'hi podrien incorporar, ni els textos antològics pretenen ser els més representatius dels autors tractats; la nos-

tra mirada literària s'ha encarat cap al riu. Els criteris de selecció que ens han guiat en la tria han estat, en primer terme, de caire temàtic. Hem intentat que els escrits presentessin un calidoscopi de sensibilitats i centres d'interès. Hem intentat, també, poder marcar un cert itinerari per l'Ebre català, des de l'embassament de Riba-roja fins al Delta. Ens hem limitat als escriptors del segle xx i hem combinat autors del cànon ebrenc o referents de la literatura catalana com Josep Pla o Joan Peruchó amb altres autors que ens ha interessat d'incorporar per la perspectiva que ens ofereixen, geogràfica, temàtica o de gènere.

De banda ens han quedat autors ben significatius vinculats a l'Ebre, com Marta Rojals, Joan Todó o Yannick Garcia, perquè en les seues obres publicades el riu no ocupa el protagonisme que cercàvem o, com en el cas d'altres, com Miquel Esteve, Jesús M. Tibau o Cinta Arasa, hi apareix en textos que ens portarien a una fragmentació potser excessiva. Tampoc hem inclòs, encara que tangencialment hi puguem fer referència, textos de la literatura etiquetada com a infantil o juvenil¹ i molts altres noms i textos potser per les nostres limitacions i perquè la mesura de la tria, sovint a desgrat nostre, ens en fa difícil la incorporació. Fruit del treball dels creadors l'Ebre és avui un riu literari i un riu de literatura que depassa l'interès temàtic que ens centra.

L'afirmació de l'Ebre com a riu literari no ha estat fàcil. D'una banda, ha hagut de superar una sèrie de condicionaments ideològics que van comportar una marginalitat que té el seu punt emblemàtic en aquella definició de frontera establerta en la frase «Més enllà de l'Ebre», denunciada ja per Rovira i Virgili,² àmpliament criticada per Artur Bladé i Desumvila i estúpida reiterada per alguns divulgadors d'opi-

1 Vinculats a l'àmbit de la literatura infantil i juvenil destaquem Carme Alcoverro, Xavier Blanch, Zoraida Burgos, Jordi Andreu Corbatón, Ramon Martí, Estrella Ramon, J. M. Tibau, Toni Villalobos, Laura Mur, M. Lourdes Ambrós, Biel Pubill, Remei Franch, Josep Lorman, Manel Ballart o Pau Joan Hernández. Relacionades amb el patrimoni trobem les propostes del Grup la Deriva o Núria Ibáñez. També per als més petits assenyalam els contes de Montse Boldú o les germanes Besolí, Olga, escriptora, i Ester, il·lustradora. En el camp de la il·lustració posem de relleu Ignasi Blanch i Montse Gisbert.

2 Antoni Rovira i Virgili va denunciar reiteradament el fet de considerar l'Ebre una frontera de les terres catalanes. Recordem, per exemple, el punyent article que va publicar a *La Humanitat* el 27 de juliol del 1938 amb el títol ben significatiu de «Més enllà de l'Ebre».

nió. En diverses ocasions hem parlat del procés de constitució de la literatura ebrenc a associat a la superació de l'imaginari elaborat pel catalanisme sorgit de la Renaixença;³ en aquest sentit, Emili Rosales (2008)⁴ deixava constància dels canvis produïts en el tombant de segle i de les possibilitats que s'apuntaven:

[...] assenyalen un retrobament amb el paisatge present i passat de l'Ebre que molts ciutadans d'aquestes comarques han dut a terme en els últims anys, i que el conjunt de la societat catalana també ha fet de manera incipient però certa. Si el paisatge i la història de l'Ebre han estat marginals per ser llunyans o distants o desconeguts, ara han esdevingut interessants i significatius just pels mateixos motius. Passarà l'Ebre de ser el paisatge invisible a esdevenir el gran descobriment? Només ho sap el temps.

S'estava produint un canvi en la perspectiva que havia estat hegemònica en la mirada cap al territori. Recordem el testimoni d'Alexandre Cirici Pellicer el 1965 en el dossier «La regió de l'Ebre» publicat el setembre d'aquell any a la revista *Serra d'Or*:

Nat a Barcelona, amb les arrels familiars a l'Urgellet i al Montseny, en la meua infantesa, com en la de la majoria dels barcelonins, hi havia una identificació molt forta entre el meu país i la Catalunya Vella. Ni entre amics ni a l'escola no sentia parlar sinó d'excursions cap al nord o cap a un sud molt proper a la capital.

I els poetes i les cançons només em parlaven de la plana de Vic, de la Cerdanya o de l'Empordà.

Descobrir, per influència de l'escola, concretament d'Alexandre Galí, el camp de Tarragona, ja va ésser descobrir una Catalunya di-

3 Com assenyalàvem al nostre treball [tesi en línia: <<http://diposit.ub.edu/dspace/handle/2445/64504>>] ja Santi Valldepérez (2004), *Gent i identitat de les Terres de l'Ebre*, posa de relleu la problemàtica de l'Ebre i la relaciona amb el procés de renovació del catalanisme que troba en textos com els de Vicenç Villatoro (17 de gener de 2001), «Por un catalanismo barroco», *El País*, edició de Catalunya, p. 2; Antoni Vives (2002), *Catalunya entre la perplexitat i el somni*, o Xavier Garcia (2003), *Catalunya es revolta*. El procés d'afirmació de la literatura de l'Ebre es pot comparar amb la literaturització de les valls occidentals del Pirineu català.

4 Rosales, Emili (2008), «Una visió literària: les Terres de l'Ebre, un paisatge invisible», dins Carles Llop; Francesca Leder; Emeteri Fabregat (ed.). *Visions del paisatge de les Terres de l'Ebre*, p.149-153.

ferent, menys pirinenca, continental i romànica, més romana i mediterrània. Quan, molt més tard, cridat per l'amic Ballester Cairat, vaig conèixer, tot sol, Tortosa, res no m'havia preparat: ni excursions, ni literatura, ni escola. Tortosa era un misteri total. Una de les poques coses apreses a l'àmbit familiar barceloní, era de trobar antipàtic l'accent del parlar tortosí i d'haver sentit dir, amb un xic d'aire mofeta, que els tortosins no volien ésser ni catalans ni valencians. [...] vaig reconèixer a Tortosa, una tercera Catalunya, on l'empremta islàmica em semblava evident. Una visió intuïtiva em feia sentir el vincle entre la capital de l'Ebre i aquest món vastíssim de cultura que va del Magreb a Indonèsia.⁵

Al costat d'arguments sociopolítics, Artur Bladé i Desumvila indicava raons purament literàries per explicar que pràcticament en el darrer terç del segle xx l'Ebre encara no hagués esdevingut un riu literari:

[...] no deixa de ser curiós que el gran riu, l'Ebre, «lo símbol majestuós de la nostra llibertat», com va dir [...] mossèn Jaume Collell, el famós canonge de Vic, en els Jocs Florals de Tortosa del 1904, que ell presidí, l'Ebre cantat ja en el segle II aC, per Cató el «Gramàtic», que l'anomenava «*Hiberus pulcher, magnus et piscilentus*», l'Ebre, elogiat per Pomponi Mela i Lucà (Bayerrí dixit) no ha trobat encara, en dir també d'aquest historiador, el seu gran poeta, el «seu Mistral», i no ha inspirat tampoc la mussa anònima. Potser és massa gran i fa respecte.⁶

5 En part com a contraposició a l'imaginari de la Catalunya Vella, trobem en la tradició popular i en alguns escriptors, com també passa en el País Valencià, la referència al passat del territori vinculat a l'Islam com a signe configurador de la identitat. Penso en Carmel Biarnès o en la reivindicació d'Abu Bakr al Tartusí, que contribueixen a la creació d'una tradició.

6 La cita del llibre de Bladé (1971), *Gent de la Ribera d'Ebre*, la trobem a l'*Obra Completa*, vol. 1 (2006: 252). Carreras Candi (1940) —veg. *La navegació al riu Ebre* (1993)—, permet ampliar la nòmina de noms il·lustres que van parlar d'aquests paratges, entre ells Polibi o Titus Livi, i localitzar el primer esment inclòs en una obra literària: la *Chanson de Roland*. Cal considerar erroni situar a l'Ebre el text de Juli Cèsar, referenciat per Alfons el Savi com a *Llegenda de Trabs*. En els darrers anys han aparegut una sèrie d'obres de referència que permeten conèixer els autors de l'Ebre. Esmento per a una visió general de la llengua i la literatura a les comarques de l'Ebre el volum enciclopèdic de Jacobo Vidal i Jordi A. Carbonell (coord.) (2010), *Història de les Terres de l'Ebre. Art i cultura* i el repertori bibliogràfic que trobem al web BEABÀ. Per a estudis més valoratius destaquem, Joan Todó (2005), *Les paraules del riu: el paisatge en la poesia ebrenc*; Albert Roig (2006), *Cecília de Florejats* o P. Poy (2012), «El Cànon narratiu ebrenc: Moncada, Bladé,

Des d'aquesta cita de *Gent de la Ribera d'Ebre*, publicat el 1971, el panorama literari en relació amb l'Ebre ha canviat i sense perdre el respecte al riu podem oferir un conjunt d'obres que qüestionen l'afirmació potser massa humil de l'escriptor de Benissanet. Encara Gerard Vergés, en el llibre guanyador del premi Josep Pla 1985, *Tretze biografies imperfectes*, escrivia: «Llevat dels autors ja al·ludits [es refereix a Despuig, F. V. Garcia i Arbó], i de Bladé Desumvila i algun altre, la resta de digressions literàries sobre l'Ebre català no són sinó flatulències líriques del gènere més ínfim». Aquell mateix any 1985 Jesús Moncada publicava *El café de la granota*. La literatura ebrenc i l'imaginari de l'Ebre encetaven un trajecte apassionant.

Ebre avall

La literatura del segle xx ens permet recórrer la geografia de l'Ebre català.⁷ El *Catàleg del paisatge. Terres de l'Ebre* (2013) diferencia dinou unitats d'anàlisi que permeten conèixer una diversitat limitada al Principat de Catalunya, a les Terres de l'Ebre. Més enllà de divisions administratives, en els espais ebrencs conflueixen denominacions que la història sembla voler devorar; pensem en l'antiga Il·lencavònia o en la demarcació de la diòcesi de Tortosa. Entre molts d'altres, Víctor M. Amela (2012) il·lustra aquesta visió àmplia de les terres vinculades al riu:

Travesso el riu Ebre. Ho faig sempre que surto de Barcelona, enfilo cap al sud i m'endinsó en les terres de la vella Il·lencavònia... Així és com en dic, de les comarques que s'escampen des de les altures dels Ports de Tortosa-Beseit i Morella- Matarranya, Ports de Morella, Ma-

Arbó», *Literatura, territori i identitat*. De l'àmbit de «la musa anònima», la literatura popular, n'hem parlat en llocs diversos: J. S. Cid (1986, 1987-1991, 1995, 2008), *Miscel·lània del CERE*; amb M. Cid (1994), *La Ribera d'Ebre* vam presentar un conjunt de llegendes que complementen les múltiples aportacions de Joan Amades, Joan Moreira, etc. i que ens permeten puntualitzar l'afirmació de Bladé. Sobre la cultura tradicional destaquem la tesi de M. Boquera (2008), «Lo riu és vida: percepcions antropològiques de l'Ebre català» o els treballs de M. C. Queralt, entre d'altres.

7 Més enllà del nostre itinerari baixant o remuntant el riu, podríem guiar-nos per les propostes d'Espinàs (2003), *Seguint tot l'Ebre amb un primitiu Vèlosolex*; A. Gaya (2015), *L'Ebre, un riu que fa pujada* o en castellà Arcadi Espada (2007), *Ebro/Orbe* o evocar el *Cantar de Mio Cid*, Cervantes o Gerardo Diego.

estrat, Montsià i Terra Alta, sense preguntar-me si són Aragó, València o Catalunya.

És una terra llunyana i equidistant de Barcelona, València i Saragossa: un triangle de falla, el meu país mític d'alzinars i roquissars, foradat de pous i nòries, coves i abrics amb pintures prehistòriques, coronat de queixals airosos i poblats ibèrics, trepitjat per cabres i ovelles que van donar riquesa al Temple, sòbriament endolcit de mels, matons, formatges i infusions d'herbes, perlat de pobles medievals amb esglésies gòtiques de la reconquesta, castells i muralles, ericat d'ermites i xiprers, solcat per barrancs i rambles pedregoses per les quals va circular sang de carlistes i liberals, solcat per rius verges que van travessar per ponts i palanques el Cid i Jaume I, que aboquen les aigües a l'Ebre de la batalla més cruenta que ha vist la història d'Espanya.

Sempre que travesso l'Ebre, el saludo amb respecte: «Salve, bon pare Ebre!». Em complau pensar que és el riu dels ibers, que va donar nom a la península Ibèrica.

Els espais de l'Ebre inclouen molts mons i mirades possibles. En el recorregut que proposem, però, ens centrarem només en la perspectiva que ens ofereix el curs del riu, conscients de deixar de banda molts llocs d'un gran interès. En atenció a aquests altres espais de l'Ebre i com a testimoni d'aquesta restricció inclouem la narració de Manuel Ollé: *Agnès dels Ginegalls*, com a invitació i mostra del que podria ser una visió més global de les terres ebrenques.

Els treballs en l'àmbit del patrimoni i la geografia literària realitzats en els darrers anys permeten un ventall prou ampli perquè els lectors en funció dels seus interessos puguin anar projectant els seus camins de descoberta o retrobament.⁸ A *Visió de l'Ebre català* (1983), Bladé, que recull l'experiència viscuda el 1968 d'un viatge en barca pel riu, des de Riba-roja d'Ebre fins a la desembocadura, perfila els panorames del recorregut:

8 Destaquem els treballs de Llorenç Soldevila, especialment la *Geografia literària*, que podem trobar en format de llibres o a través del portal <http://endrets.cat/>, les propostes d'Espais Escrits, <<http://www.espaisescrits.cat/> o Patrimoni oblidat. Memòria literària, <http://www.patrimonioblidat.cat/>>. Per centrar-nos en el nostre àmbit de treball, remetem a l'article d'A. Aragonés, T. Camacho i V. Sanz (2016), «Rutes literàries», *Beceroles*, 6 o a la unitat didàctica de M. C. Cid i P. Ezpeleta: «Riu Ebre i literatura» [<www.xtec.cat/cda-delta/pdf/u_d_riu_ebre_i_literatura_cid_ezpeleta.pdf>].

Entre els paisatges ebrencs, és a dir, propers al curs del riu, n'hi ha almenys quatre de ben diferenciats: les ribes planeres vora les quals hi ha conreus d'hortes i vinyes, els estrets abruptes on el riu passa encaixonat, el paisatge dels canals a partir de l'assut de Xerta i, finalment, l'ampla planura del Delta. Podríem afegir-hi la perspectiva que ofereix de quatre o cinc anys ençà, la presa de Riba-roja [...].

En l'antologia podem fer un itinerari des dels cafès de Mequinensa al far de Buda, aturant-nos, o passant de llarg, per espais que la paraula fixa en la memòria, en una convivència de temps i realitats que la literatura ens ajuda a bastir. En la selecció de textos trobarem fites, punts d'ancoratge que haurien de servir per aprofundir en el viatge i en la troballa de textos que ens esperen i que aquí queden parcialment apuntats. Evoco, només com a exemple del que el lector pot assaborir més enllà del tast que aquí oferim, la magnífica imatge que ens deixa Jesús Moncada a *Camí de sirga* del camí de l'aigua de prop de l'antiga vila de Faió:

A les envistes de Faió provà d'alçar-se mentre assenyalava amb el braç dret un punt del cel. Nelson i els peons es van girar: els raigs del sol de la tarda tintaven d'or l'esfera d'un globus. Impel·lit pel vent, l'aeròstat pujava darrere el vaixell per la canal del riu.

—És Ponç! —va cridar l'Atanasi Resurrecció.

El globus, que provocà l'excitació del veïnat i els inevitables anuncis de catàstrofes planetàries a càrrec de la Feliça Roderes, les primeres vegades que va passar per sobre de la vila, augmentava de volum ràpidament. Els llaüters començaven a distingir els tripulants abocats a la barqueta; eren, efectivament, l'enginyer Ponç, director d'una indústria química de Flix, i la seva dona. El matrimoni aprofitava sovint el vent de mar per enlairar-se amb el baló i remuntar el curs de l'Ebre. Quan el globus es trobava al recte de l'arbre del llaüt, van sentir la veu de l'aeronauta:

—Nelson, Nelson! Em sents pirata del dimoni?

—Sí, senyor enginyer! Què hi ha?

—Us veig molt tranquils. Que no ho sabeu?

—Què hem de saber?

—Hem guanyat! El rei ha fotut el camp a l'estranger i acaben de proclamar la República! Visca!

—Visca! —havia corejat la tripulació del *Neptú*.

El vent allunyava ràpidament el globus. Encara sentiren un altre crit de victòria de l'enginyer i van veure onejar el mocador de la seva dona. Però l'Arquimedes Quintana, que tantes vegades havia proclamat la República en les nits enyorades de l'Edèn, no va adonar-se de res. Entre ell i les coses havia passat la dalla invisible de la mort.

En els camins de l'aigua ens trobarem amb la diversitat de la natura, terra, flora i fauna. Una riquesa fluvial que, com recorda Vergés (1986), ja havia estat elogiada per Despuig i F. V. Garcia, i per Cervantes, riu amunt, i que pot esdevenir també paisatge gastronòmic.⁹ L'Ebre és un riu de sensacions que ens omplen els sentits, amb una plenitud Mediterrània que en els escriptors connecta amb tonalitats i emocions que retrobem en les ribes diverses del nostre mar, de les illes gregues a les costes del Magreb, o més enllà.

Trobem els colors de l'Ebre. Difuminats en la boira dels costers de l'Ebre, pas de l'Ase amunt, en els dies d'hivern, límpids en l'abril de la vall, sensuals, com descriu Josep Pla (1971) en parlar del delta:

El cel és immens. Les muntanyes semblen llunyanes. La reverberació de l'aigua posa a l'atmosfera un punt de somnolència deliciosa, una vaga borrositat làctia. La llum hi és densa i canviant: de vegades brunyeix la groguenca qualitat de les aigües; altres vegades hi posa un to blanc brut, embassat. Com a totes les terres baixes que m'ha estat possible de conèixer —com a Holanda, com a la planura del Po— la llum hi és un element d'una absorbent i prodigiosa vitalitat. Però aquesta vitalitat de la llum és com la de l'aigua: lenta, pausada, d'una còsmica sensualitat.

Vergés ens parla dels colors primaris en la pintura de Ferran Arasa¹⁰ i amb una reminiscència de llims i potser un punt decadentista ens parla d'un groc tortosí:

9 En una combinació de gastronomia i literatura podem citar Gerard Vergés, Ramon Gomis i Josep Gual (1990), *Barques i fogons de Vinaròs a Calafell* o Ignasi Revés (2010), *Esmorzars de l'Ebre*.

10 Sobre arts visuals i paisatge de l'Ebre remetem a l'esmentada *Història de les Terres de l'Ebre. Art i cultura* (2010) o a la memòria inclosa al *Catàleg del paisatge. Terres de l'Ebre* [http://www.catpaisatge.net/cat/catalegs_presentats_E.php]. Des d'una perspectiva pedagògica recordem els materials aplegats a *La llum i els colors a les Terres de l'Ebre*.

De sempre (i no voldria repetir aquell joc de Noè i el rei David) he associat l'Ebre amb un to daurat i el paisatge de Tortosa amb un or vell, amb un or nobilíssim, com de maçana del ciri o de forment madur o de sol de capvespre o d'oli o de mel regalimants.

Colors en imatges i paraula que retrobem en l'art i la literatura i que esdevenen referent central en obres com les de Vicent Pellicer.

L'olor de riu també ens acompanya en el viatge literari. Recordem de Vergés *Poema que tracta de distintes varietats d'olors* o el passeig pels mesos que ens ofereix Bladé a *Benissanet*:

Febrer i març fan olor de mel, el perfum de les flors dels ametllers. Abril i maig escampen l'olor de les sènies, plenes d'arbres florits. Juny i juliol porten l'olor del blat i de la palla nova. L'agost, ja ho he dit, fa aquella olor mesclada de clavells i alfàbrega que puja al cap. (En qüestió de mates d'alfàbrega, grans i ben tallades, el raval dels Canterers s'emportava la palma.) Al setembre, la vila està impregnada de l'olor dels raïms i de la brisa. Durant l'hivern, predomina l'olor de la terra cremada (dels formiguers) i del fum de sansa que surt dels molins.

Més endavant, també parla de l'olor fluvial del riu quan surt de mare. Aquesta, però, és una sensació que el control dels embassaments ha reduït a moments de rara i relativament mesurada excepcionalitat. El riu, com tot, canvia, la variabilitat dels cabals, el món agrari, la convivència amb l'entorn, però amb tons diversos les sensacions perduren i apreciem la sinestèsia. Albert Roig, per exemple, ens n'ofereix l'experiència d'«ulls que ufana i serena aromen».

I podriem parlar de les músiques dels dies de festa, de bandes i orquestres, i de músiques tradicionals d'esbargiment o de treball —cants de sega, el corn dels llaüters— o connectades amb la globalització, com arreu. I del so de la natura, el més perdurable, que connecta amb la saviesa dels silencis. Carranza al conte *Lo riu és vida* ens trasllada cap als orígens:

Fins i tot en èpoques remotes, abans que la primera humanitat articulés una llengua parlada, alguns hòmens que sabien escoltar les coses del món, varen inventar la música, la llengua dels sentiments, que tenia veu d'aigua... Encara recordo aquelles simfonies de sons, de galets, de

cataractes, canals dins la pedra, flautes de canya, orgues per on el corrent brunzia, cascavellieg de gotes que repicaven amb notes musicals...
Una meravella.

I baixant per l'Ebre, amb salabrors i remors intuïdes de mar, escoltem amb Joan Cid i Mulet la *Cançó de l'Ebre*¹¹ o rondalles i veus de cantautors o repropstes com les que trobem en grups com Quico el Célio, el Noi i el Mut de Ferreries o les notes romàntiques de *l'Ebre cabalós* de Schumann.

Un paradís controvertit

En l'itinerari que anem seguint, el camí del riu ens ha esdevingut paisatge, un concepte, com escriu Alain Roger (2000), nascut amb el Renaixement i que associem a una visió romàntica, a la nostàlgia —evocació dolorosa, i alhora estímul vital, d'una idea de paradís arrelada en la tradició occidental. Una visió plenament romàntica del territori ebrenc, la trobem en la descripció de la vall que ens va deixar un oficial alemany d'alta gradació, A. von Goeben, que va servir en la guerra dels Set Anys a les ordres directes de Cabrera. En aquest fragment memorialístic de l'octubre del 1839, com en el quadre de Friedrich, contemplem des dels cims l'amplitud que se'ns ofereix a la mirada, que esdevé sentiment:

Cuando hubimos ascendido, por fin, a la cadena de alturas que limita el valle del Ebre, nos quedamos atónitos admirando la vista del magnífico panorama que se extendía ante nosotros tan amplio y tan rico, como si hubiese reinado aquí una benéfica e ininterrumpida paz sin privar de sus dones a sus habitantes de esta tierra preferida. Sí cuando contemplé esta amable escena en la que el Ebro, ancho y majestuoso, se desliza suavemente por entre las colinas, que ascendiendo rápidamente hacia el Norte, apóyase en oscuras cordilleras; cuando vi brillar

¹¹ D'aquesta composició, n'hi ha una versió amb música de Josep Ollé i Sabaté. La relació entre música i literatura ha estat potenciada per iniciatives com Litterarum, Sirga, Bouesia o el Festival de Música de Terres de Cruïlla. Les aportacions en aquest àmbit comencen a ser prou considerables: Joan C. Blanch, Conrad Setó, R. Faltus, Montse Castellà, Jesús Fusté, Miquel del Roig, Joan Rovira, Pepet i Marieta, Riu en so, Túrnez i Sesé, Xeic, etc.

tan tranquilos los innumerables poblados con sus fértiles campos al rosado resplendor del sol poniente, tal como aparecían festoneando el río en apretadas filas, maldije las pasiones que socavando en mil formas la felicidad del hombre, introdujeron también en este paraíso las lágrimas y la miseria, sus eternas compañeras. Las riberas del Ebro serían verdaderamente un paraíso, si el hombre no las habitase.

Com assenyalàvem a *Literatura i paisatge a les Terres de l'Ebre* (2009), aquest text que coneixem pel treball del professor Vinaixa (2006) perfila els elements bàsics de l'imaginari paisatgístic ebrenc, que en la nostra literatura es concretaran anys després: la muntanya, els Ports, Cavalls i Pàndols i, al cor, l'Ebre i la vall, fèrtils, que ens condueixen cap al delta i la mar i, amb un alè tràgic i elegíac, al sentiment d'un paradís perdut.

Un dels primes autors catalans que identificarà Ebre i paradís és Pere Coromines a *Les dites i facècies de l'estrenu filantrop en Tomàs de Bajalta* (1925), que també assenyala alguns elements emblemàtics de l'Ebre: els llaüts solcant les aigües prop de Miravet i més endavant Cardó i la ufanor de les hortes camí del tram final del riu i, a la fi, els Ports, el Caro, l'antic Montsagre, que guaita el mar. En el text de Bladé que hem antologat, en trobem una àmplia referència.

Joan Santamaria a *Visions de Catalunya* (1927) es fixarà, com el pintor Mir, en Miravet i farà una referència explícita a la idea de paradís, un paradís que es fa realitat i no exclou la presència humana:

Al cap d'allà d'aquesta illeta ufanosa i temptadora que, tan volta deu ésser la que sant Balandran cercava quan sortí amb els seus frares en requesta del Paradís perdut, hi ha Miravet. Miravet...! Prepareu-vos. Ja l'afiguro com un niu de milanes dalt de la punxa d'aquella agulla de cristall de roca. Miravet...! El seu nom de si ja és tot sonor. Un nom terral, breu, ràpid, que fa la vivor de fulla de punyal. Eh! És brau aquest cop d'ull. No té cap punt feble ni res postís. S'aguanta per si sol, amb un pitarràs i amb un esclatament eufòric que us fa enxiquir, però, així mateix, amb una positura tan ben estudiada i amb una afectació tan teatral que àdhuc us fan somriure engraciats sense voler.

En Sebastià Juan Arbó, l'escriptor ebrenc que situarà el territori en l'imaginari literari contemporani a partir de la publicació de *Terres de l'Ebre* (1932), la natura del delta s'imposa com una força fatal a uns

éssers immersos en un destí tràgic. La terra és d'una bellesa implacable. El delta apareix com una mena de paradís, una natura en estat primigeni, callada, indiferent, com ens recorda aquesta evocació de la mort de la Retxudeta:

Més tard veieren el padrastrer que sortia de la barraca i s'endinsava per les terres amb la falç a la mà, com en un dia qualsevol de la seva existència. Es quedà tota sola. Continuada girant dintre de l'aigua, fins al migdia, que la gent deixaren el treball per anar a dinar; es quedà tota sola amb els camps deserts, amb la llum i el cel de cada dia, amb l'aigua clara, els lliris aquàtics i les flors blanques del nenúfar, amb la quietud dels arbres i el silenci dels ocells fatigats. Fregava suaument les plantes de la vora, passava davant les fustes de la parada, i s'esmunyia sobre les herbes del fons, i tornava al fons [...]. Amb tot, ara sortí la lluna; sobre les barraques es va estendre com un núvol de temor, i ella continuà jugant arran dels lliris de la vora, dintre les aigües clares de la lluna, sense descans.

En els fragments del cap. III de *Terres de l'Ebre* i del cap. XI de *Rosa Maria* (1935), de Joan Cid i Mulet, veiem les lluites cruentes a les terres baixes de l'Ebre prèvies a la revolució que en va comportar la conquesta amb els cultius de l'arròs. Els treballs van saber traure profit de les aigües estancades, però quan tot apuntava cap a una nova època, la guerra del 1936-1939 va estroncar la construcció cultural que anava sorgint.

Les conseqüències del conflicte amb la victòria del franquisme ajuden a entendre que la idea de l'enyorament d'un paradís perdut es reforçés. Bona part de la literatura que sorgirà associada a l'Ebre tindrà un to crepuscular que considerem que bàsicament es manifestarà en dos vessants, d'una banda una literatura que evoca un paradís humanitzat i, de l'altra, sense gairebé discontinuïtat, una visió tràgica fonamentada en dues temàtiques: la guerra i la destrucció de la natura.

En l'obra d'Artur Bladé i Desumvila el paisatge natal evocat des de l'exili s'arrela en la nostàlgia i se salva en la paraula. En el fragment que tanca *Benissanet* queda explícit el fonament del memorialisme de l'autor riberenc:

Davant d'aquesta lamentable monotonia d'un paisatge que sempre sembla el mateix, «en estrany lloc i en estranya contrada», és plaent recordar les estampes hivernals benissanetanes, el cel gris amb aquella mica de boira que puja del riu, els arbres descarnats, les postes de sol esvaïdes, les vetllades interminables, la cançó dels vents i les pluges, les llars flamejants, els nadals i les epifanies, els vells amics mai no oblidats, les cares estimades que ja no retrobarem, però que encara viuen en el record, potser perquè només es recorda allò que s'estima...

Bladé és el principal paisatgista de l'Ebre català. En les seues obres trobarem les diverses tonalitats d'un paradís rural, amb el lirisme i amb la ironia civil apresada en Carner, Nicolau d'Olwer i, especialment, en el mestratge de Rovira i Virgili. El seu és un romanticisme temperat per un sentit pràctic i moral hereu de la tradició clàssica:

Benissanet és terra d'olivers. Aquests arbres són els que, pel secà, delimiten les finques. Grans fites vegetals, n'hi ha pertot arreu: pels pendissos, sobre els marges i pels llocs més desamorosos i difícils. De vegades també formen bancals perfectes. Es tracta d'un arbre noble i generós. Un bancal, tot d'oliveres, dóna una imatge austera i predispesa a la bondat i al perdó.

En aquesta visió amorosida compara, també, les terres de secà de la Ribera amb la Provença en una afirmació que no és exempta de reivindicació ideològica i el país natal esdevindrà l'escenari d'un petit món idealitzat en el record que, després de la desfeta, esdevé «l'únic tresor que ningú no ens pot prendre».

Bladé, amb una voluntat explícita de superar distanciaments ideològics, reivindicarà l'humanisme de mossèn Manyà en la seua *lliçó de l'Ebre*:

Nosaltres, navegant pel curs de la vida, riu avall o riu amunt, mar endins o mar enfora, remarem sempre a to amb les aigües d'un humanisme tan tranquil·les i tan plàcides com les del nostre riu i les de la mar nostra.

L'Ebre ha viscut la duresa de la vida als camps i a causa dels desastres naturals, com detalla Enric Querol (1999), que esmenta riades i gelades.¹² Al costat de les tragèdies de la natura, les Terres de l'Ebre també

12 Com assenyala Enric Querol (1999), *Tortosa república literària (1475-1800)*. Catàleg

veuen afectada la visió idíl·lica per una història en alguns moments dissortada; pensem, per exemple, en les reflexions d'Emigdi Subirats, *Vora l'Iber* (2002) o en l'estigma de les guerres que Jordi Pijoan-López (2009) remunta al temps dels ilercavons o en els projectes arraconats en somnis perduts com la ciutat invisible evocada per Emili Rosales o els vaporets que el llegendari fa sorgir entre les boires del riu.

El tractat de l'Ebre signat el 226 aC, ja posava de relleu, com assenyalarien Titus Livi o Juli Cèsar, la importància estratègica de l'Ebre, i marcaria el precedent de les guerres del XIX i del XX. En aquest sentit, personatges com Cabrera, el record de bandolers vinculats a les guerres carlines i, en un lloc destacat, la batalla de l'Ebre —els espais de la batalla, amb el pas del riu, Corbera, les Camposines, Cavalls i Pàndols, el conjunt del tram final de la vall— són referents de la realitat i de l'imaginari de l'Ebre.

Molts escriptors ens han deixat testimoni d'una guerra encara ben present i, gràcies als treballs recollits en els dossiers elaborats pel Consorci Memorial de la Batalla de l'Ebre, podem facilitar una àmplia mostra d'obres de literatures diverses que fan perdurables aquells

biobibliogràfic d'escriptors i obres anònimes, amb el precedent d'un poema llatí del 1488, trobarem bàsicament a partir del segle XVIII un seguit d'obres dedicades a les riuades i altres efectes climatològics en el riu Ebre. Destaquem la relació dedicada a l'avinguda dels 16, 17, 18 i 19 de juny del 1743, aquí en un to èpico-burlesc apareix un riu personificat: «*don Ibero, rey de las aguas fluviales y corrientes de España*». La riuada del 1787, d'efectes devastadors, va originar diversos textos, entre ells un romanç de Mariano García de Zamora, que no es va publicar fins al 1804 i que té un regust preromàntic, un Ebre envoltat de tenebres i sepultures que fa pensar en l'estètica de Cadalso i Young:

*Viéronse entonces de hombres y de fieras
los fétidos cadáveres envueltos
en el légamo inmundo, y ayuntadas
con torpe confusión y desconcierto
arenas, muebles, plantas y ruínas,
cuerpos sin vida y exhumados huesos [...]*

I altra vegada, amb una personificació de l'Ebre de caràcter mític, cal esmentar l'epopeia llatina de Pere Gil de Federic sobre una gelada del riu del 1789: «veus aquí que l'impetuós Ebre va alçar-se ab les aigües congelades, intentant destruí precipitadament el pont per a ferlo feudatari del cruel Neptuno com trofeu de la seua victòria» [traducció de Joan Abril (1925: 88)].

Finalment, l'Ebre s'amanseix, i el riu gelat esdevé espai de joc: «canten i xalen veient com passen les caballeries per on solien passar les naus».

moments.¹³ En l'antologia, hi trobarem referències especialment en els textos de Manuel Pérez-Bonfill, Gerard Vergés o Josep Igual, que reelabora l'experiència d'Ernest Hemingway al pont d'Amposta. En aquests textos el passat es projecta i increpa encara el present com també fa, per exemple, el text del poemari de Parcerisas *Dos dies més de sud* (2006):

I tu que busques la cara del pare
entre aquests soldats que passen l'Ebre
o entre els que fugen, manta
a l'espatlla, entre carros i mules
esventrades a la carretera vella de Ginestar.
No en saben el preu i no tenen casa
i allò que bastiran és la nostra mirada,
una mirada que no conté felicitat,
sinó l'orgull de l'oblit i el vi fort
de la justícia. Res no serà mai més.
S'agenollen davant la cova, o a la sorra
de la platja, davant l'escamot d'execució.
L'aigua fangosa arrossega, dins l'ombra dolça
de sota la barca, els cadàvers d'aquells encara
més joves que vosaltres, lectors.

Al costat de les guerres, la imatge del paradís també ha estat transformada per la industrialització. A bona part del món occidental i també a Catalunya, els rius al segle XIX es van omplir de fàbriques que en gran part van destruir les qualitats cristal·lines i idíl·liques que la tradició del *locus amoenus* havia fixat. Ens sembla significatiu constatar com és precisament a mesura que les valls es van omplint de vida atrafegada que espais, abans considerats perifèrics, com ara les muntanyes o les vores del mar van esdevenir punts d'atracció.

L'impacte industrial a l'Ebre català va ser dèbil i això ajuda a entendre bona part de les tensions d'aquests territoris. La industrialització es va produir a finals del segle XIX amb l'electroquímica de Flix, un dels extrems del territori, i també, posteriorment, al nord de la Ribera d'una manera traumàtica amb la implantació de grans empreses

13 Destaquem, especialment, el treball elaborat per Roc Salvadó (2006) [http://www.batallaebre.org/app/upload/dossiers_pedagogic/Treball_Recerca.pdf].

de producció energètica, preses i nuclears. Aquests fets i els riscos dels transvasaments van portar, especialment en el tombant del segle xx, al creixement de visions que auguren la destrucció definitiva d'un món que només pot esdevenir renaixement i estímul de vida a partir del procés literari.

La consciència de destrucció i transformació es veu, en primer lloc, del pas de l'Ase en amunt. Significativament el primer premi del Concurs Literari de la Ribera d'Ebre, instaurat el 1983 a Vinebre, és guanyat per la narració de Maria Carme Correcher *Que no es perdi el paradís*. Andreu Carranza, fill d'Ascó i establert a Flix, fabulador que recull la veu popular, la tradició literària de l'Ebre i l'admiració per Perucho, recull en la seua literatura l'enamorament del riu i el dolor per una destrucció que pot ser devastadora. Aquests sentiments els trobem en multitud d'expressions —poètiques, musicals, periodístiques, narratives. Llegim la seua descripció del paradís ebrenc per comprendre el dolor que significa la pèrdua. A *Anjub* (2000), ens remunta al sentiment romàntic de les primeres dècades del segle XIX i a un món màgic ple de ressonàncies:

I mirant al fons d'aquell paisatge que s'obria davant meu i que se perdia lluny, cap a l'altra part del riu, me va semblar com si visqués al paradís. [...] I de cop i volta els meus ulls van recórrer la llarga veta que l'Ebre dibuixa partint en dos parts el clot de les illes. I el riu es presentà davant meu com si fos una serp colossal de colors llampants, que dormia plàcidament al mig de la vall. I a les gleres el sol feia brillar les seues escates d'argent incandescent i me semblava que la podia tocar de tan a prop com la tenia.

La torre de Babel, la narració de Carranza que hem inclòs en el recull, centra la tensió produïda per la construcció de la torre nuclear a Ascó i apunta una lluita que porta a la destrucció o a un possible camí de salvació a partir de les pròpies forces del riu. L'antologia *El brogit de l'Ebre. 15 narradors donen veu al riu* (2003) exemplifica un moment de canvi en què s'apunten visions apocalíptiques diverses. Així, per exemple, Agustí Bel, relaciona l'Ebre amb Conrad i *Apocalypse now*; Artur Gaya, se situa el 2032, després d'una destrucció de la humanitat i planteja un viatge de retorn als orígens; també la destrucció es troba en

els textos de Carme Meix o Vicent Pellicer i, en el text que reproduïm, Manuel Oller, ens situa en els paratges dels Ports, en un paisatge, camí de Morella i de la comarca del Matarranya, que apareix encara salvat de la desfeta.

Entre la memòria i el mite

«De cop comprenc que l'home és la memòria», ens diu Vergés en un dels seus versos. I, davant de les múltiples desfetes personals i potser també col·lectives, la literatura apareix com un camí d'afirmació, de salvació en la paraula. Aquesta perspectiva ens ajuda a entendre com Moncada ens pot fer reviure, fins i tot joiosament, la vida intensa, desbordant els límits temporals, de Mequinensa.

La literatura que mira l'Ebre ens ha deixat una sèrie de situacions, de motius, de personatges, que omplen escenaris de vivències úniques, localitzades en espais i moments concrets, però que, alhora, per la seua autenticitat poden ser compartides per lectors d'arreu. En l'antologia, en podem veure un petit inventari, mostres de l'imaginari de l'Ebre que podríem retrobar en obres i autors diversos: les riuades, la boira, llaüters i barquers, nadar al riu —com a risc, iniciació i festa—, el riu com a espai amorós o espai de reflexió —camí de vida, d'aventures i desfetes—, o espill —mirada de Narcís o reflex de Medusa.

L'àmplia i diversa memòria de l'Ebre, potser es concentra en el lirisme del cançoner popular:

Riu amunt i riu avall,
se'n va el cor i el cor me ve.
Riu amunt i riu avall,
per un mosso llaüter.

Espai i temps també es perpetuen en la llengua. Els autors que miren l'Ebre en fan usos diversos que contribueixen a configurar un món que les paraules modulen alhora que testimonien la riquesa de la llengua, les mancances condicionades per la història del país i opcions estilístiques renovades; penso, especialment, en els camins encetats per l'antologia *L'illa dels bous* (1989) o la poesia d'Hèctor Moret, en què la

innovació es fon en graus diversos amb la tradició popular i la reivindicació del Barroc.¹⁴

I la memòria es transfigura pels camins de la fantasia i juga amb les realitats o crea històries essencials, que esdevenen mites, una categoria que només el pas del temps pot establir. En relació amb el riu, té aquest reconeixement la divinització del curs fluvial representat per un ancià amb llarga barba. El trobem en la tradició grecollatina i renovat en el poema *Riu*, de Jesús Massip, i potser també en l'escultura de Jaume Plensa: *Ànima de l'Ebre*.

L'Ebre ha generat un món fabulós connectat amb la tradició popular¹⁵ que ens parla de mons submergits i dones d'aigua. Dones de riu, que també trobem en les músiques actuals d'Èric Vinaixa o grups com Xeic. Jesús Moncada ens recrea presències fantasmals d'una vitalitat envejable i Joan Perucho es converteix en mestre en la recreació d'éssers que recorren el riu amb natures que s'escapen als paràmetres d'una raó delimitada. Entre d'altres, els gambutzins, dels quals amb atributs diversos també ens en parlen per exemple J. Massip, M. Pérez Bonfill o Agustí Bel, i especialment els dips, que també retrobem vora l'Ebre amb Miquel Esteve o Matarranya amunt amb Carles Terès.

Tants elements extraordinaris potser ajuden a entendre el retorn literari de les bruixes i de vells inquisidors de l'Ebre, com evoca David Martí, o nous protagonistes en l'escenari fluvial com el silur, el gran peix gat, introduït durant la dècada dels anys 80 del segle passat i que en la literatura recreen Laura Mur o Alfred Sala. La incorporació del silur ajuda, segurament, a fer una mica més propera l'analogia que establí Carlos Barral el 1982 a *Catalunya des del mar*, en què llegim:

14 Per la relació llengua i literatura remetem als articles d'Emigdi Subirats, Albert Aragonès, Joan F. Vidal, Miquel Estrampes i Carme Macià (2009), «Llengua i literatura: escriptors tortosins al tombant del segle XIX i XX», *Recerca*, 13. Assenyalem també Xavier Rull (2015). També s'han fet estudis específics sobre la llengua de Moncada, Biarnés o Bladé que cal ampliar i fer extensions a altres autors.

15 Als referents sobre la tradició que he apuntat en notes anteriors, afegim, des d'una perspectiva més didàctica, el treball fet a l'Institut Terra Alta: *Personatges fantàstics de les Terres de l'Ebre* [<http://www.xtec.cat/iesterraalta/departaments/catala/Personatgesfantastics.pdf>] o les referències aplegades a <<http://www.xtec.cat/crp-baixebre/llenguaTE/litpopbiblio.htm>>.

La desembocadura de l'Ebre, una vegada s'ha entrat en el riu, recorda molt la Drobutja, la desembocadura del Danubi, que en aquell tros final, de Tulcea a la mar, es diu, naturalment, Dunare. Ho recorden el paisatge i fins i tot la gent, d'una ètnia molt particular que fa pensar en bessarabians i ucraïnesos. Per descomptat aquest tram final de l'Ebre no cria esturions ni els silurs...

Si en pocs anys el nostre riu s'ha omplert de silurs, potser no serà massa agosarat establir alguna connexió que ens faci sentir més proper aquell riu de cultura de què ens parla Magris en el seu recorregut centreeuropeu. Circumstancialment, com recorda Enric Querol, una obreta menor, *Epigrames i sonets per la conquesta de Buda* —en el títol que li va donar el seu editor Ramon Miravall, l'any 1980—, un text en llatí i castellà, escrit el 1687 per celebrar la victòria austríaca sobre els turcs a la ciutat de Buda, ja ens aportava una vinculació entre Tortosa i Buda, el Danubi i l'Ebre, rius que quedaven divinitzats.

Potser més enllà de velles mitificacions, de la memòria evocadora, també la literatura ens mostra, colpidora, el pas del temps, la desaparició de mons que podem estimar, però que, com deia el poeta, són «finit i no res». Manuel Pérez Bonfill així ens ho fa sentir en les últimes paraules de «Com un riu»:

S'hi va atansar amb una pulsio diferent. Necessitava fer-se'l seu, sentir-lo seu entremig de la boira. I el volia així, fluent, poderós, malgastador i generós de semença. Sense estroncar-se. Com un vessament de sang. Com un riu de sang.

S'hi va atansar; però el riu no hi era. No hi era. Ja no hi era.

Aquell riu viscut pel protagonista de la narració ha canviat. Hi és amb els ulls de la nostàlgia, roman i ens fecunda de maneres diverses que ens cal viure per fer-ne paraula. Aquesta és també una de les missions de l'art, de la poesia: la creació que ajuda el sentit i que, possiblement, no es pot aixecar mantenint les imatges ancorades en el passat o en cercles estèrils.

Escriptors com Zoraida Burgos o Albert Roig, escriptors de referència i una magnífica llista d'autors que estan configurant una obra d'interès, des de l'Ebre es retroben en altres espais —les illes de la Me-

diterrània, el Nil, aiguamolls—, llocs per viure's, i ajuden a construir una nova concepció de l'entorn, en un sentit ampli i també en la concreció de l'espai físic de proximitat, el de l'Ebre. El lloc és espai de sensacions, d'experiències i, de vegades, de paraules. Ja no és una natura emmarcada que complau l'espectador; s'imposa en la seua materialitat, es vol sense vels, sense idealitzacions utòpiques, un tu que desborda el subjectivisme, com ens sembla entendre en el versos d'Andreu Subirats:

No va l'aire fresc del lloc
amb qui viatja.
Ser paisatge, calia.

La literatura ebrenc, que es va anar perfilant, amb tots els precedents que es vulguin assenyalar, a partir dels anys 80 del segle xx i que ha anat afirmant-se amb un esforç cultural considerable, ha ajudat a fer visible en la literatura el riu que li dona nom. L'Ebre, riu de fronteres, connecta gràcies als escriptors temps i vivències, sensacions, esdevé renovat espill en la mirada.

Antologia

Riada

Jesús Moncada

El riu havia començat a créixer a mitjanit, i a la clarejada, quan vaig despertar-me, ja el vaig sentir que roncava igual que una feram. Em va entrar un neguit que no em deixava aclucar l'ull. Aquell matí havíem d'emprendre viatge cap a Móra i el llagut, amb una càrrega de vint tones de lignit, estava preparat en el molló des de la tarda abans. Una hora més tard vaig sentir que la meva dona baixava del llit.

—Ha pujat molt —va dir-me després de donar una ullada al riu per la finestra—. Vols dir que us aviareu?

Vaig remugar que no ho sabia, però qualsevol que conegués una mica l'oncle Gòdia, el nostre patró, podria assegurar sense espifiar-la que encara que s'ajuntés el cel amb la terra, el vell soltaria amarres. No hi havia millor patró en tota la ribera i coneixia el riu més bé que Déu, però era més tossut que una mula. Jo ho sabia prou bé! Encara no m'afaitava —i els anys que vaig tardar— ja navegava de minyó en el seu llagut. Au, ara riu avall amb el llagut carregat de carbó! Ara riu amunt, amb farina, terrissa i sabó moll! L'oncle Gòdia venia de família de llaguters i s'havia criat per aquella ribera amb la gent de l'ofici; en aquell temps encara no eren utilitzades les bèsties per a remolcar els llaguts riu amunt i els homes es deixaven la pell per les vores de l'Ebre

a força d'estirar la saula. Això feia que considerés els joves una «colla de collons de pega grega» amb la sang aigualida i cervell de granota. A mi, no sé perquè, em tenia simpatia i es va entestar a fer-me un home de riu com cal; i a fe del dimoni que no em va quedar altre remei que ser-ho! A força de clatellades vaig aprendre l'ofici i a cada estossinada seguia la lliçó: «El riu, Manel —em deia entre altres coses—, és com ara un camí cobert, tot planet per damunt, però ple de trencacolls per sota i cal conèixer-lo pam a pam, perquè si bades et fotrà la càrrega, el llagut i els ossos. Encara que sigui mascle, té més manyes que una dona.» Ara, el vell és al clot i cada vegada que en parlo se'm fa un nus a la gola, però el matí de la riada aquella, l'hauria volgut ablanir a cops de rem!

La dona em va preparar la cistella amb el recapte i vaig baixar poc a poc al molló. L'Ebre tenia el color de la terra i rosegava la vora igual que una bèstia fura. Els llaguts es gronxaven i les amarres, tibants, semblava que anaven a petar d'un moment a l'altre.

—Això encara anirà de pujada —comentava Sergi, un patró, enmig d'un grup de llaguters—. Es veu que per la banda de Saragossa fot uns aiguats de cosco!

—Les pluges de la tardor!

—Avui no podem soltar-nos.

—Bé, farem festa!

«Festa en fareu vosaltres —pensava jo—, que a mi em tocarà pensar!»

A l'altra punta del poble, riu avall, l'aigua clara del Segre, frenada pel corrent fangós de l'Ebre, feia torna i cobria gleres i mitjanes; els gatells i els xops semblava que suraven sobre una bassa.

«Tant de bo que ara no li doni al Segre també per créixer —vaig rumiar—. Aleshores sí que la fotríem bona!»

L'oncle Gòdia encara no havia baixat al molló, i jo, després de donar una ullada al llagut, vaig anar a les quadres. Allí vaig trobar els altres dos peons. Segarra donava el premsó a la «Baldada», la nostra mula; Moles, assegut en un sac de palla, feia una cigarreta. El bram del riu tenia inquietes les bèsties, que clavaven potades a terra i estiraven dels ramals.

—Quieta... quieta...! —mormolava Segarra mentre fregava suau-ment els flancs de la «Baldada».

—Voleu dir que farem viatge?

—La mare que ho va parir! —va deixar anar el Moles—. Mala-ment rai! No tinc ni una gana ni mitja de trencar-me els ossos contra un pedret! Ja veus de quina manera baixa, el riu. Té, fuma.

Em va allargar tabac i paper i vaig seure a tocar d'ell. Aleshores vaig reparar en un embalum enorme que hi havia darrera la porta.

—Què és això?

—Un que ens farà companyia aquest viatge!

—Què vols dir?

—Ho van portar ahir, a última hora —va explicar Segarra—. És un Sant Crist d'un poble de per avall. Es veu que en treure'l en processó per la Quaresma el van escantellar contra la porta de l'església. Segura-ment anaven tots borratxos! El van enviar a Lleida per arreglar-lo. Ara de Lleida l'han dut aquí i ens l'han encolomat perquè el deixem a Móra. Allí l'aniran a recollir.

—A mi no em fa un pèl de gràcia —remugava el Moles—. Aquestes coses de missa m'esgarrifem més que les bruixes... Mai no se sap...

—Jo —va replicar Segarra—, del que tinc por és de la riada, que d'aquest...

—Tant de bo no ens aviem!

—De camí ho sabràs —li vaig dir al Moles—. El vell ja és al molló. Aquesta que lladruca és la «Lira».

Vaig eixir fora. L'oncle Gòdia, amb la cistella penjada al braç, més dret que un fus i amb les mans embotides a la faixa, fitava el riu en silenci. Cada vegada que el veia mirar l'aigua d'aquella manera, em feia l'efecte que el vell i el riu parlaven. Aleshores, la gossa «Lira», quieta al costat de l'amo, parava de bordar i dreçava les orelles...

Al cap d'una estona, el vell va donar una ullada al cel amb negrors de tronada i em va cridar.

—Bon dia, oncle! Com va?

—Prepara-ho tot. Anem a Móra.

No vaig gosar contradir-lo, però els llaguters de les altres mines van començar a fer tot de comentaris. A la fi, «Pauet», un dels patrons més fins, es va acostar al vell.

—Escolta'm Gòdia —va deixar caure—. Vols dir que ho has pensat bé? Mira que us pot passar una desgràcia! Soltar-se amb aquesta riada és una bogeria.

Quan les coses estan segons de quina manera val més amollar; avui l'Ebre no està per hòsties!

—Això és cosa meva —es va tibar el vell.

—Voto a Déu! Em guardaré com de caure al riu de donar-te lliçons. Però som amics de sempre i no em fa un pèl de gràcia que se't fotin les anguiles!

«Pauet» perdia el temps. Aniríem a Móra o a l'infern, però era més vell que l'anar a peu que ens soltàvem. El vell no tornaria enrera per res del món!

Mentre «Pauet» insistia, Moles va acudir amb la «Baldada» i vam tenir feina per fer-la pujar al llagut. L'animal estava esverat i el tauló que servia de passarel·la es movia de mala manera cada cop que l'aigua feia bandejar l'embarcació. A la fi, a força de patacades, crits i empentes, la vam embarcar.

Quan Moles, Segarra i jo vam tornar amb el Crist, que pesava igual que una mala cosa, l'oncle Gòdia ja era al timó, i sobre el mur que vorejava l'Ebre s'amuntegava la gent. S'havia estès la veu que ens soltàvem i mig poble era allí per veure'ns marxar. Vam carregar la imatge i la vam deixar plana sobre el carbó. Em disposava a lligar-la amb un tros de saula, però el vell em va cridar.

—Què passa?

—Abans destapa-li el cap!

—La puta d'oros! —vaig remugar— Què barrina, ara?

Emprenyat, vaig deslligar les cordes que cenyien el fardell, mentre el Moles, prop de mi, renegava en veu baixa i deia que el vell s'havia tornat boig, que fer bestieses amb les coses de missa ens portaria la malastruga. Vaig obrir l'embalum, i els ulls esbatanats del Sant Crist em van impressionar; semblaven vius, feia l'efecte que les ninetes s'anaven a moure d'un moment a l'altre, i la sang que li havien pintat al front i

als polsos diries que regalimava realment de les ferides. Al Moles se li va esgarrifar la pell i es va quedar més blanc que la imatge.

—Ara, poseu-lo dret!

Entre tots tres el vam adreçar, al temps que la gent deixava anar una exclamació. Una gronxada del llagut va estar a punt de fer-nos saltar tots per la borda, però amb penes i treballs vam mantenir-nos drets. El cap del Crist eixia de l'embolcall igual que un aparegut; Moles el mirava amb terror i Segarra deixava anar mitja rialla. Ja en tenia un tip, d'aguantar la creu, quan el vell es va encarar amb el de dalt:

—Bé, noi —li va dir—. Ja veus de quina manera està la cosa! Malament rai! Però és ara quan es veu qui és un patró i qui un cagabandúrries que només sap navegar a la tertúlia del cafè! Cadascú farà el que voldrà, jo m'avio! Mai no he perdut cap càrrega, però com que no saps el que pot passar, he volgut que vegis el riu i que sàpigues el que et jugues si véns amb mi: si anem a fons, tu hi aniràs amb nosaltres. I malament t'ho veig per nedar amb aquesta jugada que t'han fet!

—Santeta beneita! —va cridar una dona.

—Ja el podeu baixar! Lligueu-lo, però no li tapeu el cap.

Un cop travada la imatge, vam posar els remes als escàlems. La gent s'havia quedat muda i els llaguters a la vora del riu movien el cap amb preocupació.

—Solteu! —va manar el vell.

Vam recollir amarres i jo em vaig encomanar a tots els meus morts. El llagut va separar-se del molló mentre la gent agitava els braços entre crits de bona sort, i amb una estropada ens vam llançar enmig d'aquella fúria.

Redéu, quin viatge! El llagut lliscava igual que un dimoni i el riu bramava! Vam saltar colls i pedrets que haurien esgarrifat un mort! Jo tenia els pèls de punta, però el vell més que vell servava impertorbable, subjectant la barra del timó entre les cames. A cada cop de rem, sentia darrera meu l'esbufegar de Segarra, que anava a la part de la sama, i la «Baldada» clavava potades sobre el carbó. Des del banc veia el cap del Crist amb la boca oberta per la qual semblava escapar-se-li la ranera de l'agonia. Els remes es doblegaven a punt d'estellar-se, les onades trenca-

ven contra la borda. En arribar a un pedret prop de Faió, el vell es va posar tens. El corrent era fortíssim i ens portava directes al roquissal.

—Fora rem, Manel! —va cridar l'oncle— Vosaltres dos foteu-li amb tota l'ànima!

Jo vaig parar, mentre Moles i Segarra, a l'altra banda, s'esfetge-gaven. Amb la maniobra, el llagut va tallar d'esquitllèvit el corrent, a fi d'esquivar el pedret. L'aigua s'aixecava en galls en topar amb les roques. Érem ja molt a prop del roquissal que vaig sentir l'espetic. L'escàlem de Segarra s'havia fet ascles i el peó va anar d'esquena contra la coberta de la sama. En fallar el rem, la proa va enfilarse bruscament el roquissal. Se'm va gelar la sang.

—Ens matarem! —va esclafir Moles.

Del maleït viatge en van fer moltes contalles per tota la ribera: que si el Sant Crist havia canviat de color, que si va desclavar una mà, que si els regalims de sang se li van allargar per les galtes... Històries que escampen pels cafès, tota la culpa de les quals la té el Moles, que es morirà embafadet de veritats perquè no conta més que mentides. Però, de tota manera, no m'hauria estranyat mica que al de la creu li hagués passat tot això que conten i molt més, perquè allò del pedret va ser terrible. Encara veig el vell Gòdia, mentre el Moles udolava que ens matàvem, donar un cop de timó cap a la dreta i repenjar-se sobre la barra amb mig cos fora la borda. Van cruixir totes les juntes del llagut, però el vell, que encara no he pogut aclarir d'on va treure tanta força, va adreçar la nau i vam passar, el mateix que un llamp, a quatre dits del roquissal. Vam estar a punt d'esbocinar-nos. Per això dic que ben bé li hauria pogut canviar el color al Crist! Ara, que va ser ell, el Crist, qui va cridar «Timó a la dreta, Gòdia, que ens la fotem!», mentida podrida! El vell Gòdia podia ser més tossut que una mula, però no calia que ningú li digués el que havia de fer, que de feines de riu en sabia més que Déu.

Històries de la mà esquerra i altres narracions, 1981

Visió de l'Ebre català

Artur Bladé

El sermó de l'Ebre

Quan era possible, i relativament poc difícil, de recórrer tot l'Ebre català, en muleta o en llagut, des de Riba-roja fins a la desembocadura, com va fer-ho dos o tres cops Mestre Fabra en companyia de l'editor Casacuberta, com va fer-ho també, en part, l'escriptor Joan Santamaria, i, només fa uns quants anys, l'il·lustre compatriota que he anomenat fa un moment, Josep Iglésies, amb motiu de la regata de iols coneguda per *Cursus Hiberus Mare Nostrum*, organitzada per l'entitat Reus Club de Mar i, d'una manera personal, pel Dr. Andreu Pujol i Fort, metge i esportista reusenc que fou l'ànima de la prova (més ben dit de les proves, perquè van ser tres, la darrera el 1968), quan era possible, deia, de portar a terme una de les excursions més emocionants que es poden fer en aquest país, el pas pel *pas de Barrufemes* no s'oblida mai més. Un testimoni d'excepció seria, si visqués, Don Pere Coromines, del qual l'Editorial Selecta ha publicat, fa poc, les obres completes (les escrites en català). En aquest magnífic volum i, concretament, en la novel·la *Les dites i facècies de l'estrenu filantrop En Tomàs de Bajalta*, hi ha una descripció del pas de Barrufemes certament insuperable. Es troba en el capítol XIX, intitulat «Sermó de l'Ebre» i diu, entre altres coses,

ço que segueix: «El llagut baixava per la canal amb les dues veles desplegadas. El patró, del tamboret estant, amarrava l'amura a babord o a estribord, segons d'on venia el vent a cada giragonsa del riu. La seva marxa era lenta, suau i majestuosa. En Tomàs de Bajalta, assegut a la sama dels peons, que aprofitaven la bona marxa del llagut per deixar els remes en banda, començava a llevar les orelles, vist que la nau no se n'anava a fons. Allargant el cap, un tarter de roques que munten enasprades davant el Coll de Miravet, li féu l'efecte d'un castell eriçat de roques emmerletades, fantàstica visió medieval que dóna a tot el paisatge un seny de misteriosa melangia. El riu s'anava encauant en el cor d'un circ de muntanyes, quietes les aigües, d'una superfície brunyida. Les veles caigueren sense un alè d'aire que les inflés i el llagut romangué un moment en la immobilitat d'una imatge encisada. Darrera deixaven la Roca dels Tudons i a la dreta dominava les masses grises La Talaia. Els peons armaren els remes a les escalemeres, i a l'enfonsar-los acompassadament esquinçaven amb el seu xipolleig les quietes solituds. No es pot passar per allí sense sentir una punyida al cor, que retruny en el treball de la imaginació i s'esbrava en poesia. Impressionat per l'espectacle, l'home veu en les formes de la naturalesa monstres com la Tortuga o gegantesques flautes com en la Roca dels Orguins. Les penyes baixen verticalment i s'enfonsen en les aigües del riu, vermelloses o grises, acanalades com els canons d'un orgue. No cal sentir-se massa fantasiós per a oir en el perfilat bronzir del vent i en la remulla que fa l'aigua al rodador, alenades d'una harmonia subtil. Les veles tornen a inflar-se voluptuosament i el llagut sembla que corri a esberlar-se contra les roques esquerpes i negroses, veta-segades de dalt a baix. Per un freu de l'esquerra guaita el Carmull, i barren el fons les muntanyes de Paüls...»

Més endavant, en sortir de l'estret, Don Pere diu que els expedicionaris van veure la cresta del Caro i continua la seva incomparable descripció: «L'Ebre exultava eixint de les feréstegues ribes encaixonades i obria el pit a les més amples perspectives dels nous horitzons, que si a la vora li abocaven faldades de verdura la coma de l'Aumesilda, la Roca Forada i el Faristol, més enllà es llevaven en tous escalonats muntanyes tan bellament altives com les de les serres de Cardó. I les terres baixes clapejades de masos i de sènies eren una simfonia de colors, blanque-

jades de frondosos àlbers, picades ací i allà per la pròdiga fruita de les hortes, en l'abundor benigna dels garroferars i els ametllers, vorejada als marges per les palmes dels bargallons i les destrenades cabelleres dels salzes, els brins eriçats de les xopades i la magra ardidesa dels tamaris...»

L'assut de Xerta. Les grans riuades

I la descripció continua —ja que són tres capítols que Don Pere, en la seva gran novel·la, consagra a l'Ebre— i va mostrant, embriagat dels bells topònims des que el riu s'eixampla a Benifallet, on comença el terme de Tortosa, les planes d'Aldovesta, la muntanya on hi ha la cova del Gall, i més avall la Roca del Lladre i el barranc que baixa de Paüls, «on obren primer la boca que els ulls», fins que passant entre les muntanyes de Barbarreig, la Roca Roja, el barranc de la Caldera i el coll de Som, el riu arriba a l'assut de Xerta on l'aigua tomba, en tota l'amplada del riu, d'una alçària de quatre o cinc metres, amb estrèpit de cataracta i alçants serrells d'espuma que el sol sovint irisa. Sota aquest salt, el riu té una fondària de 14 metres. És d'aquest barratge que surten els canals que porten l'aigua als vergers de Xerta, Aldover, Tortosa i més avall. El canal de la Dreta (acabat a mitjan segle passat) es connecta amb el d'Amposta i arriba als Alfacs després de recórrer 26 quilòmetres. El de l'Esquerra, més modern, té una llargària semblant. Entre els dos canals poden irrigar-se les 25.000 hectàrees del Delta. Però encara no som al Delta, sinó a Xerta, que és un poble pla com la mà i un temps famós per la qualitat dels seus torrns de mel i avellana. A la façana de l'església té un gràfic indicador de les grans riuades, les riuades que abans de la construcció de les preses de Mequinensa i Riba-roja constituïen el flagell dels pobles riberencs. La més gran de les revingudes, enregistrada de tres o quatre segles ençà, va tenir lloc el 9 d'octubre de 1787. El riu va sobrepujar de deu metres el seu nivell normal, de manera que en algunes poblacions, l'aigua va cobrir les teulades. Moltes cases van caure i el nombre de víctimes es compta per centenars. Un esdeveniment encara més devastador que la catastròfica riuada, en l'aspecte econòmic,

s'escaigué un segle i mig abans, el 1610, amb l'expulsió dels moriscos. Ascó, Benissanet, Miravet i altres pobles van quedar sense una ànima, o, almenys, sense ningú per a treballar la terra. Va ser una ruïna total. El repoblament i la cessió de les terres (per a la qual fou autoritzat l'escrivà de Benissanet Gil de Frederich, avantpassat del famós dominicà tortosí Francesc Gil de Frederich i Sants, *el Màrtir del Tonquí* beatificat per Pius X), va ser cosa de molts anys i plena de dificultats.

Les comportes de l'assut de Xerta van permetre, des d'uns temps que gairebé es podrien qualificar d'immemorials, que les barques i els llaguts salvessin fàcilment la diferència de nivell de les aigües produïda pel barratge. Durant la darrera guerra civil, les comportes es van fer malbé i no han estat reparades. I ara, si una embarcació ha de passar d'un nivell a l'altre (com en el cas dels iols que van prendre part als tres *Cursus Hiberus Mare Nostrum*) cal Déu i ajut, és a dir, cordes, politges i, sobretot, molta i força de braços.

Els barcelonins (tan allunyats sempre, moralment, per regla general, de tot el que no és Barcelona) haurien de tenir una mica d'interès a conèixer l'assut de Xerta, perquè serà prop d'aquest, segons que diuen, que ha de ser construït el magne dispositiu gràcies al qual l'aigua de l'Ebre arribarà al cap i casal.

De Xerta a Tortosa

De Xerta a Tortosa, el paisatge sembla repetir en alguns llocs el de Garcia a Miravet. Només que per aquí, entre els arbres fruiters de les sènies, es veuen més palmeres, «aquests embuts per a la mel del cel» com va dir, en castellà, el senyor Unamuno, i que tant encisen els turistes potser perquè es creuen en ple tròpic. No els desencantem.

Vora el solc del canal de la Dreta, passa la línia d'un ferrocarril que, dissortadament, «ja no va, ni ve, ni xiula»; i prop de la via, una carretera. Aquesta mena de tetralogia viària —riu, canal, via de tren i carretera— fa una impressió molt civilitzada, sobretot si un oblida (que no ho oblida, *et pour cause*, en algun cas) que aquests paratges foren el camp de la més terrible batalla de tota la història del país. Sobre la cal-

ma i la bellesa d'aquestes riberes, van roncar els avions i van esclatar les bombes, mentre la sang corria barrejada amb l'aigua que s'emportava els negats i els morts per la metralla. Encara es veuen, en molts llocs, els forats que van fer els combatents i la gent dels pobles que no va voler abandonar-los, forats on s'encauaven com conills durant els bombardeigs. Els pagesos vells i les pageses de totes les edats, impossibilitats de treballar durant el dia, sortien del cau en caure la nit, i treballaven a la llum de la lluna o de la celístia.

Visió de l'Ebre català, 1983 [fragment]

Riu i memòria

Pilar Romera

El meu bàndol, l'anglòfil, cada cop perdia més partidaris. Entre l'acció anarquitzant de Nèstor i companyia, que pregonaven l'absentisme total en el tema de la «guerra burgesa» i la tasca ensinistradora que duïen a terme a parts iguals els caps alemanys de la fàbrica i els antics membres de l'exèrcit carlí, el bàndol filogermànic cada cop tenia més adeptes. Per això les discussions al cafè anaven pujant de to gradualment. Ah! Si aquests cretins sabessin el que realment pensa Müller... Però, naturalment no seré jo qui traeixi una confidència. Encara que sigui la del patró.

Faltaven pocs dies per la marxa de Garcia i, després de l'espectacle a la inauguració dels Menjadors Obrers, s'havia mantingut cautament discret. Cap de nosaltres va tirar-li en cara que hagués donat aquella imatge patètica i etílica de les nostres reivindicacions, però era una qüestió que planejava per sobre de tots. El mite s'estava esquerdant. L'esquerda era petita, però ja se sap que de vegades és suficient.

Ramsès, per la seva banda, estava absent del poble des de feia una setmana. De tant en tant, quan s'atabalava de fer sempre el mateix i volia donar volada al seu esperit indòmit, quedava amb un vell amic seu de Miquerensa, poble que estava uns vint quilòmetres riu amunt, per

fer la baixada amb llaüt fins al mar. Aquesta era una excursió veritablement engrescadora. Només la vaig poder fer dos cops i, des d'aleshores, sempre he envejat la vida que portaven els mariners d'aigua dolça, com els anomenava. Jo, que he nascut a Palamós, que tota la meua família ha estat vinculada al mar d'una o altra manera, i fins i tot el meu pare va treballar tota la vida de mariner, mai no hauria pogut pensar que la navegació fluvial fos tan excitant i tan perillosa. També és cert que els rius que envolten el meu poble no tenien comparació al de Vilaroja, ja que aquest era, de bon tros, el de més cabal de tota la península. I, quina vida hi havia al riu! A l'època en què els rais baixaven des de la Pobla de Segur, als Pirineus, arrossegant tones i tones de troncs per carregar-los en vaixells al port de Tarragona, aquests personatges, amb les seves camises ratllades, amb les seves barretines calades fins a les orelles, amb les faixes quilomètriques que els premien la ronyonada de manera immillorable, eren gent encantadora. Sempre feien nit a la vila, i eren esperats amb delit. Deien que el curs baix del riu era una passejada després d'haver hagut de bregar amb els ràpids de la Noguera Pallaresa o del curs alt del Segre. A Vilaroja el riu era calm, i encara que hi havia perillosos remolins, el que més temien els raiers era la boira. No els culpo. L'angoixa d'estar al mig d'un riu ample, enorme, profund, negre com la gola d'un llop, com les entranyes d'una mina, sense veure-hi res, envoltat com en una placenta humida, era un esglai que et gelava l'ànima. Amb la rosada calant-te fins als ossos. Amb la inquietud de no saber on ets ni cap on vas. Els dubtes espirituals fets físics, vet aquí la clau de la història!

En fi, entre els rais i els llaüts plens de carbó de les mines d'Aragó, el riu era una autopista del trànsit fluvial. I, en aquella època, quan encara no s'havia vist un sol automòbil al poble, ni a les rodalies, tot el transport era o bé en carro, o bé pel riu. No cal ni dir que la rapidesa del riu no tenia competència.

Així, Ramsès, com a bon barquer i passable calafat, sempre feia un parell de viatges fins a la mar. La mar li provocava una barreja de curiositat i alhora de por. Uns sentiments contradictoris que sovint tenim amb les coses que ens apassionen. Ell era un home de terra endins i, mai, podria entendre el mar com ho feia el meu pare, però el seu esperit

era més que tot això, era universal. Hauria pogut, en un altra vida, ser un mariner. Ho portava dins. Així tenia una atracció irresistible cap a la immensitat blava, el riu sense fi, com ell deia, però alhora li feia por, li feia pànic. Mai no s'hi va arribar a banyar.

M'hauria agradat que hagués vingut a Palamós. Mil cops li ho vaig proposar i mil cops va sorgir alguna cosa que ens ho va fer deixar per a més endavant. El meu poble estimat i enyorat. Molts vilatans van ser acollits allà, a Palamós, a Calella, a Blanes, a Tossa, quan els bombardejors a la guerra i el terrible combat que va tenir com a protagonista el riu va fer que els vilatans fugissin deixant-ho tot. Abandonant cases, terres i animals. Cap al mar, cap a la zona republicana. Molts van ser evacuats en tren, d'altres en camions. Jo em vaig emportar tots els que vaig poder a la casa familiar de Palamós. Per al que va servir! Quan vàrem tornar derrotats i pollosos, miserables, no quedava res. Cases derruïdes, camps arruïnats. Llaüts destrossats. El que no havia estat malmès havia estat saquejat. Moments durs que havien de venir. I que passarien, perquè les coses sempre passen. I, avui, escrivint els fantàstics esdeveniments que van succeir un cop al poble, miro des de la finestra que dona al riu, i penso que és l'única cosa immutable de les nostres vides. Perquè els moments passen, intensos, esgotadors, però es dilueixen als llimbs de la memòria. Només queden pòsits petits i diminuts. Però la natura sempre perviu, acaba sobreposant-se. Acaba guanyant.

Dins la boira, 1997 [fragment]

Nedar de gosset

Carmel Biarnés

«—Amich foll, ¿per què destruuus ta persona e despens tos diners e lexes los delits d'aquest món e vas menyspreat entre les gents? Respòs:
—Per honrar los honraments de mon amat, qui per més hòmens és desamat, desonrat, que honrat e amat».

Versicle 12

—D'on véns? —el pare em pregunta amb aquell to de veu autoritari.

—De passejar per l'estació.

—De l'estació o del riu?

M'esgarrifa aquesta clarividència que té. Faig el dissimulat. Confio en la roba neta que porto, gens arrugada, i amb els cabells ben secs i pentinats. No m'agrada capbussar-me dins l'aigua.

El meu pare les sap totes. M'agafa d'un braç. Rasca la pell amb l'ungla. Surt una ratlla blanca. Amb aquest testimoni acusador, em pega dues surses ben donades.

—Mentider, més que mentider!

No sé si couen més els cops o les paraules.

—Aquesta tarda, castigat! No sortiràs de casa!

L'endemà, la plaça de la Verdura ofereix un espectacle insòlit! Tots els meus amics, amb els braços en creu al voltant d'una cubellada de peixos morts.

És ordre donada per l'alcalde.

—Xica, sembles una mandovella: d'aquí cap allà!

—Qui no té memòria, cames.

—Lo que no es fa, queda per fer. No hi ha res que s'espero més que la feina. I una cosa així no es veu gaire.

Un dels castigats, nebot d'una de les dones, les recrimina:

—Farnaques! Sou unes farnaques!

—Au! Au! Calla, descarat! Vergonya te n'hauries de donar! —solta irada una d'elles.

—No l'hai pogut pair mai! —li escup la tia.

—L'arna ja té l'abugot! —les burxa, encara més el jove.

—Malament rai, si vas així! Ja faràs carrera, com hi ha Déu!

—Ets més tossut que una mula! Ta mare, «proba» dona, tota la nit esfereïda, resa que resa a Sant Antoni perquè li tornés el fill i no parava de cantar:

«Venid picaritos
dejad lo sembrado
que mi padre ha dicho
que tinga cuidado.»

—Calla! Calla! N'eixugues més que no en plou! Ja en pot guanyar de diners, l'oncle...

Aquest retret ha fet el seu efecte, a jutjar per la vermellor de les galtes i per les rialles de la gent. Però, pensa la tia que, si marxa, li donarà la raó. Es queda. Ataca de nou:

—Pocaverkonya! Ta mare esperant-te amb candeletes...

—Quan te se'n fot una, a la closca...

—Com va de gana? Vols que vagi a buscar-te la llesca de pa amb pernil? Ha, ha, ha... —se'n riu.— Lo xicot vol cosa més dolça, és molt llépol...

—Pobre noi! un dia i mig sense menjar res! De què us ha servit agafar tants peixos? —se'n riuen de valent.

—Quan estic així... Ull viu! Tia —amenaça, rabiós, i sense pèls a la llengua les deixa com a draps bruts.

—Només mos faltava això!

—No t'amoïnos, xica, no t'amoïnos.

—Lo que xalaré ara, quan te porton a casa. Ai, quin ball de patacades!

—A veure si de la satisfacció te se rebenta la fel!

L'agutzil fa aixecar la vintena de joves. Els fa anar en formació militar pels carrers. Una multitud de curiosos els acompanya.

Uns pares, en rebre'ls, tanquen la porta del carrer...

D'altres esperen amb una irascibilitat incontrolable:

—Ja han soltat los gossos! —crida el pare.

—Que no estan tancats? —pregunta, ingènua, la mare.

—No, no ho estan.

—Ah...

—U!

Un pare amb la corretja a la mà, dóna una pallissa al fill al mig del carrer, proferint amenaces:

—No tens remei, ja puc predicar...

El dia abans, diumenge, a la tarda —quan jo estava castigat— els meus companys anaren a pescar al mig del riu, amb barquetes. Uns tiraven bombes de mà que havíem trobat, amagades, dins un refugi de la guerra. Els altres nedaven per agafar els peixos que, en esclatar les bombes, morien rebentats i suraven.

Podien matar-se tots!

El riu és temptador!

Empra tots els mitjans possibles per a fascinar-me.

S'aprofita de la calor per oferir-me refrigeri; de tedi per donar-me diversió; de la soledat per fer-me companyia.

«Amat —dehia l'amich—, a tu vaig e en tu vaig, car m'apelles.»

Versicle 289

Ebre estimat, vinc a tu, car em crides!

Em trec tots els vestits i resto nu, de pèl a pèl. No hi ha res que em lligui a la terra.

Em lliuro al riu tal com vaig néixer.

Hi entro a poc a poc... Oh! Quin pessigolleig de l'aigua freda sobre la pell. Si ho faig així és per identificar-me més amb ell, amb el meu riu.

Em deixo anar serenament...

«Perillava l'amich en lo gran pèlech d'amor; e confiava's en son amat, [...].»

Versicle 295

—Carmel! Vine cap aquí, que no cobreix! —m'inviten els companys des del mig del clot de la bomba de l'Illa del Cavaller. Tots ells treuen el cap fora de l'aigua. Neden de gosset.

—M'ofego! M'ofego! —cria un dels amics, entrant i sortint de l'aigua.

Els més grans, que ja estan mig vestits i a punt d'anar-se'n, es tiren de cap a l'aigua amb la roba posada. El cerquen desesperats.

El bromista surt uns metres més enllà, burlant-se'n.

—No ho facis més, eh? —el renyen— perquè podria passar de veritat i no et creuríem.

Bromes, males passades, enganyifes, escenificacions de nous ofegaments se succeeixen una rere l'altra.

—S'ofeguen! S'ofeguen! —criden una i altra vegada. Els grans ja ni en fan cas.

—Carmel! Vine cap aquí. Entra amb nantres!

—Deixeu-me estar. Aquí a la vora, cobert d'aigua, no hi ha cap perill.

—Vés-hi tu a buscar-lo! —encarreguen a un company.

Aquest ve i em diu:

—Agafa't a la meua esquena. Al mig del clot no cobreix. Estarem tots junts. Què fas aquí sol? Vine.

No vull confessar el meu enamorament del riu.

Em decideixo. Entro al mig de l'aigua morta. Em deixo anar, no toco a terra. M'han enganyat.

«Encontraren-se l'amich e l'amat e foren testimoni de lur encontra-ment saluts, abraçaments e besars e làgremes e plors. E demanà l'amat a l'amich de son estament e l'amich fo enbarbesclat en presència de son amat.»

Versicle 112

Quin esgarrifament! El primer instant és pujar, sortir de l'aigua, buscar l'aire. Però el meu amor ja és el riu!

Una nova immersió, encara, involuntària. M'engoleixo el riu per fer-lo meu, o és ell el que m'engoleix per fer-me seu?

Surto altre cop per dir adéu a la terra.

Quina mort més dolça.

És la felicitat suprema.

Ja sóc riu!

«Muri l'amich per força de gran amor. Soterrà'l en sa terra l'amat, en la qual fo l'amich resucitat.»

Versicle 244

Neixo de nou vora l'Ebre.

Torno a la vida terrenal.

Estic bocaterrós. L'aigua em raja per la boca. Em giren cara al cel. Uns em premen el tòrax i els altres em mouen els braços. Obro els ulls i respiro.

—Ja està salvat!

Tinc dos pares. Ho dic per si algú no ho sap.

Vaig néixer dues vegades: una al «quarto» bo de casa; l'altra, a la vora del riu. El primer pare és el senyor Ramon, l'apotecari, el segon és el pare Ebre, el riu. Tots dos m'han nomenat el seu hereu!

Us deixo a tots lo meu riu com a herència!

El meu riu, l'Ebre. Pàgines viscudes, 1985

Joan Panisello, *Un riu ple de vida 1*, 2016

La torre de Babel

Andreu Carranza

Les ditades del capvespre grataven el cel lluminós de la Ribera. Jo contemplava l'espectacle assegut sobre el teulat de l'antic embarcador.

Des que vaig tornar al poble, cada tarda baixava a la vora del riu. Sempre portava la guitarra. Intentava trobar les notes d'aquell blues que un dia vaig somiar lluny de la comarca. Assajava arpegis i sons distorsionats per tal de desvetllar els veritables acords que cada cop s'allunyaven més i, finalment, es tornaven inaudibles. Les notes d'aquell antic blues, per una raó misteriosa i desconeguda, es resistien a sortir.

Quan els dits ja estaven cansats de les cordes metàl·liques de l'acústica, deixava la guitarra buida sobre el teulat i contemplava el galatxo de la vora amb l'esquelet d'un llaüt mig enfonsat en el llac.

Aquella tarda tenia la sensació de trobar-me dins d'un fragment de selva tropical. Tamarius, joncs, canyes i àlbers creixien exuberants a l'entorn d'un toll d'aigua estancada que el riu anava renovant al ritme de les periòdiques crescudes. La sentor de llims era penetrant i amarava tot l'entorn. L'aigua estàtica i un xic tèrbola del galatxo deixava entreveure uns còdols exagerats i rodons coberts de verdet i algues.

Amb la guitarra al meu costat, com una dona nua, cansada de fer l'amor, contemplava embadalit aquell paratge. Sobretot em tenien

captivat les fenomenals pedres de calar mig submergides en el toll que semblaven veritables closques de tortugues eternament adormides a la vora de l'Ebre. De tant en tant el corrent formava un remolí i engolia ràpidament un borboll. De sobte, el clapoteig d'un peix va desfer el frondós miratge selvàtic. Tot d'una vaig recordar que aquella tarda tenia una significació especial: era el dia de la inauguració de la torre de refrigeració de la central nuclear d'Ascó!

Durant tot el dia van haver-hi celebracions, rodes de premsa, discursos memorables... Autoritats nacionals, destacats polítics de la comarca i moltes personalitats varen acudir a la cita, però l'acte que havia de culminar la diada era descobrir el gegantesc vel que cobria la torre. Així quedaria oficialment inaugurada. L'esdeveniment tindria lloc al final d'aquella mateixa tarda i seria un acte popular obert a tothom. Jo no tenia cap intenció d'acudir-hi, no em feia cap gràcia la nuclear ni menys encara aquell absurd monòlit que van plantar entre els ous colossals dels reactors atòmics.

La torre, amb el descomunal llençol, s'aixecava fantasmagòrica al fons del paisatge. Des de la meua posició, només podia veure la seva amenaçadora boca sobresortint per damunt de la copa dels àlbers més alts del galatxo. De totes formes, jo preferia jeure sobre el teulat i provar de trobar aquell blues que vaig somiar feia tant de temps, lluny de la meua terra.

Mentre contemplava les fabuloses tortugues eternament adormides dins del toll del galatxo, vaig deixar a la deriva el llaüt de la consciència i sense adonar-me'n vaig trobar-me levitant sobre l'atmosfera dels meus propis reialmes onírics... En poca estona vaig quedar profundament adormit i un somni estrany ocupà l'escenari del meu pensament.

La polèmica sobre la torre que bastiren a la vora del riu Ebre per refrigerar el ventre dels dos reactors nuclears, ressuscità la controvèrsia i a causa d'això van alçar-se els antics fantasmes de la lluita antinuclear. Les promeses de diners i llocs de treball van aplacar les consciències dels polítics comarcals, dels Ajuntaments i també d'una part dels habitants de la Ribera d'Ebre. Durant els dos anys de construcció, la torre de refrigeració va elevar-se lentament com una immensa columna faraònica

de proporcions extraordinàries, que podria contemplar-se des de tota la Ribera.

Ara sé que aquell somni només podia ser un vaticini. Les imatges anaven passant pel meu davant sense interrupció. Així vaig veure els actes d'inauguració previstos per aquell memorable dia. Certament no faltava ningú a la cita, fins i tot els agents atmosfèrics també van fer acte de presència: va refrescar al matí, van caure quatre gotes al migdia, durant tota la tarda el sol va calcinar de valent i al final del dia surava en l'atmosfera una estuba humida i asfixiant, insuportable! Però el vent no va acudir a la cita: ni el cerç que baixa del nord acanalat per la depressió, ni tampoc la puntual garbinada que cada tarda puja riu amunt la salaborr refrescant de la mar.

En les imatges entelades que brollaven dels paratges més secrets de la consciència, la gent es congregava a l'entorn de la torre i un mossèn deia les paraules màgiques del bateig. Hi havia gran expectació. Tothom va contenir l'alè uns instants. El governador va estirar la «cordeta» i el llençol va caure a plom com un immens vel. La multitud congregada proferí un llarg i profund oooh! d'admiració. En aquest precís instant, l'Ebre contemplà fascinat com es despullava aquella formidable donzella que s'emmirallava impúdica sobre les seves aigües.

—El funeral més alt de la nació... —va dir algú amb orgull.

—Oh! Que bonica..., i que alta! —deien els altres.

—Quan es tanqui la nuclear hi farem un mirador nacional! —proclamà per la megafonia un dels «prohoms» de la comarca.

En el ritme interior que forjava l'enigmàtic somni, vaig donar un salt en el temps per contemplar la colossal torre de refrigeració des d'un altra perspectiva més llunyana. Em trobava al terrat de casa i l'espectacular funeral vomitava vapor i més vapor a l'atmosfera i s'anava formant un núvol espès que creixia com una amenaçant tempesta sobre el cel de la vila. El vent, però, continuava sense aparèixer per la comarca. Malgrat tot, aquesta circumstància tampoc no era gens estranya, de fet hi havia moltes èpoques de calma, però amb la gegantina torre allí plantada vomitant contínuament el baf del monstre nuclear, la situació canviava radicalment. El vapor creixia i creixia i s'anava formant un núvol dens que s'eixamplava en totes direccions.

Prompte va desaparèixer el cel de la comarca. Després van fondre's en la boira les restes de l'antic castell de l'ordre del Temple, encimbellat en el turó que corona la vila. Les autoritats van començar a preocupar-se i la ràdio local va fer algun comentari sobre l'estrany fet.

La xafogor va crear una sensació d'ofec que va anar creixent augmentada per aquella immensa cobertora de vapor que ja lliscava per les teulades i pels terrats de les cases més altes de la vila. La gent començava a estar alarmada. Sortien al carrer, contemplaven el cel i no podien explicar-se què estava passant. Al migdia, la boira ja cobria els ravals més alts del poble.

El meu terrible malson era molt viu. Tenia la sensació que estava completament despert i em pessigava els braços tot dient: «És veritat! No estic somiant!» Aleshores vaig baixar les escales i vaig sortir al carrer amb una estranya sospita. No sabia el com ni el perquè, però estava convençut que era l'alba, la matinada. Vaig dirigir-me a la part més alta de la vila. En poca estona em trobava tot just al límit del núvol de boira.

La llum havia desplaçat les ombres nocturnes, però en reflectir-se en la boira havia adquirit unes tonalitats grises més vives i misterioses. Era com si aquella boira tingués vida pròpia. Jo estava tot just al cap baix del carrer Castell que tallava transversalment la part alta del poble. El banc de boira semblava deturat uns metres enllà, tot just sobre la façana de l'antiga i noble casa pairal dels Moncada. Des de la meua posició, encara podia distingir l'emblema familiar esculpit sobre una gran pedra, tot just damunt de la gran portalada. De sobte, un gos va sortir de darrera meu perseguint un gat que corria amunt, en direcció al bromall.

Aquella imatge va glaçar-me l'esperit. El gat va frenar de cop la seva cursa al límit mateix del núvol, el gos gairebé ensopegà amb el felí. Les dues bèsties van quedar paralizades i horritzades enfront de la densitat de la boira. De cop i volta una glopada vaporosa adoptà la forma d'una llengua gegantina que embolcallà totalment els pobres animals que tenia davant seu.

Aquell morbós tentacle continuà avançant. Engolí també les cases de l'entorn i un carro que estava arrambat a la vorera. Jo estava esglaiat,

esguardant les imatges esgarrifoses del miratge, mentre la boira avançava lentament cap a mi.

Pel cap em van passar fragments oblidats de la meua pròpia vida: vaig veure la boira del riu sorgint a ràfegues desordenades de les aigües brutes i contaminades de l'Ebre. Finalment vaig veure com s'esfilagarsaven columnes de vapors que sorgien d'un univers buit i caòtic. Fugaçment vaig intuir la monstruositat del no-res absolut. Un calfred em va recórrer tot el cos i vaig reaccionar.

Estava segur que aquell vapor que sorgia de la torre de refrigeració de la nuclear havia format el bromall apocalíptic que anava engolint i fent desaparèixer tot el que trobava al seu pas: el cel, les cases, els arbres, els carrers i també els animals i la gent. Tot desapareixia misteriosament submergit en aquella estranya boira que ho convertia tot en el no-res.

Vaig baixar corrent pels carrers de la vila deserta. La boira corria darrera meu i volatilitzava el món darrera les meves petjades. Finalment vaig arribar al galatxo de la vora del riu. La bromada lentament va anar davallant i baixà fins el nivell del propi embarcador. Ràpidament va embolcallar-me amb mil fils que teixien, al meu entorn, una atmosfera tèrbola, una veritable xarxa de vapors irreal.

Estava enxampat. Allí ja no tenia escapatòria. Tenia por i també sabia que era inútil fugir. Hi havia molt poca visibilitat, però encara podia distingir la closca rodona de les extraordinàries tortugues adormides en el fons del toll, a les vores del riu.

Just quan la boira estava a punt de tocar la superfície del riu i fondre's amb les seves aigües, vaig notar un estrany moviment en el galatxo...

No podia creure el que estava observant! Allò era impossible: els grans còdols que la meua imaginació havien transformat en closques de tortugues adormides, de cop i volta van alçar-se i van començar a caminar.

—Com pot ser? —vaig proferir amb totes les forces que encara em quedaven. Tot d'una, però, vaig adonar-me'n que les aigües de l'Ebre arrossegades per milers i milers de tortugues, anaven remuntant el seu propi curs. La boira va quedar paralitzada: estava perplexa, segurament

no esperava una reacció així. El riu Ebre sirgat per una infinitat de tortugues pujava cap amunt i el núvol no trigà en perseguir-lo.

Ràpidament vaig saltar de l'embarcador i vaig caminar en el fang, entremig de la distància que separava el riu de la boira. Aquell núvol pervers ja havia fet desaparèixer la comarca, el cel, els pobles, la gent i el paisatge; fins i tot, en últim lloc, el vapor que vomitava dia i nit la torre de refrigeració de la central nuclear. També volia fer desaparèixer el propi riu, però l'Ebre fugia de la mort, anava pujant amunt estirat pels còdols de riu, convertits en tortugues.

Tot allò em semblava molt estrany. La meua ment lluitava contra si mateixa. El somni m'havia empresonat. Malgrat tot em resistia a creure el que estava veient i em repetia amb insistència: «És increïble! Això no pot ser!» La meua lluita era inútil i el pensament quedava vençut novament davant de la il·lusió. Tot seguit, després d'aquesta esveradora pausa, tornava a formar part del miratge.

Mentre caminava darrera del riu pel barranc buit de la depressió, vaig pensar que el riu Ebre des de sempre havia arrossegat els còdols avall. El corrent els anava desgastant i polint molt lentament en el seu trajecte cap al mar. Ara, però, els còdols s'havien transformat en tortugues i sirgaven el riu amunt. Els papers s'estaven invertint, es capgirava la realitat, el riu remuntava el seu propi curs: Això em semblava monstruós, i alhora em feia reflexionar.

En aquest moment em va passar pel cap l'època d'estudiant i vaig recordar les paradoxes de Zenó d'Elea, que tan magistralment ens va exposar a classe de filosofia el mestre i amic Xavier Vega. Zenó pertanyia a l'escola de Parmènides que era el defensor acèrrim de la unitat indivisible i immòbil de l'ésser. Certament aquelles paradoxes s'oposaven radicalment a la teoria de l'etern devenir, defensada per Heràclit. Aquest filòsof per demostrar l'etern moviment de l'ésser feia servir la imatge del corrent del riu sempre en moviment. Zenó d'Elea, en canvi, per demostrar la impossibilitat del moviment, entre altres imatges, utilitzava la representació de la cursa entre: «La tortuga i Aquil·les». La lluita entre les postures de Parmènides i Heràclit i els seus defensors va captivar el meu pensament durant aquella època, i ara, en el somni, aflorava a la meua consciència de forma inexplicable.

—Per què? —em preguntava sense trobar cap resposta.

La capciosa paradoxa d'Aquil·les i la tortuga demostrava que l'heroi grec, malgrat la seua velocitat, mai no podria avançar l'animal. En aquest moment vaig pensar que la boira mortal i veloç, com el llegendari heroi grec, mai no aconseguiria atrapar les tortugues que s'emportaven el riu amunt. En realitat, allò era una escenificació de l'oposició radical entre la pluralitat d'Heràclit i la unitat de Parmènides: l'eterna lluita entre contraris.

En aquest moment vaig arribar a una conclusió. La monumental torre de refrigeració de la central nuclear havia destapat la caixa prohibida. El núvol de vapors que vomitava la torre era el veritable causant de tot el desconcert. Havia engolit la comarca sencera, certament ho havia capgirat tot, i per últim, pretenia fer desaparèixer el propi esdevenir, el propi temps representat pel riu Ebre. Aquell era un enfrontament entre la pluralitat i la unitat. Era l'última lluita de tots contra tots i estava en joc l'esdevenir, el temps, la realitat i tota possibilitat d'existència. Sens dubte aquell fenomenal monòlit s'havia convertit en una nova torre de Babel.

Amb aquests pensaments vaig caminar pel curs del riu amunt. La boira lliscava darrera meu. Jo avançava amb prou feines. Els peus s'enganxaven en el llac i amb un esforç increïble vaig desplaçar-me a una banda, tot just en el mateix instant que la cua del riu desapareixia en el tomb del gran meandre, on estan instal·lades la nuclear i la gran torre de refrigeració.

Esbufegant per l'esforç, amb els peus i les mans clavades al fang, vaig escoltar una estranya remor que creixia per moments. Al principi em pensava que era el cabal del riu que tornava a baixar. El rebombori, però, creixia i creixia cada vegada més. Vaig girar-me, i al fons, entre els tentacles vaporosos d'aquell horrible núvol, vaig esguardar la imponent torre de refrigeració. Instants després vaig contemplar una escena estranya i absolutament inexplicable.

Aquell soroll, que havia escoltat uns instant abans, provenia d'una generació de persones que abraçaven tot el curs de l'Ebre. Un tropell de gent baixava formant un veritable riu d'éssers humans. L'aigua de

l'Ebre s'havia transformat en un riu de vides que baixaven sense deturar-se per res.

Com vaig poder, gratant el fang relliscós de les vores, vaig pujar de nivell i vaig aferrar-me a uns tristos tamarius que penjaven de la vora. El xoc frontal entre la multitud que baixava i la boira que pujava era imminent i necessari. El riu de gent representava la vida de la comarca, la seva història i la del riu..., en definitiva: l'etern moviment del temps! La boira era tot el contrari. Significava la immobilitat, la mort, el no-res; per això engolia i feia desaparèixer tot el que tocava.

Allí es produiria el combat definitiu entre les dues representacions de la radicalitat dels contraris. En aquest instant, en el meu pensament va sorgir una relació directa entre l'Ebre i la idea de la contradicció. El riu havia estat des de temps remots una barrera natural entre cultures primitives. En l'època preromana, Ilercavònia configurava tot el conjunt de les terres de l'Ebre i era la línia que separava els pobles ibers dels Edetans al sud i dels Ilergets, al nord. L'Ebre va convertir-se en una frontera entre l'imperi romà i els dominis cartaginesos, ratificada en diferents tractats. Durant el domini musulmà, el riu fou potenciat com a via de comunicació fluvial entre l'interior de la península i el litoral. Així es va convertir en una important ruta comercial. Però també fou una importantíssima artèria d'avituellament de les fortaleses i castells àrabs que es van convertir en baluards inexpugnables, disposats estratègicament entre Saragossa i Tortosa. Aquesta fou la clau de la definició d'aquestes terres com a ferma frontera entre el món cristià i el món mahometà durant molts segles.

En l'esdevenir de la història, durant les guerres i les revoltes populars, l'Ebre sempre fou considerat una frontera natural que aprofitaven els exèrcits rivals. I durant l'última guerra civil, concretament el 24 de juliol de 1938 en la famosa «batalla de l'Ebre», el riu també era la frontera entre dues postures radicalment antagòniques. Aquell famós combat entre republicans i feixistes, tot i assolir nivells de calamitat i de desgràcia insospitats fins al moment, encara no era el definitiu i últim combat que es lliuraria a banda i banda de l'Ebre.

Davant mateix dels peus de la majestuosa torre de refrigeració de la central nuclear d'Ascó, va produir-se l'espantós impacte entre els

dos exèrcits enemics. Vaig apartar instintivament la vista i després vaig contemplar l'escena.

La llarga processó de vides que baixava formant el riu va començar a dispersar-se per la vora. Fragments de boira començaven a embolcallar les imatges dels homes i les convertien en ombres fantasmagòriques que giraven vertiginosament formant veritables remolins. Jo estava esglaiat; aquell malson paorós havia arribat a un límits increïbles. Tanmateix sentia una curiositat immensa per identificar la gent, per saber qui eren aquells homes que baixaven formant el riu d'éssers humans. Amb molta cautela vaig apropar-me a les primeres figures humanes disperses per la vora que començaven a girar dins d'un vòrtex de boira.

A intervals molts curts i gairebé fotogràfics, vaig reconèixer un veí del meu poble que donava tombs i més tombs com una baldufa dins d'un petit núvol. La meua sorpresa fou extraordinària en descobrir alguns amics i després parents. La sorpresa del primer moment va transformar-se en estranyesa, després desconcert i per fi en un pànic esverador i horrible en contemplar una imatge confusa i borrosa del meu propi rostre girant a tota velocitat.

—No! No! No!...

Vaig cridar com un foll. Suat i sobresaltat vaig despertar de sobte quan l'esbatec d'una au misteriosa empenia el vol des del canyar de la vora i es perdia entre les branques dels àlbers. La guitarra restava al meu costat i les cordes van vibrar amb l'espetic del primer coet que estripà l'atmosfera.

Tot havia estat un malson paorós. Aquell coet anunciava l'acte definitiu que clouria la inauguració de la torre de refrigeració de la nuclear. M'havia quedat adormit, just damunt del teulat de l'embarcador, i en despertar també van començar a sorgir els dubtes...

—Havia vist una part velada del futur? Què significava aquell desenfrenat miratge?

Ara, però, sentia una necessitat imperiosa de tocar la guitarra, de fer sonar alguna nota. Sens dubte, el somni havia destapat alguna cosa en el meu interior. Em sentia inspirat i sentia bullir les notes i els arpegjis del blues.

Intentava allargar la distorsió d'una nota quan, de reüll, vaig mirar el fons del toll del galatxo i vaig comprovar que no hi havia cap còdol. Aleshores, vaig alçar la vista i vaig veure la boca de la torre que vomitava la primera glopada de vapor nuclear.

Totes les pedres de les vores del riu havien desaparegut i un núvol amenaçador tapava una part del cel de la comarca. Vaig esgarrifar-me! Jo sabia quin seria el final d'aquella història: l'acabava de veure en aquell horrible somni.

Amb la guitarra a les mans, entre els acords i els compassos d'un ritme bategant, vaig recordar les imatges oníriques i vaig saber que havia començat l'última cursa.

La llum decandia per moments i els últims raigs de la tarda lliscaven sobre la superfície del riu formant una cascada d'espurnes que engolien els remolins del corrent. Contemplant la boca de la torre, que s'alçava terrorífica al fons del paisatge, vaig pensar que l'Ebre des de sempre havia estat una frontera, tal vegada una frontera psicològica entre el nord i el sud d'un mateix poble, d'una mateixa llengua, d'una mateixa cultura. Però, ara, en lloc de configurar una fita en l'espai, una marca geogràfica, social, econòmica o política, s'estava convertint en una nova frontera en el temps.

D'un lloc secret de l'espai, una ràfega de vent va colpejar-me el rostre. Tot d'una va venir a la meua memòria una frase contundent que havia escoltat feia molt de temps, i que ara amb l'impuls decidit de l'era atòmica, adquiria una nova dimensió:

—Enllà de l'Ebre... Enllà de l'Ebre!

El blues semblava sortir sol. La foscor havia desfigurat el paisatge del galatxo. Els àlbers i els tamarius eren els bastidors d'un escenari fantasmal. Només sentia la remor de fons del corrent que m'acompanyava formant una increïble simfonia natural. I les paraules i els arpegis es fonien completament per esdevenir un sol cos, una sola cosa.

La lluna havia aparegut gairebé de sobte, per darrera del teló de fons de la imponent serralada del Montsant. Aquella lluna va cobrir-se amb la mantellina de vapors que brollaven de la torre de Babel. Els seus raigs arribaven molt febles sobre les aigües i dels seus ulls queien llàgrimes de rosada letal. Ràpidament les argentades resplendors eren

absorbides per una foscor misteriosa que surava en l'espai formant un plugim d'estalzi immaterial.

Quan l'últim esparpell de la lluna va cloure's definitivament sota el vapor nuclear, vaig entonar aquell blues que durant tant de temps va resistir-se, ocult en alguna cambra secreta de la memòria.

A la vora del riu Ebre
estan fent un monument,
una torre poderosa
aixecaran en poc temps.

Vomitarà les entranyes,
el baf nuclear ardent,
l'orgull de la ciència atòmica;
és la torre de Babel.

I els pobles de la comarca
s'esvairan lentament
engolits per una boira
que no pot desfer el vent.

Les cases desfigurades,
els rostres es van fonent
i el buit prompte s'apodera
fins i tot del pensament.

El rastre de les petjades
dels nostres avantpassats
desapareixeran per sempre
sota la pols del progrés.
De la Ribera de l'Ebre
ja no se'n parlarà més.

Riu avall, 1996

El barquer

Silvia Vèà

Miqueló s'havia passat la vida conduint la barca de pas a dreta i esquerra de l'Ebre, passant gent d'Ascó cap a Vinebre i gent de Vinebre cap a Ascó. A tothom feia saber que se sentia orgullós de poder fer aquella feina, d'estar sempre en contacte amb el riu. Deia que era una cosa que es portava a la sang, son pare i son avi ja ho havien sigut, i el besavi...

—El rebesavi ja no ho sé, si ho havia sigut, veus? Tant se val, es pot dir que és un ofici familiar amb tanta solera i tan prestigi com eren aquelles llegendàries nissagues de moros i moriscos de l'antigor, que passaven l'ofici de pares a fills des de temps immemorials fins a l'esperat any de l'expulsió, any del Senyor de 1610, a la Ribera... Veus? Llàstima! Perquè si els homes que es cuidaven de la barca d'Ascó no haguessin sigut d'Ascó sinó de Vinebre, on no van foragitar-los, ara estaria parlant de la nissaga de barquers més antiga del món, i jo en seria un descendent... o potser no... que la cosa no va així i, a més, uix! Déu nos en guard d'això de ser vinebrà! Gent tan roïna, descreguda, poc culta... poc de fiar! Vés, si ni tan sols havien fet fora els moros quan tocava... és clar que deu ser per això que són com són. I uix! Com se m'ha pogut acudir una ximpleria com aquesta? Quin *desacato!*

No, no, un barquer és una figura massa important perquè no sigui asconer. Un barquer no només passa d'una banda a l'altra de riu gent de baixa estofa. Un barquer és l'encarregat de complir una missió d'allò més important... diguem que... sí, és una mica com un missatger de la Bona Nova! I tant! Si més no, per als vinebrans..., allà, aïllats del món, a l'altra banda del riu. Pobres. No tenen ni carreteres, ni quasi camins de carro! I, per suposat, ni ferrocarril! I, és clar, com s'han de comunicar amb el món? Sóc jo, un asconer, i barquer, qui els ha de fer arribar tot, des del correu fins als medicaments i, sobretot, i això és el que m'investeix com a missatger de la Bona Nova, sóc qui els du en la barca les autoritats. Sí. El Senyor Governador, el Senyor Bisbe i tants altres. Mira, el Caudillo no, que no l'he pogut portar, i això em dol, perquè bé que va anar a Riba-roja i a Flix a realitzar la missió divina d'abastar de *lectra* i d'aigua el poble que Déu li ha encomanat. I, sinó, que els ho preguntin als de Faió si n'havien rebut, d'aigua, que la nit que va començar a omplir-se la presa de Riba-roja van haver de marxar per cames, tossuts més que tossuts!, que ja us ho havien dit que marxéssiu del poble vell. Tan bonic que us van fer el poble nou, i vosaltres tretze són tretze! *Volem queda-mos al vell, volem queda-mos al vell...!*

Vés, també, el Caudillo no voler anar a Vinebre i va perdre's de pujar a la barca... però, de fet, què hi havia d'anar a fer, a Vinebre? Com si hi hagués res d'interessant. No, si aquell home n'és d'intel·ligent. Ha! Ara recordo la darrera vegada que hi vaig dur el Senyor Governador. L'esperava tot el poble en pes a l'entrada de la vila, tots mudats, enclenxinats i saludant-lo amb una bandereta d'Espanya cadascú. Tot eren visques: ¡Viva, viva el señor Gobernador! Fins llançaven paperets de colors i pètals de flors, com fan el dia de Sant Miquel. La comitiva del consistori li va lliurar la clau del poble, li oferiren un espectacle de gimnàstica rítmica fet per les xiquetes de l'escola i una desfilada pseudo-militar feta pels xiiics... Tot era una festassa, eren a punt de passar-nos la mà per la cara en comparació a la darrera rebuda que li férem a Ascó, de tan ben organitzadet com ho tenien, quan la mirada de pardal del Governador va aturar-se en la persona del Serafi de cal Just —i just sí que ho era, pobre... com un pany de cop!—, que es va col·locar a primera fila per veure l'autoritat i brandava una bandereta amb tota la seua ànima. Al noi no li havien donat bandereta per a la benvinguda i havia decidit de fer-se-la ell mateix. No es va poder aclarir si va passar

perquè no sabia comptar i va posar-hi el doble de ratlles roges que calia o perquè li havia quedat al subconscient la rauxa catalanista de l'avi patern, el fet és que la *pareja* se li va llançar al damunt només veure'l, i sort de mossèn Mingo, que el va defensar emparant-se en la ximpleria del noi, que sinó l'haurien fet xixines. I allí es va acabar la glòria de la rebuda. Els vinebrans van quedar pel que eren, uns renegats!

En tot allò es rabejava Miqueló mentre s'estava a la banda de Vinebre, aprofitant una estona de descans, sota una ombreta i fent canyís. De seguida, però, es va fer l'hora en què els pagesos d'Ascó que havien anat a ses cases a dinar tornaven cap a les illes per continuar la jornada de treball.

—Barca!

I, ràpid com un *àpit*, Miqueló que va pujar a la barca, va deslligar les cadenes que la mantenien fermada a la riba, va entrar a la cabina del barquer, es va asseure, agafà la barra dels timons i deixà que la força del corrent el dugués a l'altra banda de riu. Però quan ja era al mig de l'Ebre i s'apropava més de pressa als convilatans que l'esperaven, va esdevenir el desastre. Una punta de riu en va ser la causa. El ramalet, que mantenia la barca lligada al calabrot i a la gúmena que creuava el riu, no va aguantar la sotragada i va trencar-se. Miqueló va tardar uns segons a adonar-se que la barca no feia el seu trajecte horitzontal i que el corrent se l'enduaia riu avall. Quan en va ser conscient, esgarrifat, va fer un salt que el va dur al mig de l'entaulat, i era a punt de començar a cridar de pànic quan el seu orgull l'en va retenir. Els seus convilatans el veien des de la vora. No podia perdre la compostura i fer-los veure la immensa por que tenia. Així que mentre els homes li cridaven que saltés i corrien esverats per la vora del riu intentant atrapar-lo i subjectar la barca d'una manera impossible, ell, digníssim, mentre la barca feia un gir sobre ella mateixa i enfilava la proa Ebre avall, va posar-se en posició de fermes al bell mig de l'entaulat, es va dur la mà al lateral del cap, en senyal de salutació militar, i es va mantenir rígid com un pal fins que els va perdre de vista.

Déu! Com li va costar aguantar el mareig de la rotació de la barca i no posar-se a tremolar com una fulla presa del pànic! Però havia aguantat com un valent! Segurament els seus convilatans devien haver pensat

el que ell volia, que, com el millor dels capitans de cap nau fluvial que hagués passat per l'Ebre en tota la història de la humanitat, havia preferit enfonsar-se amb la seua barca abans que saltar-ne vergonyosament per assolir la riba i deixar que la nau es perdés. Ja s'hi veia, tot el poble, consternat, colpit, destrossat per la pèrdua d'un dels seus homes més emblemàtics, decidia fer-li un monument al mig de la plaça Major: *A Miqueló, barquer entre barquers*. Les dones plorarien amargament, les criatures el prendrien com a exemple, els homes el convertirien en una llegenda!

El motiu de l'aplom del barquer, però, era ben diferent del que semblava. Només fer el primer tomb de riu, va desplomar-se arrupit sobre ell mateix i tremolant: si no s'havia llançat a l'aigua immediatament no havia estat pas per coratge, ans al contrari, per vergonya i de por d'ofegar-se... No sabia nadar. I en aquella postura es va quedar durant la major part del viatge que havia de seguir. Per davant de la barca anava passant la Platgeta de Vinebre, les Veantes, Garcia, les Móres... I per davant dels seus ulls, com per davant de tots els ulls d'aquells que estan convençuts de la imminència de l'abandó d'aquest món, passaven les imatges de tota la seua vida. De primer, les de la infantesa, els dies d'estiu que passava a Vinebre a casa de sa tia, i les bretolades que feia juntament amb el seu amic Pepe i altres xiquets del poble.

—El dia que se'ns va acudir gastar-li una broma a l'oncle Miquelillo i li vam connectar un cable de la *lectra* al pany de la porta. Quin salt que va fòsquer, va anar a petar d'esquena contra l'altra banda del carrer. O els dies que ens dedicàvem a fer enfadar al coco Caguerillos, trucant a la porta i marxant corrents, fins que l'home es va cansar de baixar i pujar escales debades, i aleshores, abans de baixar a obrir, mirava per la finestra a veure qui hi havia. Pobre, allò va ser la seua perdició, perquè va fer que ens n'empesquéssim una de pitjor i recaragoléssim la mala passada. Un dia, doncs, vam tornar-li a picar a la porta, però aquella vegada l'esperàrem amagats a l'ampit; jo, amb un ganxo, el vaig subjectar pel coll, i un altre dels nois, no recordo qui era, va sucra una granera en una ferrada plena de sansa que ens havíem procurat, i li va empastifar tota la cara. Com vam riure... I el dia que vam voler escarmentar l'oncle Tòful, que era la persona més avara, cobdiciosa, cagadura i escanya-rals de la rogalia, i li vam deixar un muntet de blat

al balcó... encara es renta les mans ara! Perquè quan, amb aquells ulls d'usurer que posava sempre que engrandia el seu patrimoni, va anar per arreplegar-lo: xap! Sota la capa fina de blat, hi havíem posat tot un munt de m...

Un catacrac com tot el món li va tallar la frase. Ai! Que li arribava la fi! La barca havia topat amb una illeta, el va rebotcar per terra com una pilota i es va obrir una via d'aigua que li va fer gelar la sang. El barquer ho va interpretar com un senyal diví que li retreia aquelles malfetes i va començar a pregar en veu alta com un desesperat i a confessar que es penedia de totes aquelles bretolades i de tot allò que també hagués fet mal fet des d'aleshores.

—Déu! Quina vida més malaguanyada! Almenys hagués fet cas a mon pare quan m'ensenyava a nadar a la bassa de les Camposines —em veia tan poruc que al riu no s'hi atrevia—, com m'hauria canviat la vida! Ara no em trobaria en aquesta situació, i, a més, hauria pogut dedicar-me a la vocació real de la meua vida. Jo no havia volgut ser barquer, això va ser el darrer refugi, un mal menor. Jo hauria volgut ser patró d'un llaüt i lliscar lliure per l'Ebre, manejar gàbia i trau amb art, dur ferm el timó, esquitllar-me pel corrent amb mà mestra sortejant tots els entrebancs del fons del riu traïdor. Però tot allò ja hauria estat temptar massa la sort, em vaig haver d'aconterar de passar el riu de banda a banda lligat a una gúmena coartadora de la llibertat de l'home de riu que sempre he estat... Ai!

Mentrestant, la via d'aigua anava fent el seu curs i a Miqueló ja li arribava aquell líquid que tenia per sagrat fins als turmells.

—Si més no, moriré en l'element que m'ha sigut com la sang! Amén!

La solemnitat del moment el va obligar a fer el cor fort i a incorporar-se —de fet, tenia els ronyons delicats, i tanta estona en aquella postura vergonyant l'estava destrossant. Va girar els ulls al cel i va començar el parenostre que mai no s'havia sabut del tot. Als voltants de Miravet, però, la barca es va començar a afonar irremeiablement. L'aigua li pujava fins als genolls, a mitja cuixa, als malucs, a la cintura... Va pensar que si continuava d'aquella manera tindria una mort ben dolça... es desmaiaria abans no li arribés al coll... I quan ja li arribava a

les espatlles, el cap li rodava i cantava el *Virolai* per si de cas li feia més cas Ella que Ell. La barca va deixar d'afonar-se.

Havia tocat fons. I és que la gent del riu ja ho sap que, a l'estiu, a Miravet, i a molts altres llocs, l'Ebre es pot passar a peu. Però Miqueló, en el seu atabalament no havia estat per a elucubracions gaire lúcides, i en aquell instant clau ja anava pel dins vooooostre maaaaanteeeeeell blaataaaau. En ple moment místic, unes veus que li van semblar un cor celestial responien amb la tornada: Rooooooosa d'aaaabril... I un esclafit de riallades. Allò el va tornar al cru món terrenal.

El barquer que no sabia nadar havia pogut salvar la vida sortint del riu caminant —amb aigua fins al coll això sí, i sense desmaiar-se— fins a la riba, on les veus celestials —un grup de miravetans i miravetanes que s'ho estaven passant d'allò més bé amb l'episodi de l'enfonsament— el van rebre entre xiulits i aplaudiments... La vergonya que va passar, només la sabé ell.

—A Ascó mai no la sabran, no. Encara que hagi de tallar la llengua de cent miravetans.

Microhistòries de la vora del riu, 2002

Del monstre del Casentino al Gambutzí

Joan Perucho

[...] El que segurament no sap Masoliver és que el monstre del Casentino fou, segons els erudits locals, un forner de Bibbiena que, en virtut d'un sortilegi, es veié reduït a aquesta condició. La causant de l'encantament fou una bruixa despitada per no ésser corresposta pel forner. Aquest, en veure's convertit en monstre i no podent suportar la seva horrible figura, fugí a la muntanya, i s'amagà en la profunditat del bosc, d'on sortia únicament quan se sentia empaitat per la fam i la set. Llavors somiava en les fogasses de pa que antany pastava i els petricons de vi que bevia, i es posava furiós. Tot això està contat amb molta gràcia i minuciositat a la cèlebre *Historia de la vida, hechos y astucias sutilísimas del rústico Bertoldo, la de Bertoldino su hijo, y la de Cacaseno su nieto*, que traduï de la llengua toscana a la castellana don Juan Bartolomé, agent de la Refacció del sereníssim Senyor Infant Cardenal. Cito per l'edició de Barcelona, de la *Imprenta y librería de Don Antonio Sierra, plaza de San Jaime. Año 1846*.

Direm també que el mateix any que sortí la traducció d'aquest llibre, aparegué a la comarca dita Ribera d'Ebre un estrany monstre

molt semblant al del Casentino i al qual els pagesos donaren el nom de Gambutzi. Amb el temps, aquest monstre proliferà increïblement i foren molts els gambutzins que transitaven per la conca de l'Ebre amb molt de desvergonyiment, arribant fins i tot a les portes de Tortosa i als camps d'arròs d'Amposta. D'aquells dies data aquesta cançó de pandero que es cantava a les hortes tortosines a l'hora de berenar, als capvespres d'estiu:

*Esta nit fa bona nit
per agarrar gambutzins;
tu agarraràs la taleca
i els aniré ficant dins.*

*Esta nit és cosa bona
per agarrar-los ben fíns;
la taleca serà plena
de llardosos gambutzins.*

Aquesta cançó, l'actualitzà i la posà en disc el meu bon amic Josep Maria Espinàs. La cantava tendrament, amb la seva veu vellutada i el seu proverbial bon gust. El públic l'escoltava mig alucant els ulls i amb el cor palpitant, però el seu èxit fou combatut i minorat envejosament per esperits selectes de la *divine gauche*.

Tanmateix, les últimes notícies són que els gambutzins han tornat a aparèixer en el trajecte de Xerta a Paüls i que, una vegada arribats al riu, es dediquen a pescar i a devorar sabogues, segons ha confirmat el xofer retirat d'un cotxe de línia, resident ara a Gandesa. Recordarem que el jesuïta Mateu Aymerich deia que la saboga és un peix de bon gust i de substància, encara que ple de llargues espines que s'estenen per tot el cos, i sense treure abans aquestes espines és enfadós i àdhuc perillós menjar-ne; però hi ha art per a treure-les deixant només la carn. Afegia que «era este Pez muy estimado del general Vandome, el qual dicen murió del exceso que hizo en comer “sabogas” que le regalaba el Sr. Estaranberg quando estos dos Generales enemigos tenían sus exércitos en las inmediaciones de Tortosa. Siendo Estaranberg dueño de la pesca, ocupada Tortosa de los Alemanes. Suelen las “sabogas” hervirse o asarse y ponerse dentro de unas empanadas hechas de masa de trigo sin aceyte, y se llevan a varias ciudades de España».

Tornant al del Casentino, en direm només que, fullejant receptaris antics, trobem una fórmula per a guisar la seva carn, que és reputada exquisida i estimulant, a base de formatge *strachine* amb l'additament d'una fina herba, el *basílico*. És notícia que brindem gustosament al nostre estimat Joan Ramon, el qual, en la seva magnífica *Guia de Roma e Itinerarios de Italia*, dedicà denses i sàvies pàgines de crítica gastronòmica a la més alta i poètica cuina del Laci.

Monstruari fantàstic, 1976 [fragment]

Núria Àrias, *Illa de Sapiña*, 2016

Guia de Catalunya. Per l'Ebre

Josep Pla

Durant el curs del meu viatge he vist l'Ebre a Móra; n'he seguit el curs fins a Tortosa i després, per Amposta i la Cava, he arribat fins a l'illa de Buda, que és formada per la Gola del Nord i la Gola del Sud del riu. He seguit també una mica els dos canals bàsics de la contrada del delta, el de la dreta i el de l'esquerra del riu, sense comptar-hi les sèquies. Potser ha estat un viatge que hauria requerit més temps per a entrar en el detall de les coses. Això no obstant, una cosa entra pels ulls: aquí el riu mana és el fenomen central, constitueix el comú denominador de tot. Hi ha comarques difícils de resumir perquè estan formades per diversos i variats elements, de vegades contradictoris. Aquí ens trobem amb un element que ho resumeix tot, que uneix, que ho lliga tot, que ho impregna tot: la vida dels homes, la qualitat de les terres, el sistema agrari, el sistema econòmic, és l'Ebre material, solemne, carregat de fang. Aquest riu ha de tenir una predilecció especial per les terres del seu últim curs perquè sembla destinat a tragar-hi, a dipositar-hi tot allò que de bo, substancios i vital ha trobat en el seu llarg camí. L'Ebre hi arriba lent, pesat, carregat de vida. S'arrossega mandrosament, com si portés un feix que el fatigués una mica. Penetra a les rescloses dels canals amb una voluptuosa parsimònia. Arriba a les sèquies més remotes.

El fenomen de la generositat del riu gairebé arriba a la insensibilitat. És impossible de no imaginar una maternitat fluvial a una escala gegantina. És una fusió del fang que ahir era riu i del riu que demà serà fang. Són dues forces que s'uneixen, que es mesclen, que es compaginen, amb la impossibilitat d'establir-hi una línia divisòria. El delta és una força ineluctable, una massa vital, un formigueig fangós, un pessigolleig del fang.

Aquí sentiü constantment la proximitat de l'aigua densa, gairebé aturada, embadocada, callada. Aquesta presència impregna tot el paisatge, el color de la llum, la qualitat de l'aire. El terreny del delta és pla com el palmell de la mà. El cel és immens. Les muntanyes semblen llunyanes. La reverberació de l'aigua posa a l'atmosfera un punt de somnolència deliciosa, una vaga borrositat làctia. La llum hi és densa i canviant: de vegades brunyeix la groguenca qualitat de les aigües; altres vegades hi posa un to blanc brut, embassat. Com a totes les terres baixes que m'ha estat possible de conèixer —com a Holanda, com a la planura del Po—, la llum hi és un element d'una absorbent i prodigiosa vitalitat. Però aquesta vitalitat de la llum és com la de l'aigua: lenta, pausada, d'una còsmica sensualitat. Cultivar en aquest país ha d'ésser una cosa profitosa; però m'imagino la delícia que ha d'ésser vagar pel lloc i passar les hores ajagut en aquestes ribes contemplant el camí que fa l'aigua, les metamorfosis de la llum, la remor del pas del vent per les pollancredes altes i elegants. O escoltant el raucar de les granotes. Que n'hi ha, de granotes, Déu meu! Camineu pels camps, a la vora d'una sèquia, i tot fent camí aneu escoltant com progressivament, una darrera l'altra, es van capbussant a l'aigua: xap, xap, xap... Us vénen ganes de dir:

—No es molestin, no hi pateixin pas...

Però les granotes són així. Saluden el passavolant tirant-se a l'aigua.

El delta de l'Ebre és tot un món, propi, particularíssim, únic. El novel·lista Sebastià Juan Arbó l'ha descrit amb molta propietat. És una vastíssima terra lacustre, amb alguns vilatges, travessada per camins força sovint infernals. Quan el delta és humit, és una fanguera. Quan

el delta és sec, una capa de pols finíssima, de color de fang plomós, ho cobreix tot.

Hi ha un accés, per ferrocarril, fins a la Cava, al fons dels estanys del Fangal —on hi ha un far que porta el mateix nom. Però l'accés més important del delta és el mateix riu anant de Tortosa a Amposta i arribant fins al mar. Els pobles —rics— tenen una urbanització primitiva i es veuen habitats per pagesos d'un aspecte molt saludable.

Guia de Catalunya, 1971 [fragment]

La Seso

Francesca Aliern

Quan una noia jove és essencialment vital, es mou amb molta soltesa, practica algun esport, corre pels carrers, vesteix de manera informal, pedaleja amb força al damunt de la bicicleta, fuma i xiula posant-se quasi tots els dits a la boca, el nostre somriure s'omple de complicitat plena al moment d'assegurar sense tallar-nos un pèl:

—Aquesta xiqueta, sembla la Seso.

—Què vol dir, això? —pregunta la noia que sense entendre l'observació se sent al·ludida.

—Tu no ho saps. No vas conèixer la Seso. Amb ella no hi va poder mai ningú.

Amaguem un somriure i la nostàlgia ens envaeix. La Seso va marcar una gran empremta al poble amb el seu comportament natural, el caràcter alegre i el saber resguardar-se de la incomprensió d'un temps en què la permissibilitat, encara que fóra molt natural, no tenia cabuda en una societat marcada per la repressió i la intolerància.

Sempre n'havia sentit parlar, de la Seso; és més, tinc un record molt difós de la seua persona. Jo era molt jove quan ella va deixar la vila. Una nit, en un sopar d'amics, algú la va anomenar amb un èmfasi especial. Quan ja era a casa em va venir a la memòria aquella figura

esvelta i flexible. Els records d'altres temps en van envair. On seria, després de tants anys, la Seso? En fer-me a mi mateixa la pregunta em vaig prometre localitzar-la algun dia. Mentre, recopilava vivències d'aquella dona tan peculiar sense cap mena de pressa, tenia la seguretat que la nostra cita no es faria esperar.

Quasi tots els testimonis van coincidir en la seua descripció sobre la noia. Tenia una força física extraordinària. Aparentment semblava ruda, de gestos impetuosos, però en el fons, molt fràgil i tendra. Era essencialment genuïna i tenia una mena de filosofia especial per entendre la vida i gaudir-la. Potser per equivocació va néixer en una època terrible, marcada per la misèria i la manca de treball, però el que més la va fer patir fou la seua mentalitat quaranta anys avançada a aquell temps ple de grisors. Va ser l'únic motiu per guanyar-se l'hostilitat i a la vegada l'admiració del veïnatge de la vila.

Buensuceso Bel Monsec, nascuda en una de les comarques més empobrides de Terol, va arribar al poble recent nascuda. Els seus pares van voler cercar un lloc més adient per criar els seus cinc fills. Algú els havia assegurat que la via Val de Zafán, a punt d'engegar els treballs, necessitava peons.

La família, a Xerta, no va tenir més possibilitats que al Maestrat. Com quasi tothom, van treballar molt per malviure després de la Guerra Civil. Com la majoria de veïns, varen començar alçant enderroc, sofrint la mossegada de la misèria i buscant feina, del que fóra, per poder pal·liar la fam i vestir-se, almenys, amb certa dignitat. L'any 1944, la Seso (abreviatura del seu nom) tenia a penes dinou anys i una força física portentosa, que contrastava amb el seu cos esquàlid, diminut i fràgil. El dia 15 de novembre del mateix any, va morir el seu pare, a conseqüència d'una bronquitis aguda. Els seus germans, que ja s'havien casat, varen abandonar la llar i la Seso es va quedar sola amb la mare. Una dona molt delicada i que feia el que podia per guanyar-se unes pessetes. Rentava roba per a altres famílies. Però tot era poc. La noia, veient la feblesa de la mare, va decidir acceptar qualsevol tasca, la majoria només apta per homes.

Era tant el seu cabal físic, que podia amb tot. I això escandalitzava tothom. Ella llaurava la garriga, fixant amb força l'arada a la terra i

fustigant el mul, per fer més feina que el millor llaurador. La Sesó va treballar llargues temporades com a manobre, fins que va formar part de la plantilla de treballadors d'un magatzem de draps i ferralles, única empresa que donava feina a les dones. La tasca era dura i bruta, però molt pitjor era esperar matxos i preparar morter.

La Sesó, feia tot el més insòlit, el que cap dona s'atrevia a fer encara que en tingués moltes ganes. Creuava el riu nedant com un peix, anar i tornar sense cansar-se gens. Dels arbres de l'Era, de les rames més altes, es tirava al mig del canal i en sortia victoriosa de la seua proesa, que feia posar en evidència els mateixos nois, que, en el fons, no deixaven d'admirar-la. La Sesó, portava a terme els treballs més durs de la draperia. Anava al damunt d'una bicicleta sense frens ni timbre, com un llamp. Com que no tenia avisador acústic, xiulava posant-se a la boca un grapat de dits, fent un xiulet tan poderós i estrident que qui el sentia fugia espantat.

A la nit, en aplegar-se a casa, la Sesó veia la mare encara més cansada que ella mateixa i li feia mal el cor en veure's incapaç de poder donar-li millor vida.

—Mare, assegui's aquí, a la voreta del foc... —li deia mentre deixava unes taronges al damunt de la taula—. Vingue...

La dona, s'asseia sobre una vella cadira de bova. Era menuda, molt flaca, amb els cabells blancs i la veu una mica tremolosa.

—Podríem sopar, Sesó. Ja el tinc preparat...

—Què ha fet, aquesta nit?

—Ai, filla! Mira, he rentat roba a ca la Torrera i m'ha donat un plat de bròquil cuit i unes baldanetes... Només m'ha calgut fregir-ho. Quan tu vulgues, ja podem sopar.

Sopaven. El foc caldejava la petita cuina i elles s'arripien dins els seients atrotinats, fins quedar-se quasi adormides. Llavors, la mare, fent un esforç, s'aixecava i sense mirar la filla, li deia:

—Va, Sesó, a dormir al llit. Demà tens de llevar-te d'hora.

Aquesta era la seva vida. No obstant, la Sesó era força feliç. Se sentia com un animal lliure i poderós, perquè feia el que volia sense cap mena d'impediments. I això mateix era el que no podia sofrir la gent, que fóra tan espontània i natural. Ella no veia res de dolent en les

seves accions, perquè, realment, no ho era, de dolent. Eren el altres que tenien un comportament insòlit. Eren persones estranyes, atemorides, de paraula feridora i que deien el que no pensaven. Com podien ser d'aquella mena? Tot els feia por. I ella sabia que les noies de la seua edat, quan es banyava al mig del riu, haurien donat qualsevol cosa per acompanyar-la.

Quan veien que llaurava, encara que sabien que ho feia perquè no tenia res més per guanyar-se la vida, les llengües viperines animaven els rogles estiuençs.

—Mira, pareix un homenot —deien mirant-la de reüll—. No hi ha vergonya...

—Té més força que un bou. En fa més ella que el mul. Quin exemple!

La Seso estirava les cordes del matxo i quasi el feia volar per sobre dels solcs. Ho feia expressament. I les dones que la criticaven, fugien receloses i escandalitzades.

Quan es tirava des del més alt dels arbres de l'Era a l'aigua del canal, tots s'apartaven de cop per deixar-li espai. Els nois no gosaven imitar-la.

—Aparteu-vos, collons. Es llença la Seso!

Ella es clavava al mig del canal per emergir al moment, movent-se amb una sinuositat delicada, nedant contra corrent i creuant un cop i deu més la corrent amb les ribes plantades de moreres i baladre, sense cansar-se.

—És la Seso —deien.

—Sembla un xicot.

Ella se'n reia i, encara que ho feia sense cap mena de malícia, anava fins al riu i el creuava per la part més ampla. Semblava que portés un motoret als peus. Allò era prou perquè els seus detractors es quedessin muts. Era una mena de revenja per fer-los callar. Ningú li podia fer ombra en aquest camp, ella ho sabia i buscava refugiar-s'hi. Allí es parapetava. Allí se la temia i era respectada.

Les noies parlotejaven molt, però se l'estimaven força i li tenien una gran admiració, malgrat que no li donaven el seu suport. Era un gran mirall en el qual podien reflectir-s'hi, però tenien por de fer-ho

perquè volent ser com era ella temien la reacció negativa de la pròpia família.

Mentre la Seso es banyava plàcidament al riu o al canal, si li venia de gust, es llençava del més alt del pont de l'Assut, eclipsant a tothom que ho veia, però les noies de Xerta no gosaven desobeir la mare. Quan la calor repartia xafogor de veres, elles, sempre en grup, amb alguna dona major custodiant-les, s'apropaven al riu, a la partida de la Barca. Allí, deixaven la roba entre les rames dels tamarits i sortien amb viso per banyar-se. La missió de la dona major era vigilar que no s'apropés ningú. Al més mínim soroll, xisclava com si estès guillada. Les noies sortien del riu a pressa feta i es vestien de qualsevol manera per por que algú les pogués veure amb poca roba. Si resultava un esverament fals, es tornaven a desvestir per rebre les carícies de l'Ebre, però amb molt de recel.

El temps, inexorable, va anar passant sense que minvés la llibertat interior de la noia. Les altres xicotes, no eren altra cosa que la collita d'un temps ensopit que les havia marcat. La Seso tenia molts amics perquè era una noia força generosa. Era respectada en l'àmbit laboral perquè, a més de complidora, la seua companyonia no tenia límits.

Durant els anys que va continuar vivint a Xerta, les crítiques no varen poder ni danyar la seua fortalesa interior ni reprimir el seu temperament.

—Sembla un xicot —murmurava la gent al seu pas.

—Sa mare, quan la veu al canal enmig de tots els xicots, no sé com no es fereix ...

—Porta pantalons, com un noi.

—Xiula com un homenot.

—Llaura per a Tomaset de la Buyola...

—I corre en bicicleta com un llamp!

Els comentaris no cessaven. Ella ho sabia, ja ho he dit, però es quedava tan ampla. Estava al lloc que li corresponia. Eren els altres que havien d'emprendre el vol i evolucionar.

La Seso, el dia que realment es va afectar, quan per primer cop va tenir por al món, a la gent i a les coses que per a ella havien estat sempre com envoltades de teranyines, va ser en el moment de morir la mare.

Ella, que havia estat tan feliç vivint al seu aire, de sobte el món idíl·lic se li va enfonsar. Renunciant al seu lloc de treball va decidir anar-se'n a viure a Barcelona amb la germana gran que li va buscar una col·locació a una parada del mercat de Collblanc.

Quan a la fi es va produir la nostra trobada i mentre preniem un cafè, em va confessar que feia molts anys que no anava a Xerta; concretament, trenta. Ho havia intentat moltes vegades, per portar flors a les tombes de sons pares, però sempre li va faltar coratge. Des de Tortosa, anava a Xerta amb un taxi. Quan veia el poble des dels estrets, amb llàgrimes als ulls, li deia al conductor que fes la volta per tornar a l'estació de Renfe. No podia resistir l'emoció de la tornada. Ni enfrontar-se amb els records. En donar-li el llibre que jo havia escrit dedicant-li a ella un dels millors capítols, els ulls se li van omplir de llàgrimes. Mentre em retornava l'exemplar, la seua mirada trista em va commoure. El seu somriure era tendre, amorós, quasi infantil.

—Mira, noia —em va anar dient quasi en un murmurí—, en la vida vaig treballar tant que no em va quedar temps per aprendre a llegir ni escriure. Però m'ha agradat molt el teu detall. Mentre ens prenem un altre cafè amb un raget d'anís, tu em llegiràs totes les coses bones que has escrit sobre mi. Perquè són bones, oi? Tens cara de bona persona i hauràs fet el treball com cal.

Vaig llegir i rellegir, fins que ella, esgotades les llàgrimes, va voler tornar a casa, amb el desig que ens tornéssim a trobar. No va ser possible. Tres mesos després, sa germana la va trobar morta al llit. De segur que la mort la va sorprendre entre la boira dels somnis.

La Seso va marcar una fita al poble de Xerta, però en un temps que no era el més adient. Portava quasi quaranta anys d'avantatge a la resta dels habitants del poble. Les seves mires eren molt amples i les dels altres, força més estretes. Encara avui, quan veiem una noia que es mou amb soltesa, que practica esport, que xiula, que talla l'aire anant en bicicleta, que creua riu i canal nedant, que té força, viu amb plena llibertat i porta el cabell llarg al vent o curt amb exageració, sempre se'ns escapa el comentari:

—Sembla la Seso.

—Què és això? —ens pregunta la xica sense comprendre.

—Una noia...

Ho volem explicar, però no podem. La Seso va ser molta Seso. La meua generació, que també va ser força criticada per iniciar una obertura social i estètica que ho demanava a crits, ho comprenem molt i molt bé.

Ningú no pot dir res dolent de la Seso, perquè mai no va actuar de mala fe.

El seu mal va ser haver nascut amb quaranta anys d'antelació.

Galeria ebrenca, 2009

Joan Panisello, *Un riu ple de vida 2*, 2016

Cançó de l'Ebre

Joan Cid i Mulet

No oïu quina remor més endolcida
que fan les aigües, tot passant?
És la cançó tendra, amorosida,
Cançó de l'Ebre triomfant...!

Dorm la ciutat en l'hivernada
crua, desfermada,
que m'omple de neguits el bell repòs.
De bella nit s'atura l'estelada,
confusa, desmaiada,
com una espurna que salta del redós...

...I una remor endolcida,
com d'aigües que van lliscant,
una cançó amorosida
dintre la nit va cantant...

i es giten els canyars reverenciosos,
suaus i silenciosos
com lent ressò del riu a la remor.
El clar de lluna es fica dins l'arbreda
i la remor s'hi queda
talment una cançó d'amor...

I canta el riu a la ciutat dormida,
—cançó engelosida—
que diu grandeses i conculca afanys.
Corre la nit i, a frec d'albada,
la vida és començada,
neta de núvols i neguits estranys.

No oïu la cançó tan amorosida
i vessant de vida,
del riure de l'Ebre sigil·lós i clar?
És la cançó nostra, la cançó de l'Ebre,
que cap altre riu no la sap cantar!

Roses blanques, 1934

L'Encanyissada

Joan Cid i Mulet

Els primers dies són durs. Cal preparar totes les estacades de la gran bassa i parar les xarxes. L'estacada, plantada al fons de les aigües brutes de la bassa, és formada per un nombre incomptable d'estaques que aguantaran la xarxa, entorn de tota l'amplada, per evitar que s'hi esmunyin els peixos que aviat començaran d'avivar-se dins la bassa. I parar l'estacada és una feina de bèsties. Els homes, posats durant tot el dia, i a estones durant la nit, dins l'aigua, aguantant el mal temps i els vols de mosquits que fendeixen els aires i mosseguen les carns de fiblets brutals, maldaran per enllestir la feina. I Tonet, una bèstia més dins l'aigua, començarà a aprendre de renegar i patir...

Cap al tard, quan el primer estel fa apareixença més enllà de Buda, el ranxero cridarà la camarada amb un toc greu, monòton, de campana, que ressonarà per les amplituds desolades de l'Encanyissada, com el toc irisat d'un corn llunyà. Els homes, regalimant totes les robes d'aigua pudenta, i glaçats dels nervis per una estada llarga dintre el fang, arribaran a la casa, malmirrosos, cansats, desfets. Tonet ha sentit el cansament més intensament que ningú.

S'asseuen formant tres colles, vuit homes per colla, al redós d'una gran paella, forquilla i gabinet a la mà. Del sostre penegen, indolentment,

dos llumaners que donaran a la llarga sala una llum balba d'ombres i flames oscil·lants. Els rostres apagats, confusos, dels homes, reposaran, desencisats, en les respectives paelles. Al costat de cadascun d'ells, grosses bótes de vi reposaran al llarg de l'enrajolat, i, a cada quixalada, faran un xirrit estrident que ressonarà per la sala com una cançó d'ironies. D'antuvi, tots els posats són greus. Ningú no riu ni parla. Tots mengen i beuen i tornen a beure sense menjar. El vi els fa retornar del glaç de les carns atuídes per l'aigua i pel fang. A dintre, les hores van perdent-se entre el mastegar de les boques i el xisclar de les bótes alegres. A fora, la quietud s'escampa per tots els camins invisibles de la nit, i la pau que emmantella els instants, ve a caure com una llosa de plom damunt dels silencis eterns de totes les hores. És fosca la nit. A estones, però, per un badall del cel enteranyinat de núvols, un clar de lluna fa un xiscler que esgarrinxia el silenci i la pau. Els estels van morint-se, anguniosos, per tots els indrets. De lluny, una somorta remor s'atura al dintell de la porta. És la remor de les aigües marines que besen el solc de les aigües que baixen de la gran bassa envoltada de xarxes. [...]

A l'endemà, encara la claror naixent del dia no ha entrat pel badall de la teulada, en la qual ja no hi lluen els estels de cada nit, la camara-da feineja amb tot de xarxes que cal adobar i altres estris adients. Les lliteres, de bell nou tornen a la mateixa situació de cada matí: ajustades de totes bandes, sense que cap estrip doni lloc a què els mosquits hi penetrin destorbant el son de cada nit.

Els pescadors van turnant-se en la neteja de les basses. Dels de-saigües de tots els arrossars, baixen, amb grans clapas llefiscoses, les aigües brutes de tots els camps. Aquestes clapas de llot i d'herbes i se-nills s'aturen al llac de la bassa i, en un moment, s'han ajustat als espills de les xarxes i les han fet tibar d'una manera alarmant. Aleshores, tots els homes s'han posat de peus a l'aigua, arremangats els camals dels calçotets fins el genoll, i han lliscat per les aigües brutes i llefiscoses. I ha començat la feina pitjor de la pesquera: lliurar la bassa del perill que representa l'estancament massa llarg de tantes herbes en els ulls de les xarxes. A cada minut, el volum i la força de les clapas augmen-ta, i els homes, renegant contra els arrossaires bruts, han de desfer les estacades, i a bracejades, arrossegar les herbes i el fang fins al porticó

de sortida. De vegades, la força d'aquestes aigües brutes és tan gran, que les xarxes han cedit i s'ha fet un gros badall al mig de la estacada, i aleshores, tots els homes s'han abocat, molts d'ells amb tot el cos i fins el cap dins l'aigua, a adobar el trep. I aquesta neteja, durant l'estiu, s'ha de fer tres o quatre vegades en el transcurs de les vint-i-quatre hores del dia. Moltes anyades, les pèrdues que el vomitar dels desaigües han produït a la camarada pugen milers de pessetes i costen molts de renecs i de malediccions.

Quan hi ha feina ningú no es recorda del menjar. És el ranxero qui dóna el crit quan el menjar és a punt. Però si la feina apreta, s'estableixen torns. En les hores de lleure, els pescadors ixen a mar. Armen les muletes i, mentre a la bassa resten dos homes de guàrdia per allunyar del canaló de sortida el peix que volia fugir de l'encanyissat, els altres, camí de la mar, alcen les seves veus o llurs renecs per tots els aires i el copejar monòton dels remes es perd per la llenca d'aigua que els portarà a la boca propera per la qual ix a mar l'aigua sobrera de la bassa.

Mentre als viviers el peix no és en condició de pescar-lo, la camarada cerca mitjans de vida a la mar. Cada quinzena es fa enviada de peix a Sant Carles, i, segons la quantitat de peix que es traguí, van dos o quatre homes de la camarada. Allà baix, les dones dels pescadors s'encarreguen de la venda del peix i de repartir els guanys. Cuiden també de tota mena de proveïments per la camarada, els quals són portats a l'Encanyissada pel mateix conducte dels homes que han fet l'enviada.

Rosa Maria, 1935 [fragment]

Poemes

Zoraida Burgos

Convivència d'aigües, el meu paisatge.
El vol de les gavines confon les superfícies, espills
de rogenques nuvolades ponents, riu amunt.
Davallen els camins vers la planícia reverberant de sol.
La lluna s'emmiralla, basses de nits salobres.
El teu alè m'apropa la fragància dels grèvols odorants,
aspre vent de dalt tallant entre el rocam esquerp.
Els voltors vinclen el vol en mòbils espirals.
Al fons el barranc, lluent silenci, els còdols.
De les últimes cendres, foc vespral, un poema
arrapa àvidament les més lleus engrunes de càlids epitelis.
Metafòric redós, alquímia, l'escriptura. Humides oquedats,
esclat, a l'alba, d'irreals colors i llavis líquids,
demoren la immediata urgència d'atresorar imatges.

Reflexos, 1989

El jo que no sóc a mi s'adreça
amb fragmentats bocins del que vaig ser.
Les paraules no poden dibuixar tants anys efímers,
s'enfronten la quietud fictícia de les aigües del riu
i el moviment submergit de tots els mars.
Oscil·la creixent la lluna sobre els màstils.
En últim discurs, fred, l'hivern es dissoldrà.
Pensament de mort, resignada certesa, glaç.

Blaus, 1993

Era el riu i el corrent que feien sonar els còdols.
I era el canyar, i el llot, i les arrels dels àlbers,
i l'aigua desbarrada que engoleix el soldó
i despulla i descarna.
I els tamarius, que freguen tatuatges,
filigrana carnal sobre la pell, tan jove.
I era l'olor. L'olor de fang,
d'humit, de llac, de llims,
de rònc, de desig.
I era l'aigua, i el somiar,
i el món immens, i tot era obert i tot era possible.
I la mirada horitzontal desconeixia els límits.
I el temps era el·líptic i tenia dos eixos.

Absolc el temps, 2012

Es dupliquen els arbres, ja grocs,
esventen el fullam que el vent agita.
Núvols de sol ponent
es fonen amb les aigües dissenyant noves formes.
Se sent el so del riu. Una canya es vincla,
s'admira, reflectida,
i desfà, en descuidat desmai, un últim núvol.
Tot flueix, l'aigua, les ombres
i les veus. Ni un eco que respongui.

Absolc el temps, 2012

Miquel Paton, *Pintura 40*, 2015

Fotografia esgroguissada de Borrell: un viatge en llaüt al Far de Buda Vell

Zoraida Burgos

Va ser, possiblement, l'últim viatge d'un llaüt a la sirga. En aquell moment tenia ja connotacions de viatge desuet, de viatge memòria, de viatge comiat d'uns costums pretèrits, caducs. Singlada llegida a les pàgines velles d'un exemplar de *La Zuda*. Algun enamorat del passat va desempolsegat fustam i veles, va tornar a dibuixar vells rumbos aquàtics, va refer memòries de viatges. El va organitzar.

Devia ser fàcil, encara, trobar un llaüt. Jo ja els he vist, anys després, dos llaüts mig amagats entre les canyes en un canal vell del Delta, en un canal extrem, a prop del final del riu, gairebé a la vora de la mar oberta, on l'aigua es barreja i es fa salobre. Els vaig descobrir, amb uns amics, vaig apamar les fustes aspres, fosques, la proa inútil. Vam començar a somiar en la seva reconstrucció i reutilització. La història va quedar en somnis i converses a la casa dels arrossars, mentre les granes arrancaven a cantar, a la posta del sol, fins a altes hores de la nit de començaments d'estiu.

No sé, ni crec que ja ningú em pugui ajudar a refer els fets, d'on va sorgir la proposta del viatge en llaüt. Sé que érem un grup de gent,

alguns amics dels meus pares, no recordo cap més persona de la meua edat, però imagino que n'hi devien anar. Sí que puc evocar el viatge calmat per un riu per a mi inèdit, unes vores de riu salvatges, no tocades per la mà de l'home, semblava, on els arbres de la ribera de l'aigua creixien al seu plaer, intocats, incontaminats, incivilitzats. Feréstecs.

Ens estiraven, a la sirga, no massa lluny de la vorada. Podíem sentir els ocells, la fressa de bestioles que es movien ocultes entre la humida confusió de tiges i de fulles dels canyars, els salts dels peixos, reflectint argentats la llum crua del migdia. Era una manera de sentir-se gairebé a flor d'aigua, de surar silenciosament sobre el corrent, amb mansuetud. El matí llissava tranquil, guaitant l'aigua, les ribes del riu, els núvols gairebé inexistent, els peixos. Algun pescador s'afanyava a posar els gànguils per a pescar les llisquents anguiles.

Els camps d'arrossars eren verds, i algunes colles de pagesos, vinculats, fets fang i aigua, birbaven l'herba que creixia entre l'arròs. Uns cavalls fornits, pesats, arrossegaven xarugues romanes, o àrabs, dels vells temps, dels temps de les febres, dels temps del llot.

A mesura que avançava el dia la gent no sabia on posar-se. La xafogor era irresistible. La vela havia ajudat durant un temps a fer avançar el llaüt. Ara no servia ni per a fer una mínima ombra on arplegar-se per suportar la calor enganxifosa i pesada. Reviu la imatge de dones ventant-se desesperadament. No miràvem els peixos, ni miràvem l'aigua, ni miràvem el sol. Per uns moments vaig témer la insolació amb què sempre ens amenaçaven quan ens agradava estirar-nos al sol, a l'estiu.

Se sentia el cop sec de les cordes contra l'arbre del llaüt.

Lluny, es veia la desembocadura del riu. Es pressentia la fresca del mar. Ens vam atansar a la vora. El far de Buda, l'antic far de Buda, ja era a prop. En aquell temps, temps de llaüts i de fars de ferro, amb reblons decimonònics, el far estava encara en terra ferma, lluny de l'aigua. Es podia pujar per una escala. Recordo els primers esglaons, la pujada cap al llum. Imagino que hi vam pujar els més àgils. El meu jo d'aleshores va pujar, escala amunt. Sempre m'ha agradat arribar al punt més alt, veure el paisatge amb mirada d'ocell, amb vastitud. M'impresiona el desert de Líbia vist des del cel, els dibuixos que formen les inútils

retícules dels sistemes fluvials, fòssils, secs, el fum de l'Etna, les illes gregues esdevingudes superfície en relleu, transparència d'arena i onades, els llacs de Suïssa, la neu dels Alps, el Gran Canyó, esgarrapat amb ràbia a la terra rocosa, la lluentor blanca del Pol obsessivament atraent i incògnit, o la mar Mediterrània, quotidiana i familiar, des del punt més alt del far antic i ara desfet.

Confusa la imatge del regrés a casa, el camí de retorn. No sé si les volades d'ocells, la cridadissa de les aus destorbades de la seva quietud, ens van sorprendre amb la mateixa esgarrifança que altres vegades ja el jo que sóc ha sentit. Recordo una visió nebulosa del viatge, se'm dibuixa emboirada la memòria d'alguns dels viatgers. Refaig vívidament la calma del riu, el llissar del migdia d'estiu, la fressa de vida entre les canyes, els camps d'arrossars, els treballadors que s'hi acotxen, els cavalls afonant feixugament les potes en el fang mentre llauraven, els ferros ja rovellats, però encara útils, del vell far de Buda; i em recordo a mi, al jo que no sóc, com una vella fotografia esgroguiçada de Borrell, més encara, com una placa de vidre, mig esborrada, anònima, descolorida, però guardant zelosament algun punt claríssim, vívid, real, del jo que vaig ser.

L'obsessió de les dunes, 1994

Poemes

Jesús Massip

El riu

El riu llaura la plana planetària,
patern, com una artèria geològica.
Vell per a sempre —barba pentinada—
camina ben totsol, sense fal·leres;
passa de pressa per damunt dels còdols,
decanta el cap gentil a les remulles.
Perfil de dracma —barba pentinada—
encunya plata ibèrica i l'escampa
per la ribera.

Cria salzes potents, com temples gòtics,
i canyes com crineres
alterades pel vent que bufa bròfec.
Alè del llac antic, déu de la vida,
recorda encara les ferrisses llances
sobre la pedra, dalt del moll, lluentes.

El fang nadiu, la coneguda amplada
de la humitat cabdal i vigorosa
aigües amunt —aigües avall, la sosa—.
Avi del temps, fecunda l'alta riba:
sembla perdut i troba la drecera
fent giragonses, i a la fi s'escorre
—tebi com un moixó— sobre les gleres.

Conta la història baldament no parle;
la fa la història.
Dona nom a la terra, com bon pare
—som una geografia que s'aixeca
sobre terrasses quaternàries—.

Perfil de dracma —barba pentinada—
iber de mena —riu i ric i dòcil—.

Paisatge

Tornarem a besar-nos
en la tarda feixuga i sobirana,
sota el tendal tensat
d'un cel hospitalari
que ens acull i acomboia,
com si fóssem déus joves de la plana
de retorn, victoriosos, al seu tàlem.
Mai més estarem sols perquè les òlibes
del temple de la nit faran un càntic
—sota el mantell de festes atenees—.
I els falcons pelegrins portaran caça.
I les aigües rabents cantaran l'ària
del vent de dalt, en la profunda obaga
del nostre bell encontre:
tindràs sobre la falda
tota una bancalada d'oliveres;
jo em posaré la pell de la muntanya
—blava i rosàcia i ferma, assaonada—.
I serem el paisatge que estimàvem
junts, i immortals i ardits: premonitoris.

Cendra vivent, 2002

Mare Nostrum

El sol, batent sobre la mar sencera.
La pedrera habitable, encastellada.
Genets gegants s'estimben en la lliça
—armats en blanc, amb el xiprer per llança—
barranc avall, cap a la cala aspriva.

Somnis rampants cavalquen sobre núvols
en el límit dels blaus, contra les dunes
del fang torbal, dins el gòtic miratge
—màgic, flamíger de la bova deltaica—
tomba del riu tot just a l'altra riba.

(I la fluvial divisa de ma dama
sobre el cel i la mar, sobre la vida.)

Cendra vivent, 2002

Com un riu

Manuel Pérez Bonfill

Agafava el tràmec per fer veure que se n'anava a potinejar entre les plantes, esporgant-les o estassant l'herba.

—No t'hi escarrassis —advertia la Felipa, malfiada de mena, sense gaire convicció.

Però tot era una pura comèdia. I és que, a pesar que la sang no li irrigava a bastament el cervell, s'havia tornat astuciós: mentia. Una activitat excitant, per nouvinguda. Des que es va manifestar la seva decadència —¿qui millor que ell per mesurar-la degudament?—, el gobelet de la malastrugança ja havia abocat els darrers daus. La cúbica fortuna se li havia mostrat adversa. Ho sabia. Però ell no era gent de fer la llagrimeta, perquè compadir-se no porta enlloc. Endemés, no era un figaflor ni s'arronsava davant els contratemps. Per això, ja no s'estava de res.

D'amagat de la dona, que, com se l'estimava, li retreia les coses mal fetes, en sortir al camp, abandonava l'eina rere el pedrís i, amb un somris irònic d'orella a orella, s'esfumava. Això sí, silenciós, felí, amb potetes de drap, per no despertar sospites. En tornar —ho tenia ben après—, la trobaria de futris, la Felipa. Llavors, potser caldria fer-se el penedit. Però cadascú és com la seva mare el va infantar. I, a més, tot i freqüents, a la Felipa els morros li duraven com ruixat d'estiu.

S'allargava al cafè de la plaça. Dempeus davant del taulell de fusta gastat per l'ús, l'espart i el sabó, paladejava un xop —ço n'eren dos?— sense presses, desplegant un ritual de petits gestos a la manera dels aristòcrates, que de qualsevol cosa en fan un castell. Xarrupant amb delícia. Eixugant-se la bromera amb el dors de la mà, deixant-se endur al paradís per l'amarga frescor.

En acabat, plantava el boc encara escumós damunt del tauler esmolat amb els nervis vegetals a flor de pell, i pagava amb moneda ben comptada. De fet, no dilapidava més. Malgrat l'opinió de la Felipa («estàs fet un gambalatxo», li recriminava), no tenia la mà foradada, ell. Ben al contrari. Amb els anys qui sap si no s'havia tornat una mica garrepa.

Després, xano-xano, es dirigia al riu. El metge —què se saben els metges!— li havia aconsellat exercici. Certament, en feia. Això sí, gansoner, caminava l'imprescindible. Carranquejant, probablement per coqueteria. Les forces no mancaven tant i tant, llevat d'algun rodament de cap, sobretot si l'abaixava. Potser, si bé es mira, feia el ronsa per abència d'interès per les coses.

Recolzat en la barana del passeig, de vegades pesant figues, s'hi passava hores i hores, contemplant-lo, el riu. S'embadalia, fet un ximble, retornant mentalment al passerell de la infància que s'hi capbussava, a l'estiu, quan el rellotge del Roser, així ho semblava, s'havia aturat al migdia de la beatitud. El riu era una festa que no s'acabava mai. Més festa encara que totes les pel·lícules d'aventures del món.

Quan es cansava de contemplar-lo, acalava les parpelles i el somniava. El recordava, i el tenia a la mà, simplement. A la manera d'un àlbum de vistes de colors llampants. L'entrellucava pels racons de la memòria. Llavors, ulls clucs: Salzes pel pont nou, canyars a babord però pescadors de canya a estribord; un cop al peu de Vinallop, riu, via del tren, canal i carretera, tot en un feix; l'illa de Blanquet, mítica com totes les illes; els bous salvatges o qui sap si minotaures; les torres de la Carrova arrossegant històries com a senyal i paga de guerres i de morts, el vent entaulant-se a la proa en la navegació evocada, aixecant escuma i petites crestes de gall presumptuós; gasoducte; llissals brollant sobtadament de l'aigua, estirant-se i giravoltant en l'aire, coreografiant el seu ballet aquàtic; el pont penjant equilibri de forces; les columnes

del pont de l'autopista estraient un impossible Partenó de ciment... I l'embarcació, que llisca, amb elegància a favor d'aigua per un canal secret on, encara, el líquid és net i cala fondo: «DANAE. Aquesta embarcació (muleta) fou construïda pel mestre d'aixa Isaïas Vilàs i Panisello (Solapa), nascut a Tortosa el juliol de 1904. Dimensions: Eslora, 4,95 (estopa); Mànega, 1,60; Puntal, 0,53; Contorn, 2,30. Tortosa 1980-81.» La darrera navegació.

Bé que no ho aparentava —perquè hi ha éssers que són invisibles per a aquells que no els volen veure—, quan s'escapolia de casa, no andarejava sol, ell. Com un mussol, no. Però aquesta realitat secreta no la xerrava mai a ningú. Era home d'escassa vèrbola, ell. I aquell enigma que li feia ballar el cap, se l'empassava. Murri. ¿Què n'havien de fer els altres? Amb picardia, feia el gest de tancar la cremallera de la boca, perquè aquell misteri li agradava desar-lo en el racó més íntim. La gent —ho havia copsat al llarg dels anys—, sovint no entén res de res i llevat d'allò que té davant dels nassos. D'altra banda, darrerament la realitat se li feia estranya com una imatge invertida i descentrada. La realitat esdevenia un enreixat cabalístic de mots encreuats. I no volia donar-ho a entendre. Per supèrbia.

A l'esgambi no hi anava tot sol, no que no hi anava. Ocasionalment, s'hi afegia lo iaio Rafel, que, com havia estat raier, hi tenia tirada. Lo iaio Rafel, tot just pel gener havia fet cent vint anys —¿o n'eren cent vint-i-cinc? Lo iaio Rafel tothora desgranava la panolla de la seva vida: cada dia li'n feia cinc cèntims d'aquells temps i d'aquell ofici. Tot i repetides, les històries del vell raier l'excitaven i l'embriagaven. Qüestions de xalar o qüestions de perill. De les dones massisses, a les nits, per celebrar l'amor. De la violència de l'aigua, de les seves correnties, dels seus gorgs. En tot cas, qüestions d'aventures que començaven riu amunt i acabaven als braços experts de les tanguistes del «Flamenco». I en sabia un munt, de saraus i trifulgues. Les històries apassionants, al iaio Rafel, li fluïen com un riu, tan sorprenents i tan meravelloses com un riu.

Lo iaio Rafel, si estava disponible, l'esperava a la cantonada. Net, polít, discret. Es dissimulava, segurament, per no fer parlar la gent. Els tafaners i xerraires empesten l'atmosfera. Ningú amb dos dits de senderi, d'haver-n'hi, s'ho hauria empassat, tot allò. Per aquestes raons,

tots dos callaven. I en el fons, allí on l'amor propi ja no té cabuda, tots dos comprenien que feien bé callant.

Més avall, en sortir de la plaça i de les mirades inquiridores i indiscretes, el pare, corbat com un clau de ganxo, els rebia amb un gest d'impaciència. Del seu ofici, maquinista de calderes en una fabrica d'oli de sansa, li havia quedat una indestructible ràbia socialista i un ofec crònic d'asma, no pas literari, que no l'amollava ni de dia ni de nit. La seva tos era com el tic-tac d'un rellotge, tan exacta i tan insistent. Potser del rellotge de la vida, que és tant com dir del rellotge de la mort.

Sempre que tardaven —lo iaio era molt romancer—, son pare, vestit amb la granota blava proletària, esbravava el seu geni, i amb veu forta i incisiva, parlava de solidaritat, de responsabilitat, d'educació i, no cal dir-ho, de la puntualitat que han de tenir, més que ningú, els obrers. Si no, ¿com es podria fer la revolució? Com que tossia i s'ennuegava, mai no podia acabar el miting.

El pare també se'l volia, el riu. Tot i que hi havia perdut els seus dos germans petits, els bessons tardanets, es a dir, l'oncle Joan i l'oncle Josep —ço era l'oncle Pere?—, en aquella darrera batalla duríssima i sagnant, contra el feixisme. Força vegades, rememorant-ho, queia en malenconia. Aviat se'n refeia, però, perquè era un home combatiu i mai no es deixava vèncer.

S'apropava —s'apropaven— a la vora, mirava l'aigua, cada cop més bruta i plena d'escumes sinistres i llacors pudents, n'amidava mentalment el cabal, i feia que no amb el cap. Al mateix temps, de cua d'ull, recelava de l'ominosa ferralla del monument franquista. I, sospesant la història, esclafia a plorar. Lo iaio Rafel s'hi encomanava. Aleshores, ell, feia el cor fort, es treia una petaca de les d'abans de la guerra, els passava tabac trit i un llibret vermell de paper de fumar. S'eixugaven els ulls amb els avantbraços. L'encenien amb l'encenedor de metxa. I mentre fumaven els records, restaven pensatius: muts i pensatius... Amb tot el sentit pràctic que era capaç, ell aprofitava per enviar expressions mentals al seu fill, que havia guillat a Barcelona per guanyar-se-la.

Aquell dia, en canvi, s'hi va adreçar tot sol. Pel que fos, que cadascú se sap el seu, ni l'avi raier ni el pare republicà havien acudit a la compareixença. Quedar-se orfe de nou no li venia de gust, acostumat

com estava a la protecció afectuosa de la Felipa i a la incompreensible companyia dels seus propis predecessors. La solitud no volguda és com una boira impenetrable. Els trobava a faltar, aquells pedaços. Això no obstant, no se'n va estranyar del tot, perquè darrerament feien safrà moltes vegades. Ells també devien tenir els seus quefers ineludibles i les seves cabòries... O potser era cosa de l'edat!

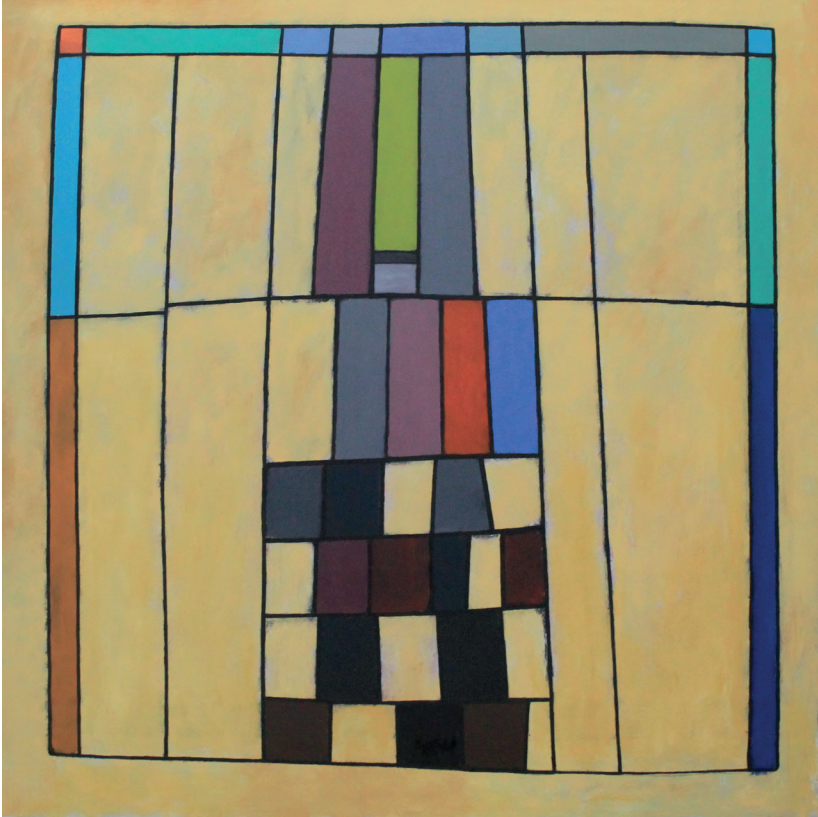
Hi ha dies que la bromassa s'arrapa a la vall com un llençol de fil. O de seda. Pot esdevenir una mortalla que rebla la fondalada i la fa tova igual que el cotó fluix. Sovint, no aconsegueix esbrinar si la boira és fora, a la conca del riu, o dintre de la seva clepsa. Tanmateix, la soledat no el va atallar. Fet un mussol de debò, va trencar per l'escorxadador modernista que tant li agradava, a pesar de la seva decadència física a causa de la desídia col·lectiva. Va travessar la petita mostra del bosquet de pins —¿o eren eucaliptus? La boirina ho embolcallava tot, desdibuixant els límits de les coses. Una mà plana, vinguda qui sap d'on, allisava la gira de la fantasmagoria que s'emborrossava dins la vall. Moltes vegades, però, la boira és dolça com un bon repòs o com un traspàs per hemorràgia, una lenta fluïxesa que s'endú la consciència als llimbs del no-res.

Es va atansar al curs de l'aigua, ara tan apaïvagat; tan minso. Un zub-zub somort li feia espurnejar els ulls, se li humitejaven d'humanitat. El flux, a tot l'ample del llit fluvial, s'esponjava de galvana. Amb tot i la seva deixadesa, li agradava veure'l esquitllar-se, contemplar-lo emmarcat entre els límits de les ribes i admirar-lo en la seva constància, en la seva grandesa, fet un vessament de la naturalesa aparentment inexhaurible, magnífic com una gran marassa, enorme i balsàmic com una desmesurada pau.

S'hi va atansar amb una pulsíó diferent. Necessitava fer-se'l seu, sentir-lo seu entremig de la boira. I el volia així, fluent, poderós, malgastador i generós de semença. Sense estroncar-se. Com un vessament de sang. Com un riu de sang.

S'hi va atansar; però el riu no hi era. No hi era. Ja no hi era.

Carrer de només un, 2001

Miquel Paton, *Pintura 114*, 2016

Els amants

Manuel Pérez Bonfill

Ai dels amants! Mireu-los, els amants,
passejant per la riba dels vells salzes,
els ulls fitant-se mútuament el centre,
acaronant la sang entre carícies
i escorcollant-se el cos amb la volguda
necessitat d'amor i l'encaixada
del seu trasbals. Intercanvien mons,
i tremolors, i somnis, i humors íntims
—si els tenen repetits, ells se'ls repassen.
La remulla a les canyes, les furtives
enllaçades de mans, arrapadisses
heures que s'eleven al blau del cel
amb el calfred de la coincidència.
Oh! Els amants de prop, mireu-los ara.
Vagaregen pels tramats de sèquies,
l'estesa plana, els arrossars nutricis,
la vibració del líquid, de les tenques,
les llísseres, els samarucs ambigus...

I eleven la mirada a les terrasses,
casetes de filat, marges de pedra,
hortes i garrofers, ombrius refugis,
olivers argentats, tràgics i eterns,
balsàmiques garrigues cara al vent:
s'encomanen de tórtora, puputs,
merles i tords, aiaiaia de pagès,
taronges perfumades i llimones...
A prop dels llots, les enganxoses herbes
que puntuen la ruta a banda i banda.

Les misterioses veus dels gambusins

*Aquí també la guerra es va fer sang.
Ai, l'hemorràgia que no s'estronca mai!*

Ara els amants, aturats front al flux,
esguarden el pas de la barca, l'ombra
obstinada, compàs de vell xaruc
cap a la mar propera, assedegada.

Les misterioses veus dels gambusins!

Ara, els amants, aturats a frec d'aigua.
Un ventijol gelat els escabella
i amb un estremiment que no pensaven
desconnecten les mans i les mirades:
els ulls van a la nau, ja funerària
carrossa. Ja es farà negre a ponent.

Els amants! Mireu-los ara, els amants!

Giny d'aigua, 2011

Poemes

Albert Roig

Cos de l'estiu

«Agita't, arbre, cos, nua sal lassa,
un so que, herbat, a tija alena
ara a la rama reps, clos sol que espera.
Amara'l, ara anhela a trenc de fosca,
des de la Glera Vella fins als oms
de l'Assut, fins a la Platjola, llum
somorta als cimals de l'espígol.

Del fang del Riu, dels verds que guaixen,
ja els verds sagnants les mans, olor d'agost,
clara, lluent verdor ploguda, baume
d'obaga als ulls fets fosc.»

És l'aiguader
que passa. Els seus ulls nets,
l'encesa i xopa malesa i els blaus i cordes
de la carn. Carrega una gerra
tota vespes, l'estiu sencer, i l'hivern, i els cels, tot.

a Perejaume

Aigua Donzella, 1993

Tot aquí em pren, i és per bellesa de no dir.
Ja pertot talment nua
de fer-se fosc escoltada, a doll fet,
com pren l'alegria la orella clara
dels gesmins de l'illa, la seua veu
del tacte i llacor d'aigües,
sèquies, senills, boves.

Surten núvols d'efimeres
dels aiguamorts, de la vida adventícia.

Són les taronges
de la sang rostre en desmemòria
verda i polsim, blanca a la mà.

Les platges rasclejades, de deixalles i grúmols,
clòtxines esblaimades, buides.

Houmt-Souk, Djerba, 1990

Riu

No m'és suficient. Me cus los llavis
fil de verds i em rebel·lo, infligida,
entre estenalles de ferro roent,
dolent rêmora dels mals anys que cremes
incessable, a l'aigua, Sol, cor, clos,
que en Tu es desviu, deler, la teua veu desada.

La mansuetud de l'horta i el meandre,
que m'atura, olor d'estre i de torba,
vores de bava i bova, a la Tancada.
A la Platjola, els bous salobregen.

Els vostres noms, arbres, canyar. I els d'ales.
Pel cel nu fotges, pàtxeres, 'nant-vo'n, cap a—
I que m'agrada escoltar-vos, recórrer-vos.
Com eco canvia de cel, de boca,
en favor d'aires, vos feu goigs i ofrena.
Pell més suau en ma vida no havia encetat.
Vida ajaçada, encanteri.

Cap a arrissades dunes i el soldó
ara. Quan de mi res no sé, no encara.
Joia encara embriaga de la terra.
Cap anhel, desfici o voler. Cap veu.

L'Aurora que era
contra les fulles totes conspirava,
i s'exclamaven despullant-se en l'aire,
obaga i romigueres d'aigües tèrboles,
ulls que ufana i serena aromen.

Aquí a l'aturada de les aigües,
mossos que hi llanço, cors de fruita i pells.

De lírica fluvial

Gerard Vergés

Per a aquells qui no coneixen la vall de l'Ebre diré que el riu, que als estrets de dalt de Benifallet s'enfila amb fúria entre penya-segats, en arribar a Tortosa s'eixampla i s'esmuny plàcidament entre sòls de conreu. El material d'al·luvió, els llims de les avingudes del riu, han anat creant —des de començament del quaternari— una terra molla i esplèndida que avui és una horta ufanosa. L'horta, però, és una llenca relativament prima, vora la qual s'instaura tot seguit un paisatge pedregós de turons i pujols, cada cop més alts i més eixuts. Tota l'aigua que sobra a l'horta falta a la garriga. A la garriga —les amples planes de la dreta, fins a Santa Bàrbara; les muntanyes de l'esquerra, fins a Fullola— es conreen l'olivera i el garrofer. Com a pinso per als animals la garrofa, abans de l'actual mecanització de l'agricultura, havia estat una autèntica riquesa. L'oliva també ho fou i, a Tortosa, a la primeria de segle, amb l'oli es van fer immenses fortunes. Només a la nostra comarca hi havia més de mil molins, sense comptar-hi els de la banda d'Amposta i, encara que en menor nombre, els del Baix Aragó. Cal afegir, això no obstant, que aquesta riquesa fou arrencada a la terra amb un esforç terrible. Un meu parent llunyà, Joanet Audí, que era pagès, però que va morir de fadrí regalat i no havia treballat en sa puta vida i que es passejava en un xar-

ret tirat per una egua blanca, solia dir: «Mil gotes de suor fan una gota d'oli». Nomes cal veure, als llocs més inversemblants, a les carenes i a les faldes de les serralades més abruptes, el treball esmerçat per l'home del nostre país: tirades i tirades d'insòlits marges de pedra, penosament ordenada i sàviament falcada, per tal de retenir un exigü grapat de terra on creix un arbre. La nostra gent, el segle passat, se n'anava a Montaspre i a d'altres indrets semblants, amb una bota de vi i un pa i un tros de cansalada i s'hi passava quinze dies, feinejant de sol a sol, construint marges i esllemanant les oliveres. El temps no valia res i el treball no tenia recompensa.

De Montaspre, acabada la guerra i destruït el pis de Tortosa, tornarem a l'hort de Pimpí.[...]

Ni les marxes militars ni les proses, energumèniques i delirants, de Giménez Caballero ni els cartells de Saenz de Tejada, plens de glorioses banderes, no impediend de veure una ciutat tristament arrasada. Però, com ha escrit Dylan Thomas, «els records de la infantesa són desordenats. D'entre tots els inquiet peixos que neden sota la superfície de la memòria, tan sols alguns —indiscriminadament— salten fora de les agitades aigües envers l'atmosfera de l'instant present: immortals peixos voladors!».

Potser, i feliçment, els meus peixos voladors, malgrat els afligits aliments amb què es nodriren, encara tenen les aletes de colors alegres i brillants.

I, ja que parlem de peixos, potser fóra oportú descriure els del nostre riu; aquell riu que s'esmunyia vora l'hort, entre canyars, i que, més avall, s'eixamplava a la Xiquina, en un espaiós meandre, convertint-se en una platja d'aigua dolça. Ja Cervantes havia afirmat, a *El Quijote*, que a l'Ebre «es pesquen les millors sabogues del món». Però la saboga, contra el que s'assevera, té una carn més aviat estopenca i amb un deix d'aigua enllotada. El que és realment bo de la saboga són els ous, arrebossats amb farina i fregits. He sentit contar que el meu besavi, que devia tenir el morro molt fi, feia anar la criada per les tavernes de la ciutat a comprar els ous d'aquest peix. Els calafats i la gent de les drassanes es menjaven la saboga amb ceba i pimentó i un porró de vi de la Galera, mentre el meu besavi, a casa seva, se'n cruspia astutament els ous. Tam-

bé, al riu, hi abunden l'anguila i la llamprea. Ambdues —diuen— foren molt apreciades, en temps passats, a les taules dels reis. Gairebé tota l'anguila s'envia avui a Itàlia. La gent del nostre delta, això no obstant, la consumeix amb una certa inclinació. Fan una espècie d'all i pebre, com a l'Albufera de València. A mi l'anguila —què voleu que us hi digui!— em fa molt respecte per allò de la seva analogia amb el serpent. Això a banda, l'anguila, com la saboga, té un cert gust de llim. És el mateix que passa amb les aus del delta, sigui el coll-verd, sigui la fotja: que totes tenen un paladar que recorda el fang. Únicament la polla d'aigua, que només menja gra, té una carn deliciosa.

A *Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa* el gran Cristòfor Despuig ja va deixar escrit que «lo que en lo riu se pren són llampresas, sabogues, esturions, anguiles». I, més endavant, cita «los llagostins, palaies, roms, orades, òsties, molls, tonyines, palomides, reigs, corballs e tota la altra infinitat de noms de peixos que no tenen compte i que se prenen en la mar y en los estanys».

De la mateixa manera, Vicenç Garcia, rector de Vallfogona, passa revista als esmentats peixos en aquell preciós romanç que duu per títol «A la cuca-fera de Tortosa, pròpia de la confraria dels pescadors de aquella ciutat, que fent-se la professó del Corpus Christi, desconcertà ab una morrada sis flautas de un organet portàtil». I val la pena fixar-se en la culterana bellesa dels adjectius:

*La carnosa palomida,
Lo moll lletós y suau.
Y la prempsada pelaya
Ab lo congre tornejat.
La remadora llagosta
Y lo briaréo cranch,
Ab la sípia tintorera
Y lo sorell argentat.
La pigotosa morena,
Lo pagell sobredorat,
Ab lo llagostí de nàcar,
La mòllera de cristall.*

En un altre lloc vaig deixar escrit que «al nostre Barroc hi ha un astre que lluu indiscutible: Francesc Vicent Garcia, rector de Vallfogona. Cert que el Barroc català és una època més aviat desgraciada. Però el tortosí Vicent Garcia hauria brillat igualment enmig d'un cel constel·lat». Mantinc el que llavors vaig escriure. Com mantinc, d'acord amb J. Massip, que Garcia i Despuig, l'un en la poesia, l'altre en la prosa, són dos dels poquíssims pilars sobre els quals se sosté la nostra llengua durant la llarga decadència que va del XVI al XIX. I és ben curiós que sigui la gent més fronterera l'encarregada de mantenir la flama de l'idioma. Potser això lliga amb aquella teoria d'Ascoli, segons la qual la llengua és sempre més canviant, més viva i més creativa a les zones centrals, mentre que a la perifèria es cuirassa i es fossilitza. Però, arribat el moment en què, al centre i per les raons que siguin, la llengua es degrada —i això em sembla que ja no ho diu Ascoli—, és a les zones més llunyanes, lingüísticament més conservadores, on l'idioma manté la seva venturosa i tossuda continuïtat. Aquí vénen Vicent Garcia i Cristòfor Despuig a confirmar-ho.

Però parlàvem del riu.

De sempre (i no voldria repetir aquell joc de Noè i el rei David) he associat l'Ebre amb un to daurat i el paisatge de Tortosa amb un or vell, amb un or nobilíssim, com de maçana del ciri o de forment madur o de sol de capvespre o d'oli o de mel regalimants. La veritat és que no he vist mai el Iangtsé (que vol dir riu d'atzur) ni el Nil Blau, que desemboca al Nil; però em costa de creure que un riu impetuós sigui blau i no d'aquesta color groguenca de llims i d'argila. El cert és que, quan bufa el vent de Dalt, i sol bufar amb força, el paisatge de l'Ebre es renta la cara i el riu encara es veu més groc. Les muntanyes del Port apareixen llavors d'un violeta retallat i intens. I la terra de garriga és d'un roig de sang de bou. I les copes dels garrofers, d'un verd lluent, gairebé mineral. Així pot contemplar-se a les pintures de Ferran Arasa, tacades de colors primaris, de glops de llum, de creadora fúria. (Quin gran i ignorat pintor Ferran Arasa!) Quant a la literatura sobre l'Ebre català, a més de l'incomparable Cristòfor Despuig, cal considerar l'avui oblidat Sebastià Juan Arbó, que novel·là les terres del delta allí on el riu s'eixampla i és engolit per la mar.

De l'Arbó era prou amic i fins i tot —jo era molt jove— un dia li vaig plantar cara amb un escrit meu. Però a l'Arbó, per dir-ho amb una frase brava, no se li va moure ni el pere. L'Arbó tenia cara de pagès. (Allò que abans també comentàvem.) Quadrades les barres, sempre un xic serrades les dents, els ulls negríssims i petitíssims, estret el front, densos els cabells, mitjana i forta l'estatura. Recordo un gest seu molt característic: tot sovint, amb el polze i l'índex de la mà dreta, es premia els llagrimals. Era un moviment que anava indefectiblement lligat a recordar coses llunyanes, evocar antics coneguts, rememorar velles lectures. L'Arbó pertanyia a aquella casta de rares aus literàries, espècie avui extingida, que escrivien a les taules dels cafès. Una mena d'*Archaeopteryx Lithographica* (que no és el nom, benvolgut i sapastre Miquel Vendrell; de cap poetessa grega!). Totes les tardes, al Tèrminus, Passeig de Gràcia cantonada a Aragó, davant un got de llet, l'Arbó anava omplint quartilles, mentre la gent entrava i sortia del local i, en alguna taula discretament arraconada, una parella d'enamorats feia manetes. De tant en tant l'escriptor encenia un cigarret negre i el paladejava lentament. *Terres de l'Ebre* i *Timo Costa* foren novel·les molt importants. Més endavant l'Arbó es perdé en un idioma que no era el seu, i la seva obra se'n va ressentir. I és que, la llengua bífida, només la tenen les serps. Però l'Arbó, vull dir-ho aquí, jo l'estimava i el respectava.

Llevat dels autors ja al·ludits, i de Bladé Desumvila i algun altre, la resta de digressions literàries sobre l'Ebre català no són sinó flatulències líriques del gènere més ínfim. Només cal repassar tot allò que, sense solta ni volta, recull Enric Bayerri a les seves obres. I ho aprofitaré per dir que Bayerri, ben al contrari del que alguns conterrànies seus encara creuen, és únicament un immens calaix de sastre.

A la seva *Historia de Tortosa y su comarca*, Bayerri fa un estudi exhaustiu, en el qual s'inclouen des de l'anàlisi química dels llims fins a la toponímia de l'Ebre; des dels testimonis de Livi i Suetoni fins als invents d'un tal senyor Pla que, l'any 1931, proposava l'ús de senyals òptics i acústics per tal de prevenir la gent en cas de riuada; des del mapa geològic de la conca fins a la navegabilitat del riu; des dels esports aquàtics fins al simple bany (això sí, un bany «no atemptatori a la moral». ¿Us imagineu aquelles nedadores del 1915, plenes de llaços i

faldellins?); des de l'estudi estratègic i militar del riu fins a l'enumeració de coses tan peregrines com una polca que es titulava *Brisas del Ebro*, dels mestres Gotós i Fernández, o aquell «Anís del Ebro» que l'any 1888 fabricava un tal senyor Homedes. (Tot això, i més coses encara, en un llibre d'història.)

Però anem a la lírica, perquè el riu s'ho mereix. «Les seves aigües —celebra Bayerri amb encesa veu— són les aigües representatives de les grans sub-races (?) hispanes: la castellana, la basca, l'aragonesa, la catalana, perquè als seus territoris es nodreix i es fa cabalós. A les seves vores albejà la civilització plenament espanyola, la cultura clàssicament ibèrica, el pensament genuïnament hispànic (!). L'Ebre abraça i conté els grans símbols patris: és superb el seu cabal; és furiós en les seves desbordants avingudes; és mans i apacible en el seu curs normal; és fecund i fecundant; és força i és reg, és frontera i es llaç d'unió; és història i és llegenda; té marges propicis a l'idil·li i pregoneses condemnades a la tragèdia.» En fi, que ja es veu per on va la cosa. Potser per això són transcrits aquests dos versos, dignes del marbre:

*Cabe la orilla del Ebro
propicio a visiones altas...*

I colpit, estremit, sotragat sens dubte per un lirisme tan arravatat, escriu el nostre historiador: «No és possible citar totes les composicions poètiques, ni tan sols les més notables, inspirades per l'Ebre; n'hi haurà prou amb una petita mostra antològica del *Cancionero del Ebro*, que tinc el propòsit de publicar». I, confessat això, no pot estar-se l'autor de regalar-nos amb alguna de les fulgents gemmes del seu recull. Per exemple:

*Canta, Ebro, dulces canciones;
las de tus ondas semejan
los suspiros y oraciones
que, con fe, en tu orilla dejan
los pueblos de estas regiones.*

D'una manera —diu Bayerri— «encara més inspirada» (i sembla impossible, pensaran vostès) «cantava un altre poeta el curs de l'Ebre

sembrador de fecunditat». Veuran com cantava el poeta, que, per cert, es deia Joaquín Cavero Valdés i era de Barcelona:

*Eres Ebro la esperanza
de los campos de labranza,
de barbechos y sembrados
eres firme bienhechor.
Son tus aguas generosas,
fecundantes, abundosas,
el mas rico patrimonio
de las tierras de labor.*

Però no totes les flors ens venien de la capital del Principat. D. Manuel de Sandoval escrivia aquests versos, a l'«ABC» de Madrid, el 1932, i Bayerri també ens els engalta, per a delit nostre:

*¡Augusta Ibero! ¡Sacrosanta río!
que a toda la Península das nombre!
¡Tú que, al correr con sonoro brio,
templas tu acento como voz de hombre!*

.....
*Tú no renegaràs, sagrado río,
de tu limpia y excelsa ejecutoria,
y, al encresparte, indómito y bravío,
serás, cual siempre, en el solar natio,
amor, firmeza, integridad y gloria.*

El que és clar és que D. Manuel de Sandoval era un poeta d'ale-nada èpica i amb molts recursos. Que *sonoro* li queda curt? Doncs, *sonoroso!* Mogut per la curiositat, consulto el *Novísimo diccionario de la lengua castellana* (1889). I diu literalment el diccionari: «adj. poc. us., SONORO». Tan poc usat que només l'utilitza el senyor Sandoval. I allò del *solar natio* no es creguin que vol dir solar nadiu. Vol dir bonic, bell. Encara que ni el mateix *Novísimo diccionario* no n'està massa segur: «adj. ant., HERMOSO, según parece».

El cas és que, incitats per tanta inspiració forana, els trobadors locals convoquen les Muses i es posen també a la feina. Escriu el tortosí Josep Querol i Beltri:

*Tú eres, ciudad bella, la ninfa encantadora
que el Ebro vio en su orilla, hermosa aparecer,
y al punto enamoróle tu hechura seductora,
tu imagen retratando sus aguas con placer.*

I mireu si n'és, d'encertada, aquesta imatge que Tortosa és «la ninfa encantadora que el Ebro vio en su orilla», que en un llibre de lectura de quan jo anava a les monges es descrivia la ciutat de Lleida

*recostada en las margenes del Segre
cual ondina salida de sus aguas.*

Nimfes, ondines. Un vil plagi, degut sens dubte, a algun bard bord, a algun desaprensiu i engelosit rimaire lleidatà. A més a més, què caram!, el nostre riu duu més aigua que el Segre, el qual no deixa de ser un afluent. Perquè, al rerafons de tot això, hi havia encara una altra cosa: l'íntim convenciment, per part de molts de nosaltres d'habitar en un paradís terrenal. Més d'un cop ho he assenyalat així: la nostra parla era més bella que cap, gairebé com el grec, en què s'expressaren els déus; les nostres dones, les més boniques del món; els nostres homes els més altius; el nostre Ebre, un Mississipi; els nostres camps, la felicitat Arcàdia... Tot plegat, una broma. Perquè érem ignorants i presumits. La cosa més desgraciada del món.

Però acabem amb una bona notícia: el *Cancionero del Ebro*, al qual abans em referia, mai no ha estat publicat.

Tretze biografies imperfectes, 1986 [fragment]

Parlo d'un riu mític i remorós

Gerard Vergés

Tot sovint penso que la meva infància
té una dolça i secreta remor d'aigua.
Parlo de la verdor d'un delta immens;
parlo dels vols dels ibis (milers d'ibis
com volves vives de la neu més blanca)
i del flamenc rosat (de l'íntim rosa
d'un pit de noia gairebé entrevist).
I parlo del coll-verd brunzint per l'aire
com la pedra llançada per la fona,
de l'anguila subtil com la serpent,
la tenca platejada de les basses.
Parlo del llarg silenci on es fonien
l'aigua dolça del riu, la mar amarga.

Parlo d'un riu entre canyars, domèstic;
parlo —Virgili amic— de l'horta ufana,
dels tarongers florits i l'api tendre,
de l'aixada i la falç, del gos a l'era.
(Lluny, pel cel clar, va un vol daurat de garses).

Parlo d'un riu antic, solcat encara
pels vells llaguts: els últims, llegendaris
llaguts, tan afuats com una espasa,
i carregats de vi, de llana, d'ordi,
i amb mariners cantant sobre la popa.

Parlo d'un lent crepuscle que posava
or tremolós a l'aigua amorosida,
punts de llum a les ales dels insectes,
solars reflectiments als ponts llunyans.

Dolça remor de l'aigua en el record.

Long play per a una ànima trista, 1986

L'home del pontó

Josep Igual

La muntura de les ulleres era d'acer, la roba ben enfarinada. Hi havia un pontó que creuava el riu, on carros, camions, homes, dones i xicalla el travessaven sense encantar-se massa. Els soldats ajudaven en la maniobra, tot empenyent els radis de les rodes. La urgència de la fugida era evident a primer cop d'ull. Però l'ancià estava assegut, sense moure's. Semblava massa cansat per continuar en la fugida. Havia abaixat els braços. La veu narradora li pregunta d'on ve. «De Sant Carles», li respon amb una ganyota semblant a un somriure. El narrador notà certa llambregada d'orgull en la resposta. El vell digué: «Jo tenia cura dels animals. Vaig ser el darrer a sortir de Sant Carles». El narrador s'adonà que no tenia pinta ni de pastor ni de ramader. Li preguntà: «Quins animals eren?». «Diversos, vaig haver d'abandonar-los», respongué l'home amb la roba negra arrebossada de pols.

El narrador insistí en la classe d'animals als quals es referia: «dues cabres, un gat i quatre parelles de coloms». Els havia deixat, segons deia, queixós, per causa del foc d'artilleria. No havia tingut més remei. Aquelles bestioles, alienes a la tragèdia incivil, eren tota la companyia, tot l'escalf que li quedava a la vida.

El narrador esguardà alternativament el pont amb el tràfec humà i l'aspecte, que li recordà l'africà, del Delta ebrenc. Li preguntà al vell en quin bàndol estava. L'home li digué que no tenia bàndol. El narrador li digué que allà tan prop del pont no era un bon lloc per estar-s'hi. I que hi havia camions d'evacuació al desviament de Tortosa. El camions que travessaven el riu anaven a Barcelona. El vell agrai la informació però no tenia esma de moure's. Només patia pels animalons que havia hagut d'abandonar a sa casa. Pensava que el gat se'n sortiria. Els gats sempre se'n surten. Deixà obert el colomar i el narrador opinà que també se'n sortirien. Les cabres ho tenien més complicat.

El narrador insistí que, si havia descansat, el millor era anar-se'n d'aquell punt estratègic. Però l'ancià es quedà quiet sobre la pols.

Era diumenge de Pasqua. Els feixistes avançaven sobre l'Ebre. Era un dia gris, de núvols baixos que impedien enlairar-se l'aviació. Aquest detall climàtic, i que els gats saben cuidar-se sols, eren tots els naips de la sort que l'ancià rapitenc tenia a la mà fatigada. El contista es deia Ernest Hemingway.

Galeria ebrenc, 2009

La ribera poblada de perills

Sebastià Juan Arbó

Ja fora a l'era, es detura. Se sent excitat i fatigat alhora, gairebé amb una sensació d'alienament momentani. Però el contacte amb la naturalesa li torna la serenitat, i la seva alegria es torna clara com la llum. Per un moment continua encara al mateix lloc, concentrat en ell mateix. Després, a poc a poc, va tornant a la realitat del que l'envolta. Posa els ulls al cel, d'una claror enlluernadora, i respira amb fruïció la brisa que arriba fins allí, carregada de fragàncies marines. Un ample esbart de fumarells s'aixeca per damunt dels senillers; Joan en segueix el vol amb la mirada fins a perdre'ls, i la contemplació li deixa una sensació joiosa. Després atura l'esguard sobre les muntanyes; el deixa esclavissar fins al pla cobert de verdor; la seva ànima es recrea ara en l'ampla visió de terres conegudes. A la seva vista se sent envaït per una sensació d'estranyes i llunyanes tendreses, i tots els records bons de la seva vida, fins els més remots, li van afluint a la memòria. No en té gaires, és veritat —la vida ha estat una mica dura—; però, en aquesta hora incomparable, acudeixen a la ment revestits d'una llum meravellosa, d'una tendresa més pregona i més pura. I mira de nou, devers el lluny...

Al fons es dreçaven les altes serralades de Caro, que, amb el Montsià a un costat i a l'altre les serres de Cardó i els cims llunyans del

Montsant, enclòien la plana de l'Ebre en un cercle immens i desigual, obert com un ample mirador cap a Llevant. Avui les serres apareixen clares, tenyides d'un lleu matís blavenc, aèries, transparents, amb pinzellades de sol en els espadats i ombres d'un blau més opac en els cingles i les fondalades. Vers el nord descendien bruscament i es perdien per a trobar-se de bell nou més ençà, convertides en una cadena de muntanyes baixes, que emergien per darrera dels turons propers, cada volta més baixes i més allunyades. A prop d'allí, i a la part oposada, s'albirava Sant Carles de la Ràpita, el poblet clar entre la mar i la muntanya, col·locat amb tanta justesa, que les cases entraven a la mar i ascendien per la muntanya. A la vora mateixa del poble el Montsià aixecava la seva massa imposant i llançava els seus cims multiformes devers Amposta, com una gegantina cavalcada que abans d'arribar al seu destí haguessin deturat violentament i deixat immobilitzada al mig del pla, petrificada, en un desordre tumultuós.

No lluny d'allí, cap a la banda del mar, veia la «Casa Blanca». [...] Molt a prop de la «Casa Blanca» el pensament de Joan es deturà en el lloc que guardava els records de la seva infantesa: la masia, també abandonada, amb l'eucaliptus al davant i amb les eres on havia jugat de petit. Evocà aquells paratges, amats per tants records, i a la «Casa Blanca», on, encara un marrec i acompanyant el seu pare, s'havia aturat tantes voltes a parlar amb el guardià; veié amb el pensament les màquines cobertes de rovell que emergien ací i allà al mig del prat, i veié el desaigüe per on es deixaren portar tan sovint corrent avall amb el barquet; veié també els sepulcres de l'anglesa rossa i el seu marit, que de l'Anglaterra llunyana vingueren a dormir el seu últim son en aquell racó de Catalunya. Les tombes s'albiraven entre la verdor, en dues construccions bessones, que pogueren veure's durant molt de temps. Poc després d'haver-los enterrat, entre els camperols començà a córrer, no se sap com, que el matrimoni havia estat enterrat amb les seves joies, i una nit les tombes foren profanades, i els cadàvers trets de llurs nínxols i deixats a fora a la intempèrie. Aquest record portà a la memòria de Joan la seva mare, ànima pietosa i senzilla, feta d'humilitats i sacrificis, que, horroritzada d'aquell sacrilegi, no cessava de pregar Déu que els preservés del càstig del Cel, que, segons ella, havia de caure necessari-

ament sobre tots. L'evocava, a la vora del foc, en les nits de tempesta, les nits ventoses i brúfoles favorables al caçador. El pare, aquelles nits, es vestia la gruixuda garibaldina de llana, s'enfonsava la gorra de pell de conill, amb orelleres, prenia l'escopeta i se n'anava a caçar pels estanys. Ells, aleshores, es quedaven tots sols a la masia; encenien el foc sota l'ampla xemeneia i, asseguts davant la flama, escoltaven la veu de la mare, que els referia històries del passat i velles llegendes, mentre a fora el vent batia contra portes i finestres i aixecava una remor profunda sobre el senillar. Eren els dies que, a l'hora de menjar, es reunien tots els germans amb el pare i la mare entorn de l'ampla taula familiar i es barallaven entre ells per qui tenia el plat més ple o la millor tallada, fins que feien enfadar el vell. Bastava aleshores una sola mirada d'ell perquè tots callessin a l'acte i agafés cadascú el seu plat i acabés de menjar sense gosar a penes alçar la vista.

La visió del pare absorbí Joan per complet, i s'enfonsà en aquell record, que afalagava el seu orgull i el commovia a la vegada. ¡Quin respecte i quina admiració li havia inspirat sempre aquell homenàs que els feia tremolar només amb mirar-los! És cert que hi havia aspectes del caràcter d'ell que li produïen disgust, sobretot la seva manca de respecte per tot allò que s'oposés a la seva voluntat i la seva duresa que a vegades es tornava quasi crueltat, coses que topaven amb aquell fons seu de bondat i de pietat heretat de la seva mare; però considerava que els temps eren uns altres i unes altres les exigències de la vida, i que el que ara escandalitzava despertava llavors l'admiració. A despit d'això, la figura del seu pare, per damunt de detalls desagradosos, sempre apareixia davant d'ell amb el relleu impressionant d'una forta personalitat, quelcom de salvatge i primitiu, amb una decisió i un coratge davant la vida com ja se'n trobaven a penes exemples.

Per aquells dies el conreu de l'arròs allí encara es desconeixia. La ribera era una ininterrompuda planúria de terres pantanoses; el jonc, el senill i la xisca i la menuda grama cobrien els prats, i les llúdries i les guineus pul·lulaven arreu pels aiguamolls.

En hiverns crus, quan els cims de Caro apareixien coronats de neu, hi hagué vegades que fins els llops abandonaren les terres altes i obriren llurs cataus a redós dels canyars. Allà dalt, a Amposta, encara es

conservava el record d'una nit d'hivern que les feres, aquissades per la fam, arribaren a les mateixes portes del poble. Les campanes havien tocat alarma; els homes, armats amb forques, garrots i escopetes, s'afuaren cap al pont del raval, davant de les ruïnes de les velles muralles, i aixecant argelagues enceses rebutjaren el ramat famèlic fins al garrofer. A la vora mateixa del barranc un dels llops fou tombat per un tret; fugia arrossegant les potes del darrera i deixant un regueró de sang. Els gossos l'atraparen a la vora d'un marge que no pogué pujar i l'hi assetjaren empaitant-lo amb lladrucs estridents, acostant-se-li i retrocedint a cada investida de la fera. Arribaren els camperols, feren fugir els gossos i remataren el llop a cops de pedra i garrotades; els gossos li estriparen la pell a mossegades i, ja mort, un camperol se'l penjà a l'espatlla i l'endemà el passejà així pels carrers enmig de la gatzara general.

La ribera estava llavors poblada de perills i ningú no s'atrevia a endinsar-s'hi sense portar-se'n l'escopeta o el garrot gros ferrat al foc i la companyia del mastí protegit pel collar de punxes. Els pocs que s'hi arriscaven eren aventurers i caçadors, homes audaços als quals atreia la lluita, el perill, la llibertat, i que no coneixien la por. Un d'aquests era el pare de Joan. De jove s'havia destacat ja en aquest aspecte entre els més decidits, i després, ja casat, continuà essent el mateix. Pujar i baixar cada dia des dels estanys al poble i des de poble als estanys se li féu molt aviat insuportable. Veié que cap a la banda de «les Basses» començaven ja a treure's els primers camps d'horta i adquirí sense trigar uns terrenys, que venien encara a uns preus molt baixos. Allí assentà ell la primera construcció dintre del senillar, que s'aixecà per aquells indrets, i s'hi instal·là amb tota la família. Els nois es mostraven ja aptes per al treball, i amb l'ajut de tots començaren a posar en conreu els terrenys que envoltaven la masia. Algun temps després, un altre pagès, animat per l'exemple, va atrevir-se a plantar la seva barraca a unes cent passes de la masia; d'aquella manera, amb altres camperols del mateix tremp, començaren a poblar les solituds per les proximitats de les llacunes. Del lloc on treien aleshores més rendiment era, amb tot, dels estanys, i a ells es dedicaven amb preferència. Tots, des del pare fins a l'últim dels fills, eren destres a manejar la perxa conduint els barquets pels paratges més

amagats i per fer-los passar sense soroll quan amenaçava algun perill; tots sabien també llançar el rall o disparar la fitora a l'instant precís, enfilant la tenca o l'anguila contra el llot dels desaigües. Les basses, per donació d'un antic rei, pertanyien a la Societat de Pescadors de Sant Pere, domiciliada a Tortosa. Tots els anys, per la festivitat d'aquell sant, els pescadors de Sant Carles i els de l'Ampolla acudien a Tortosa, on, per mitjà de sorteig, s'adjudicava l'explotació de les basses, que rendien pujats beneficis. La Societat de Pescadors pagava un guardià, a la cura del qual corria la vigilància de tots els estanys. Els primers dies, l'encarregat d'aquesta comesa era d'allí, els coneixia a tots, i, una mica per por i una altra mica per simpatia, feia els ulls grossos i els deixava fer, no sense recomanar-los prudència perquè no el comprometessin. Mentre la vigilància anà a càrrec d'ell la cosa va marxar com sobre rodes; els pagesos s'internaven pels estanys i sempre en tornaven amb quelcom al sac. Però els pescadors s'adonaren a la fi del que succeïa i va acabar-se l'anarquia; el guarda fou destituït. Va acordar-se aleshores de fer-ne venir un de fora, un que no els conegués i els fes complir la llei sense contemplacions. Poc temps després, un matí veieren aparèixer el nou guardià. Era un excaporal de la Guàrdia Civil, un home baixet i sever, que parlava un castellà gairebé intel·ligible (tant més allí, que a penes l'entenien). S'incorporà a les seves funcions amb tota solemnitat i, assabentat de com estaven les coses, jurà que havia d'acabar de seguida amb aquella situació. Els primers dies plogueren les denúncies. De mala gana i entre malediccions anaren satisfent-se les penyores. Corregué la veu d'alarma i els caçadors furtius anaren desertant, fora dels que vivien allí baix, que, a despit de tot, continuaren en sos llocs. Llur vida era allí i allí havien de continuar, «així vingui l'exèrcit del Rei i tota la Guàrdia Civil», digueren. «¡A veure si treballant no podem menjar i s'ho han d'emportar tot els pescadors!» I per esbravar llur furor impugnaven, entre blasfèmies, els drets a les basses. «Els les donà un rei... Els les donà un rei ... ¡Falòrnies! Tot són històries dels senyors de Tortosa.» «I, encara que fos així, ¿quant fa d'això? Aquest rei, ¿què sabia de les basses, dels pescadors i de nosaltres?... ¡Ja ens la va jugar bona el tal rei!» I s'animaven a prosseguir. La necessitat de donar menjar als seus fills i de viure en terra, per ells ho justificava tot. Estaven, d'altra banda,

acostumats, si no a una completa llibertat, a una benèvola tolerància, i aquella sobtada imposició els indignava com una intolerable arbitrarietat. El vell Joan a penes comentà ni digué res. Ell hauria fet una altra cosa; però, com que ningú no l'hauria seguit, s'accontentà d'anar per les seves. Adoptà algunes precaucions i, amb alguna cautela, més o menys sovint, continuà internant-se pels terrenys acotats fins que un dia l'excaporal el sorprengué, sense donar-li temps per a escapar-se. Li havien assenyalat el vell com l'home més rebel i més perillós, i ja de temps li anava seguint els passos. El descobrí amb joia. Es despenjà la carrabina de l'espatlla i empunyant-la amb la mà dreta, avançà devers ell per la vora del desaigüe. El vell Joan, en veure's descobert i sense possibilitat de fugida deturà el barquet i posà foc a la pipa, mentre l'esperava arribar amb el posat tranquil. L'excaporal li demanà el nom amb veu aspra.

—¡No t'entenc! —li contestà mirant-lo.

Estava així fumant, dret al centre del barquet, la perxa clavada al fons i aguantada a l'angle del braç mirant-lo de fit a fit. A les pupil·les li brillava una guspira d'amenaça.

Per bé que l'altre fos un home geniüt i tingués la consciència plena que complia un deure, en veure's tot sol dintre el senillar amb aquell homenàs —no era alt, però era fort i fornit—, que clavava els ulls en ell sense immutar-se, amb una freda amenaça, sentí que l'abandonava el valor i li digué, com excusant-se:

—¿No sabe usted que está prohibido?

—¡No t'entenc! —el tallà, sense deixar de mirar-lo.

L'excaporal el mirava al seu torn i vacil·lava entre la por i la ira que l'anava arrabassant, quan s'adonà que per la vora del desaigüe s'acostaven dos pescadors amb els seus ralls i fitores al muscle. Llavors ja res no el va contenir; allunyant-se unes passes i empunyant la carrabina, el comminà a sortir immediatament del barquet. El vell Joan diposità la perxa en un costat i sortí calmosament, de tal manera, que l'altre abrusat per la ira, li donà un cop de culata al costat al temps que l'empen-tejava. Després li ordenà entre insults que caminés davant d'ells i de pressa.

—¡A ver qué se ha creído ese ladrón! —cridava— ¡De prisa!

Li donà encara una nova empenta; l'insultà de bell nou. Ara es re-venjava del moment de basarda que li havia fet passar. Això no obstant, el vell Joan no sortia de la seva calma aparent i les empentes a penes aconseguiren treure'l del seu pas normal. Una còlera sorda li bullia a la sang, però exteriorment mostrava una actitud reposada i avançava fumant la seva pipa. Arribaren a les barraques on hi havia els carrabiners destacats en aquella zona. Allí li prengueren el nom; es quedaren amb el barquet i l'escopeta; l'excaporal acabà d'esbravar la resta de la seva ira: li llançà encara nous insults, sempre amb la carrabina a la mà, i l'amenaçà amb engegar-li un tret si el trobava una altra vegada pels estanys. Després, els carrabiners, ja cansats, li digueren que se'n podia anar.

Tornà sol pel camí, calmosament, sense deixar de fumar, i arribà a la masia silenciós, sense escopeta ni la perxa amb què havia sortit. En això i en la seva actitud, endevinaren de seguida que l'havien atrapat i tots se sentiren inquiets pel que podia succeir. L'endemà li portaren un avís de penyora i ell, sense desplegar-lo, davant mateix del pescador que l'hi havia portat, va encendre la pipa amb el paper. L'altre dia vingué una parella a buscar-lo i se l'endugueren a Tortosa. Es tancà en un mutisme absolut sense voler contestar ni una pregunta, i el tancaren a la presó per alguns dies. En tot el camí d'anada i durant els dies que estigué a la presó, la visió del guardià no l'abandonà un moment. Un desig salvatge de venjança l'abrasava, l'odi s'alimentava a la seva ànima amb nous motius, un odi ombrívol i concentrat convertit en una obsessió i, a despit d'això, se'l veia tranquil, fumant la seva pipa i esperant amb una mena de calma sinistra. Cansats de lluitar amb la seva tossuderia, finalment el deixaren lliure. Ja al carrer, no es deturà ni un moment a Tortosa. Sortí de la presó a les vuit del matí; el llagut partia a les dotze. No volgué esperar: poc després de deixar la presó caminava ja cap a la masia, separada d'allí gairebé quaranta llegües. Quan el llagut sortiria de Tortosa, ell quasi ja seria a casa seva.

S'asseien a taula quan el veieren aparèixer al lllindar; el veieren amb alegria i li deixaren lloc, esperant que parlés. Ell s'assegué i es posà a menjar, com si acabés d'arribar de les seves ocupacions corrents, com en un dia qualsevol dels de la seva vida. Ningú no gosà preguntar-li res. Per dintre tremolaven tots i, sobretot, tremolava la mare.

Va romandre algunes nits dissimulant, sense sortir de casa; en la seva conducta tots els seus endevinaren aterrits que en meditava alguna.

Un vespre sortí i va romandre tota la nit amagat, a l'aguait del pas del guardià, amb l'escopeta a la mà, carregada, pels llocs per on aquell solia passar. El guardià no aparegué. Amb les primeres llums de l'alba tornà a la masia. Aquella demora en la venjança no l'impacientà per res i tampoc no aminorava la seva ira. Treballava com sempre i fumava, sobretot fumava, i en el treball assumia sempre una actitud absent i distreta. La còlera continuava bullint-li a dintre el pit, obscurament; era una còlera sorda i profunda, però assossegada: a l'exterior no es traslluïa res, i ell, aparentment, observava la mateixa conducta de sempre.

Deixà passar algunes nits més i tornà als estanyes. Estigué una altra nit sencera a l'aguait, dissimulat dintre d'una espessor de senillers, escrutant en les ombres afanyosament, amb l'oida atenta a la remor més lleu, i en la penombra de la matinada, quan ja estava decidit a tornar-se'n, descobrí la figureta odiada, que portava tan gravada al pensament. El veié al lluny, baixant per la vora del desaigüe, la carrabina al muscle i el cigarret als llavis, fumant.

El cor li palpità amb força a dintre el pit i afermà l'escopeta amb un delit salvatge. Somreïa sense esforç, sense adonar-se'n, i ja des de lluny (estava amagat una mica més endintre) l'apuntava, seguint-lo a través del senillar. El guarda avançà sense recel fins a trobar-se a l'altura d'ell; una vegada allí, s'aturà i, amb la cara girada devers ell, estigué un estona mirant l'ample espai de les llacunes, sobre les quals començava a descobrir-se l'aurora. L'apuntà llargament, voluptuosament...

El tret sonà amb estrèpit en el silenci de la matinada; alguns ànecs salvatges volaren esporuguits des de l'espessor. El guardià es desplomà d'esquena i estigué un moment retorçant-se sobre la gespa del marge. Ell somrigué amb expressió gairebé diabòlica d'alegria a la cara i tornà sense presses, sense soroll. Es dirigí al barquet, que tenia prop d'allí, hi pujà i, empunyant la perxa, li donà impuls. Passava dels canyars, que vinclaven les canyes sobre l'aigua com en una inclinació protectora, i el vol d'un ocell hauria estat més perceptible que el del seu passar.

El guardià fou recollit poc després per uns pescadors que acudiren al soroll del tret, i fou portat a les barraques, on li practicaren la primera cura; des d'allí, en un carro, fou conduït al poble. Les ferides,

encara que greus, no foren mortals, com s'havia cregut en un principi. El guardià perdé un ull; li quedà la cara completament desfigurada per profundes cicatrius i hagué de renunciar al seu càrrec. La veritat, que tots sospitaven, no transcendí. Els pescadors temien delatar-lo i els camperols l'aplaudien secretament. Li prengueren declaració; es buscaren testimonis però no se li pogué provar res. La mare, però, es passava els dies plorant per tots els racons de la masia i més plorà encara i s'affligí després d'una nit que, el vell estant de bon humor, els explicà fil per randa la seva venjança. La mare llavors s'havia retirat d'allí abans que ell acabés, estremida d'horror, i després, durant molt de temps, amb res no aconseguien tranquil·litzar-la.

D'aquesta manera tot el passat anava ressuscitant a la ment del fill fet ja home, tot sol en la profunda pau que regnava en aquella hora a la ribera i que feia encara més suau la tendresa de l'evocació. Ara sorgia a la seva memòria una tarda d'estiu en què batien els fesols a l'era, davant de la masia. Havien estès en cercle les plantes assecades, i amb les forques les colpejaven abrivadament; esclataven les beines amb secs espetecs i el fruit saltava en una blanca pluja de salpicons. Aquell dia es trobaven tots allí: tots tres germans i el pare. El dia abans havia lluit un sol esplèndid i determinaren que si el temps no canviava es quedarien l'endemà per portar a terme aquell treball. Era precís prendre-hi tals precaucions, ja que una pluja inesperada sobre el fruit significava infal·liblement la pèrdua de la collita. El fruit mullat a l'era es podreix, en efecte, ràpidament, i queda inaprofitable, o, en el millor cas, útil només per a pinso del bestiar. Però, malgrat la cura que hi posaren, l'aspecte del temps els enganyà; al matí havia brillat el sol i el cel es descobrí serè. El vell Joan, a penes espuntà el dia, havia ja sortit a l'era; d'allí estant mirà l'horitzó pel costat de les muntanyes i, satisfet de la comprovació, cridà els nois perquè estenguessin l'erada. No feren compte d'un nuvollet que aixecava el cap per darrera les serres del Port. Una hora després, una espessa nuvolada s'alçà a l'horitzó, avançà fosca i amenaçadora sobre les riberes i les cobrí ràpidament amb la seva ombra. El pare es redreçà novament per mirar el cel i en el rostre se li assenyalà una ganyota de contrarietat. Cridà Joan i li ordenà que pugés al pis i que baixés el

Crist que hi havia sobre la calaixera, Crist que la mare tenia en gran devoció, col·locat entre flors d'artifici i els dos ciris beneïts a l'església d'Amposta en la festa de la Candelera. Ella mai no s'oblidava d'encendre'ls durant les tempestes perquè preservessin del llamp la masia, i les collites de les pedregades. Joan obeí l'ordre del seu pare: pujà al pis i tornà a l'era amb la imatge. Després, el vell li féu baixar una taula petita; ell mateix la col·locà a un costat de l'era i posà la imatge al damunt. A penes acabava de fer-ho quan començaren a caure les primeres gotes, convertides ràpidament en aiguat. Es refugiaren a l'entrada de la masia, d'allí estant contemplaren la pluja, que queia implacable sobre l'erada, i com es perdien llastimosament llargs mesos d'esforços i d'afanys. El vell, una mica apartat d'ells, romania sense dir res, fumant. Quan la pluja hagué cessat —ressonaven encara les últimes gotes sobre les plantes— el vell sortí el primer, s'adreçà cap als pallers, situats en una vora de l'era, extragué un braçat de palla de l'interior, on no havia penetrat la pluja, el col·locà sota la imatge del Crist i hi calà foc.

A Joan li semblava encara veure la seva mare, sortint de la casa com boja i enfonsant les mans al foc per salvar la imatge de les flames. Pobra mare! Després l'hagueren de curar durant molts dies de les cremades i d'ençà d'aleshores visqué sempre angoixada i temerosa esperant la venjança del Cel.

¡Com eren lluny ja, aquells dies, de les hores presents! I, això no obstant, ¡amb quina claredat i amb quina tendresa els evocava! Eren com un paisatge que ha romàs llargues hores sota la pluja, contemplat quan surt el sol des del cim d'una muntanya. Ara tot apareixia al seu davant revestit d'una nova llum, d'un color més viu, més bell i entenedridor. La figura de la seva mare quedà una llarga estona en el seu esperit amb un sentiment de punyents enyorances.

Es recobrà de sobte com despertant. L'últim record va esvaïr-se de la seva ànima, i s'assenenà. Tornà a passar la mirada sobre el paisatge en un joc inconscient. La ventura del dia, amb el record del fill que li acabava de néixer, de la nova vida que començava, li emplenaren l'ànima, i dirigí els seus passos cap a la barraca.

Terres de l'Ebre, 1932 [fragment]

Agnès dels Ginegalls

Manel Ollé Albiol

Aquests dies de tràfecs i treballs, em recordo molt sovint de la padrina Agnès dels Ginegalls i, valga'm Déu, si n'estaria, si pogués veure seua casa obrada, refeta, convertida en un hostel que porta el seu nom. Avui, ple com un ou, i on s'acull una gent, molt sovint, tan senzilla com nosaltres mateixos, a la recerca d'una mica de tranquil·litat, d'aire net, del silenci tardoral de les muntanyes, de la pau senzilla d'aquests carrers i de la mica de conversa en què sempre ressonen, tan clares, les arraïlades paraules del nostre poble.

I tampoc sé per què, el Miquel em ve tant al pensament, aquesta setmana que estic tot sola i se'm fa tan llarga, i ell, pel món, improvisat conductor del furgó dels músics. I prou que, pobre, em telefona cada dia, ja sia de Castanesa, o bé de Bonança, de Montanui, o de Benifonts, que tot està tan lluny. I m'enfado una mica, perquè, de fet, només havia d'anar-hi quatre dies, que l'Isidro havia tingut un ensurt i que el metge li havia recomanat repòs. I mentre es refés... i d'això, ja fa més d'un mes; i se'm fa pesat tot el comboi de la casa només per a mi.

Tan agraïda que li estic a la padrina que va deixar-nos la casa i tot el parament i es va conformar d'anar a viure a la de la nora, més discreta, més estreta i més grisa. I prou que me'n recordo sempre, quan

plego els llençols de fil. I quan escuro les xicres de porcellana, regal del seu casament, que no havia arribat a estrenar mai. Amoïnada de si els nostres hostes serien prou considerats amb els seus tresors menuts. I quina sort que hem tingut fins al present amb la parròquia, que tenen tants de miraments. I aquests dies que plou i que estic tot sola enmig de la faena, em ve al pensament, asseguda al seu balancí de noia, que li pujaren sos pares de Tortosa, quan va emmalaltir, als quinze anys; balancí que sempre més l'acompanyà, i en el qual, encara avui, ningú no gosa d'asseure's.

I tampoc entenc com li costà tant de pair que de la vella quadra dels matxos en féssim el menjador. No n'era cap, de disbarat, on trobaríem una peça millor tan ben enllosada, que tothom s'hi encanta? Tan espaiosa que s'hi podria fer ball. Rondinava una mica, la padrina, però sempre ens deixava fer, i prou que li ho reconec i li ho agraeixo, perquè per a mi, en el fet de poder-me quedar a casa i al poble és com si m'hi anés la vida. I ens n'estem sortint, padrina, i ta nora, la meua mare, tan fantasiosa ella, també ho va veure clar, tan amiga de llegir, confiava que un dia, per aquesta porta, entraria la mateixa Zoraida Burgos, o Gerard Vergés, o Pérez Bonfill, o Maria Barbal i els faria fer una fotografia per posar-la al rebedor, però no, de moment encara no han pujat, però ella no en desespera. Quina dona, la padrina! Jo em penso que va entendre que els temps canviaven, que ja no ens en sortiríem traginant carbó com el padrí, o d'hortolans a les feixetes de les sorts, com el pare. Potser va ser la primera de tots a adonar-se'n, que els temps feien un gir. I tan contenta a la fi, que la néta es queda al poble. I la casa Ginegalls, per ara i tant, no es tancarà.

I avui, que plou seguit i es posa saó i ningú del poble no ha pogut sortir a la terra, ni jo tampoc podré estendre la bugada, ni el belluguet de la xiqueta que fa poc que condueix i ara romanceja i ronseja esperant si para o s'esbargeix una mica o s'alça el temps, perquè ha d'anar a Tortosa. Encara no he tingut temps de dir-li que ahir es va aturar un cotxe davant mateix de la porta del celler i jo pensant que quan son pare no hi és, el celler no s'obri. Però, que joiós, quan es troben tota la colla,

dotze o catorze caçadors de porc senglar. El celler s'esdevé una mena de sala de juntes i beuen una mica la garnatxa borruda que s'enrancedeix pacientment a la fosca cavernosa. A vegades, es mengen una coca que els faig jo mateix o que porta, qualsevol d'ells, o unes casquetes comprades al Portal. I preparen els plans, les estratègies de la cacera. I tot això, al celler, arran de les bótes que envelleixen amb el cada vegada més escàs vi de casa. El remat, enguany, només una vintena de canastrons, a la vora també de les partides menudes, les troballes dels cellers de les comarques veïnes de la Terra Alta, del Priorat, del Matarranya, que al Miquel li agrada de comprar, si mai hi va. I ara mateix, a la cuina, crema, sense pressa, una llenya de carrasca i d'olivera, i a l'olla bullen les peladures de les pataques de l'abeurall del bacó i de les gallines. I, sí, com et deia, es va aturar un cotxe davant la porta del celler, i van demanar dinar. I tan contrariats! Es veu que si feien un reportatge a preu fet, els calia pujar pel riu de Tortosa a Xerta, i després de Xerta, travessar a peu el Port, fins a Orta, però pel riu només baixava un escorrentiu d'aigua. Ni una barqueta de paper hi hagués pogut navegar, ni una crosta d'ou. I això que la barca estava emparaulada, però no. I això es veu que ha passat a molts, en aquests últims temps, el mateix Joan Perucho explicava al diari la seua experiència. Es veu que a Orta hi volien anar per una ruta que fos planera i plaent, sense gaires trencacolls, que es pogués fer, si fos possible, fins i tot amb criatures. Quan van arribar, van poder triar habitació —que encara no ho tenia ple ahir— i no es van guiar per les vistes —que, de fet, no només la volien per a dormir—, sinó per l'escriptori, que l'havien de menester. I, en adonar-se del rebost, el van fotografiar, amb el canyís a vessar de codonys i figues seques i nespres i peramanys i maçanes. Els melons de pell de *sapo* penjats amb cordells al sostre, que ja saps que sempre en guardem uns pocs per a Nadal. I les mangranes, i les gerres de l'oli, i tot això. Per dinar els vaig fer conill amb alloli i pa torrat i els devia agradar, perquè van repetir.

Quan ja desaparava taula, va trucar un noieta, jove, ros i prim, em va dir que ell mai no havia estat al nostre poble, que el seu pare es veu que hi pujava sovint i el Domingo Gabriel li havia fet una escala de catorze barrons i el pare d'aquest noi, abans de morir-se, li havia parlat d'una finca que ara, a ell, li urgia trobar, i el goig que vaig tindre, perquè

quan em parlava de la finca, vaig adonar-me que jo hi havia treballat de joveneta. Hi havia anat a collir ametles i plegar garrofes i un any, fins i tot, em sembla que els vaig ajudar a veremar. Em recordo que espapillàvem uns grans de raïm d'una dolçor concentrada i finíssima. Sí, sí, la finca era aquella i el noi, en nom d'una associació juvenívola, volia llogar-los la bassa, la gran bassa de la finca, perquè diu que l'Ebre porta tanta poca aigua, baixa tan degollat, tan buit, que es veu que porten idea d'agafar peixos, uns quants de cada mena, i deixar-los allí per salvar-ne la classe. I, si l'Ebre, com temien, a l'últim s'eixugava, allí mantindrien vives les espècies; i si mai l'aigua tornava a baixar, com cal, pel cabal del riu, els tornarien a aviar per repoblar-lo. Va dir que a son pare, el nostre poble li resultava tan agradable. Jo li vaig dir que sí, que la bassa era molt gran, i que de l'aigua de la font n'havia begut, i encara em va contar que son pare li deia que a la casa d'aquesta finca, al mas, al menjador del mas, havia vist el fill de la casa, que estudiava clarinet, una migdiada d'estiu. El noi, abocat a l'estudi de la música, acompanyat d'un gos enorme, una mena de mastí, una gata aspra i primatxona i un colom desaparionar —darrer membre d'un esbart, perdut del tot, que a poc a poc, l'esperver, l'astor o la mirleta havien acabat. El noi, estudiant la peça i, al seu entorn, tots els animals escoltant-lo. Avui, aquest espectacle, ja no es podria veure. Al colom, el pessigaren; la gata, se l'endugué al cau una rabosa famolenta, i el gos, de llargues lleialtats, morí de vell, somnolent en la vigilància del mas a la vora d'un darrer caliu de cendra. I, sí, el vaig acompanyar a la casa; i tant que es recordaven del pare d'aquest noi i li van dir que no entenien com no havia anat de posada a casa d'ells, que li haurien preparat un llit, amb matalàs de llana d'ovelles palomes, llençols de gira brodada, talment paraments de festa major. I allà me'l vaig deixar.

En tornar a casa, els periodistes s'havien adonat del quadro de Mauri: una vista de la vall de l'Ebre des del pinar de Gassia o des del Coll de l'Alba. El quadro el va comprar el Miquel: "Si mai perdem el riu, podrem mirar-lo al quadro". I em preguntaren alguna cosa; jugaven a escacs, una partida lenta i mesurada, de forces molt iguals, d'aquelles que a vegades acaben en taules.

Quan ja volia tancar la porta del carrer, encara es presentà un home, d'uns cinquanta anys, amb el característic parlar de la capital, sens dubte un home de l'Eixample, suposem que del carrer Bruc o de València. Va demanar per dormir i fer un mosset. Va dir que qualsevol cosa li anava bé: una sopa de farigola, per exemple, o un mosset de magre. Li vaig dir que no patís, que de gana, no en passaria, i que s'eixugués la banyadura a la vora del foc. Quan li vaig servir el sopar, em va dir que aquesta terra nostra era tan bonica, que ell es pensava que abans d'instal·lar-hi les centrals nuclears, això devia ser el paradís. Va dir que era botànic i docent en excedència i que havia sabut que al nostre poble encara trobaria llavors de moltes antigues varietats de tomatera i d'altres plantes d'horta, que a altres llocs ja s'haurien perdut. I ara volien fer una col·lecció per conservar tot el que es pogués. I em demanava que li indiqués alguna persona entesa. Jo li vaig dir que, amb una mica de sort, trobaríem encara despert un parent nostre, Josep lo Marreco. I, dit i fet, li vaig telefonar i el Josep va pujar a casa i van parlar. Va demanar ous, jo li vaig dir que tenia molta sort, que els ous també eren d'unes gallines roges, d'una antiga llavor que ja quasi no se'n troben, una mica feréstegues i voladores com perdius, que mengen un grapat de gra i verdura i d'allò que bonament poden plegar-se per la costa on a vegades van a la dula. Quan aquest home estava al bo i millor de la conversa amb Josep lo Marreco, sorpresos de l'animada xarrada, els periodistes volgueren prendre-hi basa. I li van demanar que els senyalés damunt del mapa els diversos camins per anar a Orta; escapça i dóna. El Josep els donava tota mena de notícies, moltes més de les que havien de menester, més, fins i tot, de les que eren capaços d'entendre; que ací una clapissa, que si allà una matissa, o un auró, si més endavant un portell de marge i tres mates d'orenga, i més cap enllà un aixaragall, i els periodistes prenien notes i li deien que els compensava amb la seua saviesa amable, del fracàs de la navegació pel riu per falta d'aigua. I que estaven tan contents d'haver-lo trobat, que gairebé valia la pena haver pujat només per conèixer-lo.

L'oncle Josep em preguntava pel Miquel i jo li deia que per Senet o Vilaller amb els músics; i em va dir que això li passava per no saber dir que no, que l'Isidro, anant tot bé, en tenia per a mig any. I que el meu

home no gosaria de cap manera deixar els músics penjats, ni res d'això. Però que ell mateix i tota la colla de caçadors del porc senglar l'esperaven amb candelletes, que havien d'anar a la punta del Pi Rojal, que li guardaven per a ell, el Passador del Sovatge. Jo només li vaig dir que en tenia tantes ganes, que tornés. Els periodistes em van dir que havent esmorzat se n'anirien, el botànic s'havia instal·lat a la cambra que en diem *de la terrissa*: de novençans vam comprar cànTERS a Tamarit i allí els tenim posats en una lleixa. I aquest dematí, a primera hora, ha tornat el Josep amb un tupí plenet de llet de cabra, acabada de munyir tèbia, i encara amb rastres de la bromera. M'ha dit que era per a l'Antoni, que es veu que li havia dit que de menut havia estiuejat en un mas entre Vilaplana i Alcover i que sempre més havia recordat la flaire i la dolçor d'aquesta llet i n'hi havia demanat: "I què vols que faigo, si és tan fàcil acostentar la gent?" I l'Antoni s'ha begut sense sucre la llet. I m'ha dit, altra vegada, que si abans de les centrals nuclears aquesta terra devia ser el paradís, però ara s'ha referit a l'aigua que volen emportar-se i jo li he replicat que no sé de quina aigua parlen perquè el riu fa pena, i d'aigua no n'hi ha. I ell m'ha dit: "Fins a la darrera gota si poguessen s'endurien" I jo: "Pus sí que anem ben servits, pus sí que estem ben apanyats!" En sentir-nos parlar de l'aigua, el Josep ha començat a parlar de les fonts del terme, de la Vall de l'Infern, la del Mas de l'Amat, la del Teix; i encara de bolets, que si rovellons, que si cogomes, que si pets de llop, i mentrestant, el Miquel, tan lluny i la falta que ens fa, al celler, al llenyer, a la casa, a l'hort, a l'establiment. I encara ara, fa un moment, que ha vingut l'Agustí a preguntar si anirà a la manifestació, que li vol presentar Pep Riera, que diu que també hi vindrà, i que a la manifestació no s'hi cabrà, de tanta gent de tot arreu que ens dóna suport contra aquesta bretolada, i tu, Miquel, tan lluny. I l'oncle Marreco que diu que t'esperen per al senglar, i tu sense poder veure ni conèixer tanta gent que para a casa aquests dies. A veure si l'Isidro es posa bo i tornes al teu lloc, que tot això, per a mi tot sola, és massa. Allò que tu i jo hem dit tantes vegades: "Molta roba, poc sabó i tan neta que la volen."

El brogit de l'Ebre, 2003

El somni d'un somni

Emili Rosales

El motor endormiscat de l'autobús va estossegant mentre deixa enrere l'últim barri rapitenc i abans d'aviar-se per un lleu pendent que significa l'adéu definitiu al poble. Llavors, mentre la carcassa atrotinada inicia una corba que vigilen els rams impassibles de les atzavares, a llevant s'alça la brasa creixent del sol. Tot aniria bé si no fos dilluns, però les cares lleganyoses o de prunes agres de la majoria dels ocupants del cotxe de línia no enganyen i sé que sóc l'únic viatger que s'ha fixat en la inundació mandarina de la plana riberenca, fastiguejat per la imatge degradada de l'escai dels seients, per la brutícia de les malles que subjecten en alt les bosses de mà i algunes maletes, per l'agror de les mirades. M'afiguro que a fora la llum és un fil de foc que embelleix tot el que toca, mentre que les cares i les veus i els alès dels viatgers que m'acompanyen componen un ball desbaratat i gris. N'hi ha molts que dormen. Els que dormen i els morts tenen molt en comú, potser ja viuen a fora amb la llum que proclama el món. Els insomnes miren per la finestra, a través dels vidres embafats i greixosos, miren cap a la plana on habiten els que dormen i els morts.

Enllà de la finestra, un lleu bosc d'eucaliptus, una casa enmig dels arrossars, una carretera com una cinta daurada, un canal que predica

geometria, i la devastada imatge hivernal dels camps d'arròs com un ermot interminable. Abans que la plana del delta s'acabi enllà de la finestra, i abans que se'm comenci a fer el nus a l'estómac que m'anuncia cada dilluns la proximitat del promontori tortosí on haig de passar la setmana, el meu neguit de dotze anys s'adona que al seient del costat hi ha un altre insomne. Quan provo d'identificar-lo amb una mirada mal dissimulada, de seguida esbossa un somriure de simpatia i de comprensió. És un home gran, el cabell blanc, la cara ben afaitada, va vestit amb elegància dins del to general de l'autobús. No el conec, però m'atreveixo a mirat-lo millor: els seus ulls són els d'algú inquiet, despert, fins i tot àvid. Què busca en el paisatge? Deu anar a Tortosa, al metge, si no no hauria matinat tant un home de la seva edat, sens dubte jubilat. Sigui com sigui, n'hem tingut prou amb el que han dit els nostres ulls o bé no hem sabut què més dir-nos.

Al cap d'una estona, quan el declivi de la fàscinació paisatgística em convida a ser una mica més sociable i provo d'encetar la conversa amb el meu company de viatge, m'adono que s'ha passat de bàndol, s'ha adormit. Les dues mans amb els palmells oberts sobre la panxa, el seu rostre ha quedat calmat, sense una espurna de la inquietud que abans m'havia transmès. De sobte sento que em diu alguna cosa, em giro per entendre'l millor i m'adono que continua dormint. Potser un ronquit. Començo a neguitejar-me: la baluerna del col·legi, la fita tortosina, es divisa al fons de la vall. L'home ha parlat, ara sí, però continua amb els ulls tancats.

—Com diu?

—Tio Polo —aconsegueixo entendre amb prou feines.

—Com? —insisteixo, veient que no ha obert els ulls.

Això ha coincidit amb un sotrac del vehicle i el senyor ha obert uns ulls espantats.

—Què? —ha fet encara desconcertat.

—Res, res, és que m'ha semblat que em deia alguna cosa— dic una mica indecís, ens atensem massa a l'absurd.

—Oh, devia parlar en somnis —de sobte la seva cara s'ha omplert de beatitud—, ja arribem?

—Falta poc. Ha dit una cosa així com tio Polo —m'atreveixo a apuntar, molt a prop d'esclafir a riure.

—Tio Polo..., quin tio Polo? —se li va il·luminant la mirada i a la fi és ell qui arrenca a riure; i ara sí que el segueixo—. Devia ser Tiepolo, Giambattista Tiepolo.

—Qui és?

—Un italià... Un pintor: ... Va pintar núvols com els que has vist fa un moment. Els pintava als sostres dels palaus i els omplia de prínceps, d'àngels, d'animals, de... Saps qui és Carles III?

—Aquest sí!

—Va fer venir a Tiepolo de Venècia perquè pintés els seus palaus.

L'autobús havia arribat a la destinació i jo tenia el temps molt just per baixar-ne, recollir l'equipatge i córrer escales amunt cap al promontori on hi havia el col·legi i m'esperava la primera classe del matí. Em sabia greu deixar l'home que parlava en somnis amb la paraula a la boca, ara que semblava que es divertia, però em vaig haver d'acomiarar.

—Així no ha vingut a Tortosa a veure el tio Polo?

—No, no —va fer de nou enriolat—. D'alguna manera, he vingut a buscar Tiepolo...

Aquestes paraules m'anaven ressonant mentre pujava de dos en dos, amb la maleta al coll, els esglaons de l'escalinata que duia al cim. A primera hora, ens vam submergir en els rius del vessant cantàbric, l'endemà en la preparació dels exàmens previs a Setmana Santa, l'estiu següent em vaig capbussar en uns ulls que em rescataven del país dels insomnes. L'home del cabell blanc i Tiepolo es van esfumar per sempre

★ ★ ★

La imatge emblanquinada, glaçada i magna que oferia de bon matí la porció de la Península que he pogut contemplar des de l'aire ha estat el preludi inequívoc d'un dia sec i fred, però també gloriós, a la ciutat de la Messeta. En enlairar-nos a Barcelona, la mar a penes il·luminada pels raigs tímids de l'alba tornaven d'alabastre la mar encalmada, la Mediterrània una sola peça sense esquerdas. L'aparell s'ha equilibrat de seguida i l'anticicló ha afavorit un vol sense sobresalts. De jove, a la primera turbulència em posava a suar, em tibava com un gat, feia esforços

per contenir la imaginació desbocada i sinistra; avui hi ha poques coses que m'estimulin tant i em facin sentir tan bé com un trajecte aeri, fins i tot quan l'aparell es belluga més del compte. És com si estigués plenament acoblat al moviment majestuós de la nau. I em fascina mirar aquí i allà, assabentar-me del punt en què ens trobem, provar d'endevinar quina serralada s'apropa, quina ciutat o riu sobrevolem.

De vegades, la pura visió d'una vall o d'un cim nevat des de l'aire em produeix una eufòria difícil d'explicar.

Però no hi ha res que m'afecti tant, que m'apassioni tant, que em trasbalsi tant com la contemplació de les restes del delta de l'Ebre. Ho tinc calculat: si faig aquesta ruta, apareix deu minuts després de deixar el Prat. De vegades he provat d'adormir-me o de tancar els ulls, m'he barallat amb mi mateix per no mirar per la finestreta; a voltes, he celebrat que el cel estigués ben tapat i fes de vel per als meus ulls àvids. M'enganxo al vidre o molesto el veí de seient si és ell qui té finestra. Començo a ataüllar el delta quan només s'insinua a la llunyania i giro el coll tant com la meva edat em permet per veure'l un instant més quan ja hem ultrapassat els Ports camí de l'Aragó. No puc evitar comparar-lo a la primera imatge d'aquesta mena que en vaig tenir, seixanta anys endarrere, quan existia l'illa de Buda i de Sant Antoni, quan la Punta de la Banya era una península i la mar era molt lluny de les portes dels Muntells i de la Cava.

Vetes que poden ser de terra o d'aigua entre núvols esfilagarsats, miratges lletosos o reflexos blavencs entre les quadrícules dels arrossars que han subsistit. Un paradís desbaratat de llum i d'aigua que ja només veig entre boires, des de vuit mil metres d'alçada. Així és com es veuen els dies primers a l'hora del crepuscle. Als dotze anys, des d'aquella carretera que ara només intueixo des de les altures, pensava que els que dormen i els morts tenien alguna cosa en comú: que ja eren a fora, que ja eren a la llum.

No he pogut evitar somriure en recordar aquell pensament, mentre ja de tornada de la meva investigació arxivística i pictòrica —a la fi exitosa— em tornava a abocar al mirador que ara ja era nocturn. Inútil evitar els reflexos dels llums interiors de l'avió per poder distingir Móra, Tortosa, Amposta, la Ràpita.

—Vostè és d'allà? —ha fet una veu segura d'ella mateixa però gens prepotent.

—D'allà? —amb els anys, m'he recobert de tantes capes que procuro no donar res per suposat quan em parla un desconegut.

—De l'Ebre, vull dir. Disculpi, m'ha semblat que...

Com que mirava amb tant d'interès... Jo sempre faig igual, i he pensat que...

M'he girat lleument cap al meu interlocutor: un home d'uns trenta anys, amb vestit fosc i corbara, la corbata afluixada, ell relaxat però amb mostres de fatiga. Són les deu de la nit, potser ha sortit d'hora de Barcelona igual que jo i s'ha passat el dia treballant a Madrid; de fet llegeix uns fulls dels quals no ha aixecat la vista fins fa un moment, quan hem iniciat la conversa, que durant uns quants minuts no ha anat més enllà de quatre convencionalitats sobre l'antiga bellesa arrasada del delta de l'Ebre. Però, més enllà de les paraules, l'entesa i una estranya simpatia mútua s'han fet evidents de seguida. Fins al punt que el jove m'ha confessat:

—En realitat, he tingut un altre element per endevinar el seu lligam amb l'Ebre...

—Quin? —l'he mirat atònit.

—No he pogut evitar sentir-ho: mentre dormia ha pronunciat dos noms. Sant Carles.

—Ja sap —he dit d'una manera una mica estúpida—, per Carles III, Sant Carles de la Ràpita. Però, què més he dit? —m'he esglaiat una mica, un no pot controlar el que diu quan somnia.

—Sant Petersburg.

En sentir aquestes paraules somric fent-me el distret. I és just quan l'avió besa bruscament el terra del Prat i inicia la frenada. Un cop fora de la pista principal, torno a mirar el jove que ja escruta el rellotge.

—És curiós: he somiat un somni.

—Què vol dir? —fa, per cortesia, però m'adono que el seu centre d'interès ja és un altre.

—Sant Petersburg, Sant Carles. El somni d'un rei.

—El somni del rei Carles —em diu mentre ja s'alça i s'estira per agafar un maletí del compartiment superior.

—Justament he viatjat a Madrid per això —començo a dir mentre ell fica a dins del maletí els fulls solts que ha anat llegint—. Ara tinc tota la documentació que necessitava, només m'he de posar a escriure...

—M'agradarà tornar-lo a veure —diu el noi adelerat, mentre m'allarga una targeta—, no sap quin greu em sap haver de sortir corrents... M'esperen.

I mentre veig com ell s'allunya a grans passes pel *finger*, em pregunto si em queden forces per escriure aquesta història. Si ho faré jo o si d'aquí a trenta anys el noi atrafegat del maletí i el vestit fosc recordarà aquesta conversa d'avui, s'hi sentirà atrapat i haurà de tornar a començar les indagacions. Un dia parlarà en somnis al costat d'un noi desconegut, el qual li remarcarà les paraules que ha pronunciat, però després el xicot, enderiat en les seves coses, se n'oblidarà i no hi tornarà a pensar fins que hagi passat molt de temps. Massa tard. Mentrestant, ens anirem incorporant al món dels que dormen i s'anirà perpetuant el somni d'un somni.

El brogit de l'Ebre, 2003

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

L'antologia que hem elaborat és conscientment parcial, limitada. No hi són tots els autors que s'hi podrien incorporar, ni els textos antologats pretenen ser els més representatius dels autors tractats; la nostra mirada literària s'ha encarat cap al riu. Els criteris de selecció que ens han guiat en la tria han estat, en primer terme, de caire temàtic. Hem intentat que els escrits presentessin un calidoscopi de sensibilitats i centres d'interès. Hem intentat, també, poder marcar un cert itinerari per l'Ebre català, des de l'embassament de Riba-roja fins al Delta. Ens hem limitat als escriptors del segle xx i hem combinat autors del cànon ebrenc o referents de la literatura catalana com Josep Pla o Joan Perucho amb altres autors que ens ha interessat d'incorporar per la perspectiva que ens ofereixen, geogràfica, temàtica o de gènere. [J.S.C.]

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

URV | CAMPUS EXTENS

Antena Cultural
Tortosa

UNIVERSITAT
ROVIRA I VIRGILI

Campus
Terres de l'Ebre

Ajuntament
de Tortosa

Diputació Tarragona